

**T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI**

**AKRAN ZORBALIĞINI ÖNLEMeye YÖNELİK OKUL
SOSYAL HİZMETİ MÜDAHALESİ**

Yüksek Lisans

Cemile TOKUROĞLU

Çankırı 2023

AKRAN ZORBALIĞINI ÖNLEMeye YÖNELİK OKUL SOSYAL HİZMETİ MÜDAHALESİ

Cemile TOKUROĞLU

Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Doç. Dr. Gülendaml AKGÜL

Çankırı 2023

KABUL VE ONAY

ÇAKÜ, Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nün 208211002 numaralı Yüksek Lisans öğrencisi Cemile TOKUROĞLU, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Savunma Tarihi :20.06.2023

Tez Danışmanı: **Doç. Dr. Gülendamar
AKGÜL** .....
**Çankırı Karatekin
Üniversitesi** **İmza**

Jüri Üyesi: **Doç. Dr. Halime Miray
SÜMER DODUR** .....
**Çankırı Karatekin
Üniversitesi** **İmza**

Jüri Üyesi: **Doç. Dr. Tahir Emre
GENCER** .....
Anadolu Üniversitesi **İmza**

**Yukarıdaki sonucu
onaylarım
İmza
Doç. Dr. Nazan KAYTEZ
Enstitü Müdür**

ETİK BEYANNAMESİ

Yüksek Lisans olarak hazırlayıp sunduğum “Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi.” başlıklı tez; bilimsel ahlak ve değerlere uygun olarak tarafımdan yazılmıştır. Tezimin fikir/hipotezi tümüyle tez danışmanım ve bana aittir. Tezde yer alan araştırma tarafımdan yapılmış olup, tüm cümleler, yorumlar bana aittir.

Yukarıda belirtilen hususların doğruluğunu beyan ederim.

İmza
20 Haziran 2023
Cemile Tokuroğlu

ÖN SÖZ

Hazırlamış olduğum “Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi” başlıklı tez çalışmamda bana yol göstererek desteklerini esirgemeyen ve daima gelişimim için emek sarfeden kıymetli danışmanım Doç Dr. Gülendaml AKGÜL’e, gelişimime yönelik verdiği emek ve gösterdiği sabır için teşekkürlerimi sunarım.

Programın veri toplama aşamasında destek olan Candaroğulları İlkokulu ve ayrıca uygulama aşamasında destek olan Abdulkahamit İlkokulu müdür ve öğretmenlerine uyumlu yaklaşımları dolayısıyla teşekkür ederim.

Son olarak süreç boyunca maddi manevi desteğini hissettiğim, bana motivasyon sağlayarak daima yanımda olan candan öte kardeşim ve yakın arkadaşım Sevgi NALBANTOĞLU’na gösterdiği sabır, tahammül ve destek için teşekkür ederim.

AKRAN ZORBALIĞINI ÖNLEMeye YÖNELİK OKUL SOSYAL HİZMETİ MÜDAHALESİ

ÖZET

Akran zorbalığı; mağdur, zorba ve seyirci üçgeninde geçen olumsuz bir durumdur. Kişilerin çeşitli yollarla sistematik olarak baskılanması şeklinde yaşanan bu olaydan zorba, mağdur ve seyirci farklı açılardan olumsuz olarak etkilenmektedir. Dünyada, akademik başarıda düşüş, depresyon, bağımlılık, intihar vb. sorunlara yol açabilen, zorbalık olaylarının azaltılmasına yönelik çeşitli programlar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bu çalışma kapsamında seyircinin müdahale becerilerini geliştirmek ve zorbalığa yönelik tutumun olumlu yönde değiştirilmesi amacıyla zorbalık rollerinden seyirciyi hedef alan okul sosyal hizmeti grup müdahale programı geliştirilmiştir. Araştırmada karma desen kullanılmıştır. Çalışmanın nicel bölümünde yarı deneysel model kullanılırken nitel kısımda odak grup görüşmesinden yararlanılmıştır. Çalışma grubu 36 (18 deney grubu ve 18 kontrol grubu) 4. Sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında seyircilerin müdahale becerilerini ölçmek için Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği ile seyircilerin zorbalığa yönelik tutumları üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla ise Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Programın etkililiğini ölçmek için nicel verilerin yanı sıra odak grup görüşmesi ile nitel veriler değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, geliştirilen programın öğrencilerin akran zorbalığına karşı tutumlarında ve seyircilerin zorbalığa karşı müdahale becerilerinin geliştirilmesinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Geliştirilen programın sonraki çalışmalarda kapsamının genişletilmesinin ve farklı yaş gruplarında da uygulanarak etkililiğinin test edilmesinin daha iyi sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbalığı, Grup Müdahalesi, Okul Sosyal Hizmeti

SCHOOL SOCIAL WORK INTERVENTION TO PREVENT PEER BULLYING

SUMMARY

Peer bullying, a negative situation that occurs between the victim, the bully, and the audience. Bully, victim and bystander are adversely affected from different aspects by this event, which is experienced as systematic suppression of people in various ways. In the world, decline in academic achievement, depression, addiction, suicide, etc. Various programs have been developed and implemented to reduce bullying incidents that can cause problems. Within the scope of this study, it is aimed to improve the intervention skills of the audience and to change the attitude towards bullying in a positive way. Within the scope of this study, a school social work group intervention program targeting the audience, which is one of the bullying roles, was developed in order to improve the intervention skills of the audience and to change the attitude towards bullying in a positive way. Mixed design was used in the research. While the quasi-experimental model was used in the quantitative part of the study, the focus group interview was used in the qualitative part. The study group consisted of 36 (18 experimental group and 18 control group) 4th grade students. In the study, the Bystander Intervention in Bullying Scale was used as a measurement tool to measure the intervention skills of the audience. In order to measure the effect of the program on the attitudes of the audience towards bullying, the Attitude Towards Bullying Scale for Children was used. In order to measure the effectiveness of the program, as in addition to quantitative data, qualitative data gathered with focus group interviews were analyzed. As a result, it was shown that the developed program was effective in students' attitudes towards peer bullying and in improving the audience's response skills against bullying. It is thought that expanding the scope of the developed program in future studies and testing its effectiveness by applying it to different age groups will yield better results.

Keywords: Peer Bullying, Group Intervention, School Social Work

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iii
ETİK BEYANNAMESİ.....	I
ÖN SÖZ.....	II
ÖZET.....	III
SUMMARY	IV
KISALTLAR VE SEMBOLLER	VII
ŞEKİLLER	VIII
ÇİZELGELER	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	2
1.2. Problemler.....	2
1.3. Hipotezler.....	2
1.5. Sayıtlar.....	4
2.1. Akran Zorbalığı.....	5
2.1.1. Akran zorbalığı rolleri.....	6
2.1.2. Akran zorbalığının nedenleri.....	8
2.1.3. Akran zorbalığının etkileri	10
2.1.4. Akran zorbalığında dezavantajlı bir grup olarak göçmenler.....	11
2.2. Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Müdahale Programları	12
2.2.1. Müdahale programlarında temel yaklaşımlar.....	14
2.2.2. Dünya’da uygulanan müdahale programları	16
2.2.3. Türkiye’de uygulanan müdahale programları	22
2.3. Okul Sosyal Hizmeti	24
2.3.1. Dünyada okul sosyal hizmeti	26
2.3.2. Türkiye’de okul sosyal hizmeti	28
2.3.3. Okul sosyal hizmeti kapsamında akran zorbalığı.....	28
2.4. Sosyal Hizmet Grup Müdahalesi	29
3. MATEYAL VE YÖNTEM.....	31
3.1. İşlem.....	31
3.2. Araştırmanın modeli	31
3.3. Evren Örneklem	32
3.4. Veri Toplama Araçları	32
3.5. Verilerin toplanması	34

3.6.	Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesinin Hazırlanması ve Uygulama Süreci.....	34
3.6.1.	Müdahale planı içeriği.....	36
3.6.2.	Müdahale planının hedefleri	37
3.6.3.	Müdahale planı sınırlılıkları.....	37
3.6.4.	Müdahale Planı Genel Özellikleri.....	38
3.7.	Verilerin Analizi	38
4.	BULGULAR.....	40
4.1.	Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular.....	40
4.2.	Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistikler.....	44
4.3.	Deney ve Kontrol Gruplarının Puanlarının Birbirleriyle Karşılaştırılması.....	45
4.3.1.	Ön-test puanlarının karşılaştırılması	45
4.3.2.	Son-test puanlarının karşılaştırılması.....	46
4.4.	Değişkenlere Ait Ön-test ve Son-test Puanlarının Karşılaştırılması.....	48
4.4.1.	Kontrol grubunun ön-test ve son-test puanlarının karşılaştırılması	48
4.4.2.	Deney grubunun ön-test ve son-test puanlarının karşılaştırılması	50
4.5.	Programın Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Verilere İlişkin Bulgular	52
5.	TARTIŞMA	58
6.	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	64
6.1.	Sonuçlar	64
6.2.	Öneriler	65
	KAYNAKLAR	67
	EKLER.....	71
	EK1: Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi Uygulama Aşaması	71
	EK 2: Milli Eğitim Müdürlüğü Kurum İzni Yazısı.....	81
	EK 3: Ölçek Kullanım İzinleri	82
	EK 4: Etik Kurul İzni	83
	EK 5: Veli Onam Formu	84
	EK 6: Veri Toplama Formları	85
	ÖZGEÇMİŞ.....	90

KISALTLAR VE SEMBOLLER

- CAPSLE** : Creating a Peaceful School Learning Environment (Huzurlu Bir Okul Öğrenme Ortamı Yaratmak)
- STAC** : Gösteriyi çalmak (Stealing the Show) / ters çevirmek (Turning it over) / başkalarına eşlik etmek (Accompanying others) / merhamet koçluğu (Coaching compassion)
- VISCI** : Vienna Social Competence Training (Viyana Sosyal Yeterlilik Eğitimi)
- ZSMÖ** : Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği
- AASSW** : School Social Work Association of America (Amerika Okul Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği)

ŞEKİLLER

Şekil1: Çocuklar için zorbalığa yönelik tutum ölçeğine ilişkin ön test ve son test ortalama puanları. 52

ÇİZELGELER

Tablo 2.1: Dünyada uygulanan akran zorbalığı müdahale programları.....	16
Tablo 2.2: Türkiye’de uygulanan akran zorbalığı programları.....	22
Tablo 3.1: Araştırmanın Modeli.....	32
Tablo 3.2: Müdahale Planı.....	38
Tablo 4.1: Deney ve kontrol grubu katılımcılarının demografik verileri.....	40
Tablo 4.2: Deney ve kontrol gruplarının Zorbalıkta Seyirci Müdahale ölçeği ön test ve son test verilerine yönelik ortalama ve standart sapma değerleri.....	44
Tablo 4.3: Deney ve kontrol grubunun Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği ön-test puanlarının karşılaştırılması.....	45
Tablo 4.4: Deney ve kontrol grubunun zorbalığa yönelik tutum ölçeği ön-test puanlarının karşılaştırılması.....	46
Tablo 4.5: Deney ve kontrol grubunun Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği son-test puanlarının karşılaştırılması.....	47
Tablo 4.6: Deney ve kontrol grubunun zorbalığa yönelik tutum ölçeği son-test puanlarının karşılaştırılması.....	48
Tablo 4.7: Kontrol grubu için Zorbalıkta Seyirci Müdahale ölçeği toplam ön test ve son test puanına yönelik Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları.....	48
Tablo 4.8: Kontrol grubuna ilişkin Zorbalıkta Seyirci Müdahale ölçeği alt ölçek puanlarının ön test ve son test karşılaştırması.....	49
Tablo 4.9: Çocuklar için zorbalığa yönelik tutum ölçeğine ilişkin kontrol grubu ön test-son test verileri karşılaştırması.....	49
Tablo 4.10: Deney grubuna ait Zorbalıkta Seyirci Müdahale ölçeği için ön test ve son test puanlarının karşılaştırılması.....	50
Tablo 4.11: Deney grubuna ait zorbalığa yönelik tutum ön test-son test verilerinin karşılaştırması.....	51

1. GİRİŞ

Okul sosyal hizmeti, sosyal hizmet disiplinin bir uygulama alanı olarak okul iklimi içerisinde ortaya çıkan problemleri tespit etmekte ve bunlara yönelik birey, grup ve toplum bazında müdahaleler uygulayarak çözüme katkı sağlamaktadır. Okul sosyal hizmeti alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları, okul içerisindeki problemlerle baş edebilecek önemli profesyoneller olarak görülmektedir. Bu noktada sosyal hizmet uzmanının; okul eğitimcilerini, öğrencileri ve dış paydaşları dâhil ederek güçlendirme yaklaşımı aracılığıyla zorbalığı önlemeye yönelik çalışabileceği vurgulanmaktadır (Masilo, 2018).

Akran zorbalığı okul ikliminin olumsuz algılanmasına neden olan problemlerden biridir. Bir kişi veya bir grubun başka bir kişi veya grup üzerinde sistematik olarak gücünü kullanması ve fiziksel ya da duygusal olarak karşı tarafa zarar vermesi olarak tanımlanabilen zorbalık, okul iklimini olumsuz yönde etkilemektedir. Öyle ki zorbalığın alkol ve madde bağımlılığı, suça sürüklenme (Mishna, 2003), özgüven düşüklüğü, akademik başarısızlık, okul fobisi (Çankaya, 2011), olumsuz benlik algısı (Korkmaz ve diğerleri, 2011) gibi sonuçlara yol açtığı bilinmektedir. Aynı zamanda alanyazında yer alan araştırmalarda bu etkilerin uzun vadede kalıcı olduğu görülmüştür. Konuyla ilgili olarak Boyd Webb'in (2017: 428) kitabında 2010 yılında yapılan bir araştırmaya yer verilmiştir. Buna göre çocukluklarında zorbalığa maruz kalan yetişkinlerin geçmiş dönemde kendilerine karşı yapılan duygusal zorbalığı içselleştirdikleri ve zorbalık için söylenen sözleri kendi parçaları haline getirerek utanç hissiyle beraber intihar düşüncelerine sahip oldukları görülmüştür. Araştırmaya göre bu etkiler emeklilik yaşında olan bireylerde dahi devam etmektedir.

Uzun yıllar boyunca akran zorbalığı üzerine farklı meslek grupları tarafından pek çok araştırma yapılmış ve bu durumun önlenmesine yönelik programlar hazırlanarak uygulanmıştır. Sosyal hizmet alanında yapılan araştırmalarda akran zorbalığının sosyal ve kapsamlı bir problem olduğu ayrıca ilerleyen dönemlerde suça sürüklenme ve çeteleşme gibi toplumu etkileyen ikincil sorunlara yol açtığı vurgulanarak, sosyal hizmet disiplininin bu alanda çalışmalar yapması gerekliliği ortaya konmuştur (Masilo 2018). Buna göre sosyal hizmet disiplinin ayrırcı özelliği, yapısı gereği bireysel müdahalelerden ziyade ekolojik tabanlı yaklaşımları kullanmasıdır (Hawley ve Williford, 2014). Nitekim yapılan araştırmalar akran

zorbalığı dinamiklerinin, zorba ve kurbanın da ötesinde akranlar ve öğretmenlerle geniş etkileşimlere girdiğini göstermektedir (Mishna, 2003).

Alanyazında psikoloji ve eğitim alanlarında akran zorbalığı araştırmalarına rastlansa da sosyal hizmet alanında Türkiye’de yapılmış akran zorbalığı çalışmalarının oldukça az olduğu görülmüştür. Uluslararası alanyazında pek çok zorbalık karşıtı programa rastlanmakla beraber Türkiye’de tüm okullarda uygulanan kapsayıcı ve kanıta dayalı bir uygulamaya rastlanmamıştır (Öztürk, 2019: 40). Nitekim Korkmaz ve diğerlerinin (2021) akran zorbalığı alanında yazılan tezleri değerlendirdikleri çalışmada 2010 ve 2019 yılları arasında 46 tane lisansüstü tez yayımlandığı bildirilmektedir. Bu tezlerin 41 tanesinin yüksek lisans, 5 tanesinin ise doktora tezi olduğu bilinmektedir. Makalede ulaşılan tezlerin 2 tanesinin deneysel müdahale ile desenlendiği görülmektedir. Ülkemizde okul sosyal hizmeti adına somut adım atılmamış olması ve bu konuda uygulamaya yönelik tartışmaların devam etmesi sebebiyle alanda yapılacak olan deneysel çalışmalar önem arz etmektedir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, okul sosyal hizmeti bağlamında ilkokul öğrencilerinin akran zorbalığını önlemeye yönelik okul sosyal hizmeti müdahalesi geliştirmek ve geliştirilen müdahale programının etkililiğini test etmektir. Çalışma kapsamında geliştirilen müdahale planında akran zorbalığı rollerinden seyirci rolü hedef alınmaktadır. Bu noktada zorbalığa karşı seyirci tutumunun değiştirilmesi ve zorbalığa yönelik müdahale yöntemlerinin seyirciye öğretilmesi hedeflenmektedir.

1.2. Problemler

Sosyal hizmet grup müdahalesi ile akran zorbalığı rollerinden olan seyirci sisteminin zorbalığa yönelik tutumu ve müdahale becerileri geliştirilebilir mi? / Ne düzeyde değiştirilip geliştirilebilir?

1.3. Hipotezler

H1: Sosyal hizmet grup müdahalesi uygulanan seyirci sisteminin zorbalığa yönelik tutumunda son test puanı ön test puanından yüksektir.

H2: Deney ve kontrol grupları için “Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği” ön test puanları benzerdir.

H3: Araştırma sonunda müdahale uygulanan deney grubunun akran zorbalığına yönelik tutum leği puanı kontrol grubunun tutum leği puanından yüksektir.

H4: Sosyal hizmet grup müdahalesi uygulanan deney grubu katılımcılarının Zorbalıkta Seyirci Müdahale leği (ZSM) n test puanları, son test puanlarından düşüktür.

H5: Sosyal hizmet grup müdahalesi uygulanan deney grubu katılımcılarının Zorbalıkta Seyirci Müdahale leği (ZSM) son test puanları kontrol grubunun Zorbalıkta Seyirci Müdahale leği (ZSM) son test puanlarından yüksektir.

H6: Müdahale becerilerine yönelik uygulanan Zorbalıkta Seyirci Müdahale leği (ZSM) için deney grubunun son test puanları, kontrol grubunun son test puanlarından yüksektir.

H7: Oturumlar için belirlenen kazanımlar gerçekleştirilmiş ve katılımcılar öğrenilen bilgilere somut örnekler vermiştir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırma güvenilirlik değerlerinin düşük olması yönünden sınırlıdır.

Araştırma, uygulama aşamasında video veya ses kaydı alınamaması nedeniyle sosyal geçerlilik yönünden sınırlıdır.

Araştırma verileri deney ve kontrol grubu Kastamonu ilindeki iki okulda öğrenim gören 40 ğrenci (20 deney grubu ve 20 kontrol grubu) ile sınırlıdır.

Uygulanan akran zorbalığını önlemeye yönelik sosyal hizmet müdahale programının kalıcılığı izleme aşamasının yapılamaması yönünden sınırlıdır.

Çalışma sadece seyirciye yönelik olması ve evre faktörünün programa dâhil edilmemesi sebebiyle sınırlıdır

Çalışma, müdahale programının uygulandığı deney grubunun demografik özelliklerinin kontrol grubuna göre daha dezavantajlı durumda olması sebebiyle sınırlıdır.

1.5. Sayıtlar

Araştırma kapsamında öğrencilere verilen ölçek formlarının dürüştlük çerçevesinde cevaplandırıldığı ve müdahale sürecindeki oturumlara içtenlikle katılım sağlandığı varsayılmaktadır.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin akran zorbalığında seyirci tutumunu ölçtüğü varsayılmaktadır.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin zorbalığa müdahale becerilerini ölçtüğü varsayılmaktadır.

Araştırmada kullanılan yöntemin müdahalenin etkililiğini saptayacak nitelikte olduğu varsayılmaktadır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Akran Zorbalığı

Zorbalık; bir veya birden fazla kişinin kendilerinden daha güçsüz kişileri sistematik olarak rahatsız etmesi ve kurbanın kendini bu durumdan koruyamaması şeklinde tanımlanabilmektedir (Akay, 2019). Kasıt (zorbalık davranışı kasten mağdura zarar vermek amacıyla yapılır), tekrar etme (birden fazla gerçekleşir) ve güç dengesizliği (zorba kendinden güçsüz bir mağduru hedef alır ve mağdur zorbaya karşı kendini koruyamaz) zorbalığın tanımında üç önemli nokta olarak karşımıza çıkmaktadır (Olweus, 1993).

1970'lere kadar çocuklar arasında normal bir etkileşim olarak görülen zorbalık, Norveç'te üç öğrencinin bu sebepten intihar etmesi sonucu önemli bir kavram olarak görülmeye başlanmış ve araştırmalar bu yönde hız kazanmıştır (Kırık, 2017). Bu olayın ardından aynı okulda görevlendirilen Olweus, uyguladığı program ile iki yılda zorbalığın yarı yarıya azaltılmasını sağlamıştır. Daha sonra Avustralya, Kanada, İngiltere, Finlandiya, İrlanda, İsrail ve İtalya gibi ülkelerde zorbalık üzerine büyük çalışmalar yürütülmüş ve zorbalığın yaygınlığı araştırılarak terminolojisi tanımlanmıştır (Berger, 2007). O tarihlerde zorbalığın yaygınlığı üzerine yapılan çalışmalar %5 ile %15 civarında çocuğun bu devamlı ve endişe verici deneyimi yaşadığını göstermektedir (Mishna, 2003). Günümüzde yapılan çalışmalar da zorbalığın azımsanmayacak düzeyde yaygın olduğundan bahsetmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalarda zorbalık lise düzeyinde %17 ila %50 arasında değişen oranlarda kendini gösterirken ilkokulda bu oranların %33 ila %51 dolaylarında seyrettiği görülmektedir (Günay ve Can, 2018).

Farklı şekillerde meydana gelen zorbalık; fiziksel, sözel, duygusal, davranışsal, ırkçı, cinsiyetçi, ilişkisel ve siber zorbalık olarak kategorize edilebilmektedir (Jarolmen, 2017). Doğrudan ya da dolaylı olarak yapılan zorbalık, her durumda kurbanın duygusal olarak ezilmesi ve sindirilmesine yol açmaktadır. Bu sebeple zorbalığın önlenmesi ve aradaki güç dengesizliğinin giderilmesi noktasında ebeveyn ve öğretmen desteği önemli bir konumda görülmektedir (Mishna, 2003).

Fiziksel zorbalık en net görülebilen zorbalık türü olarak kabul edilmektedir (Berger, 2007). Bu zorbalık türü vurma, itme, yumruk atma, tükürme vb. fiziksel davranışları kapsamaktadır (Talu ve Elmas, 2020).

Başkasına ait olan defteri karalamak, eşyayı çalmak ve kıyafetleri kirletmek gibi davranışlar davranışsal zorbalığa örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu zorbalık türü aynı zamanda eşya zorbalığı olarak da adlandırılmaktadır. Davranışların altında yatan asıl amaç eşyaya zorla el koymak ya da zarar vermek suretiyle kurbanı aşağılamaktır (Talu ve Elmas, 2020). Bu tür zorbalık tehlikeli sonuçlar doğurabilmekte ve kurbanların intiharına yol açabilmektedir (Berger, 2007).

Sözel zorbalık hakaret etme, dalga geçme, lakap takma, aile değerlerini ve ebeveynleri aşağılama, bedensel eksikliklerle alay etme gibi davranışları kapsamaktadır (Berger, 2007). En sık karşılaşılan zorbalık türü olan sözel zorbalığın (Talu ve Elmas, 2020) yaş ilerledikçe yaygınlaştığı görülmektedir (Berger, 2007).

İlişkisel zorbalık aynı zamanda dolaylı zorbalık olarak adlandırılmaktadır. Bunun sebebi doğrudan görülebilir yöntemler yerine dışlama ve yalnızlaştırma gibi başka insanlar aracılığıyla dolaylı yöntemler kullanılarak zorbalık yapılmasıdır. Bu tür bir zorbalıkta zorbanın kim olduğunun belirlenebilmesi güçleşmektedir (Korkmaz ve diğerleri, 2021).

Siber zorbalık elektronik kaynaklar üzerinden birine zorbalık yapmayı tanımlamaktadır (Smith ve diğerleri, 2008). Bilgisayar, cep telefonu vb. teknolojik aletler yoluyla bireye veya gruba karşı kasıtlı taciz eylemleri olarak da tanımlanabilmektedir. Bireyin ismini ve fotoğraflarını izinsiz kullanarak paylaşmak bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir (Talu ve Elmas, 2020). Geleneksel zorbalık türlerinin aksine siber zorbalığın yaygınlığına yönelik veriler belirsizlik taşımaktadır (Fraguas ve diğerleri, 2021).

2.1.1. Akran zorbalığı rolleri

Akran zorbalığı zorba, mağdur ve seyirci rolleri arasında gerçekleşmektedir. Alanyazın incelendiğinde bu rollere atfedilen çeşitli ortak özelliğin bulunduğu görülmektedir.

Zorba: Mağdur olarak adlandırılan kimselere karşı sözel veya farklı kategorilerde zorbalık davranışlarında bulunan kişi veya kişilere verilen addır. Smokowski ve Kopasz (2005) çalışmalarında zorbaların genellikle benzer özelliklere sahip olduklarından bahsetmektedir. Karakter özellikleri sıralanırken agresif, yıkıcı ve başkalarına hükmetmeyi seven şeklinde ortak özelliklerden bahsedilmektedir. Çalışmalar zorbaların nadiren tek başına hareket ettiklerini, genellikle yakın yardımcıları ve pekiştiricileri tarafından desteklendiklerini öne sürmektedir (Cowie, 2014).

Mağdur: Mağdurlar zorbaların aksine akran zorbalığının hedefi ve alıcıları olarak tanımlanmaktadır (Smokowski ve Kopasz, 2005). Mağdurların kişilik özelliklerine bakıldığında alanyazında; genellikle öz saygısı düşük, endişeli, tedirgin ve duyarlı olarak tanımlanmaktadır (İlhan Alper, 2008). Araştırmalar, mağdurların %50'ye yakınının bir ebeveyne veya öğretmene mağdur olduklarını bildirmediğini ve mağdurların yaklaşık %30'unun mağduriyet deneyimlerini kimseye bildirmediğini göstermektedir (Hawley ve Williford, 2014).

Seyirci: Seyircinin zorbalık ortamında yer almasının yapılan zorbalığın şiddetinin azalmasını sağladığı bilinmektedir (Beşer ve Kartal, 2020). Buna rağmen seyirci tutumunun genellikle olaya müdahale etmeme yönünde olduğu bilinmektedir. Dölek (2002) tarafında yapılan araştırmada çeşitli ülkelerde yürütülen araştırma sonuçlarına yer verilmiş ve bu araştırmalarda seyircinin olaya müdahale etme oranının düşük olduğundan bahsedilmiştir. Müdahale edildiğinde ise yöntemin genellikle aile bireyleri ya da öğretmenlere bildirme olduğundan bahsedilmektedir. Salmivalli (1999) bunun sebebi olarak, öğrenciler tarafından okulda zorbalığın kabul gören bir davranış şeklinde düşünülmesini öne sürmektedir. Kurt Demirbaş'ın (2020) çalışmasında seyircinin şahit olduğu zorbalık olayına müdahale etmemesi belirleyen faktörler arasında seyircinin cinsiyeti, başka seyircilerin varlığı, zorbalığa yönelik tutumu, korku gibi duygularının yoğunluğu sayılmaktadır. Çarkıt ve Bacanlı'nın (2020) çalışmasında ise öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin görüşleri nitel yöntem ile incelenmiştir. Öğretmenlerin seyirci tepkilerine yönelik ifadeleri incelendiğinde en fazla tepkinin sessiz kalmak ve zorbalığı önlemeye çalışmak olduğu belirtilmekte ancak müdahale yöntemine ilişkin bilgi verilmemektedir. Bunları öğretmene şikâyet etmek ve zorbalığa katılmak takip etmektedir.

Seyircinin rolü, gözlemlemek veya müdahale etmektir (Mishna, 2003). Bu nedenle öğrencilerin zorbalık konusunda farkındalık düzeylerinin artırılmasının şiddet döngüsünün kırılması noktasında seyircilerin davranışlarını etkileyerek faydalı olabileceği düşünülmektedir (Beşer ve Kartal, 2020). Nitekim yapılan bazı çalışmalarda seyircinin sessiz kalmasının zorba tarafında davranışının onaylandığı şeklinde algılandığı ve bu durumdan yararlanıldığı belirtilmektedir (Cowie, 2014). Günümüzde seyircinin olaya müdahale etme kapasitesini artırmaya yönelik programlar ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda seyircinin müdahale etmesine yönelik belirlenen ve kabul görmüş stratejiler bulunmaktadır.

2.1.2. Akran zorbalığının nedenleri

Zorbalığın nedenleri oldukça değişken olmakla birlikte mağdur ve zorbaların özellikleri yapılan çalışmalarla tanımlanmaya çalışılmıştır. Bazı araştırmalarda fiziksel kontrol ve disiplin şekillerinde dengesizlik olan otoriter ebeveynlere sahip olmanın bu durumu oluşturduğundan bahsedilmektedir. Daha net bir ifade ile bu bakış açısı zorbalığın kaynağını çevresel faktörlere bağlamaktadır. Günümüzde ise akran etkisi ile saldırgan davranışların ön plana çıktığı savunulmaktadır (Jarolmen, 2017). Yapılan araştırmalarda öğrencilerin yaşlarının, cinsiyetlerinin, aile yapılarının ve kişisel özelliklerinin zorbalığı uygulama ya da zorbalığa maruz kalma açısından belirleyici olabildiğinden bahsedilmektedir (Korkmaz ve diğerleri, 2021). Örneğin arkadaşlarına karşı baskı yapan öğrencilerin kendilerini daha güçlü görmesi, problemleri çözmek amacıyla şiddetin tercih edilmesi ve mağdurun baskıyı hak ettiği düşüncesi akran zorbalığının önemli nedenleri arasında gösterilmektedir (Çankaya, 2011). Aile özellikleri dikkate alındığında ise aşırı ilgisizlik, yüksek düzeyde çatışma ve aile içi şiddet zorbalık yapma da önemli noktalar olarak vurgulanmaktadır (Mishna, 2003). Araştırmalar, ebeveynlerin çocukların saldırgan davranışlarına karşı ilgisiz davranarak bunu geçici bir problem olarak görmesinin zorbalığın şiddetini arttırdığını göstermektedir (Hawley ve Williford, 2014). Bazı araştırmalarda da zorba davranışı gösteren çocukların, kardeş ilişkileri sorunlu olarak tanımlanmıştır (Mishna, 2003).

Akran grubu dinamikleri, tam olarak zorbalığın nedenleri arasında gösterilmese de zorbalığın sürdürülmesini etkileyen durumları içerisinde barındırmaktadır. Örneğin mağdurun içinde bulunduğu akran grubunun kendini

koruma ve misilleme endişesi ile müdahale edici davranışlardan çekilerek sadece gözlemci konumuna gelmesi zorbalığın sürdürülmesi noktasında önemli bir etkindir (Boyd Webb, 2017). Ve bu durum mağdurun destek ağını zayıflatmaktadır. Nitekim çoğu çocuk zorbalık davranışlarını kötü bulsa da pratikte zorbalığı önlemeye yönelik hareketlerden kaçınabilmektedir (Boyd Webb, 2017). Bunların yanında ebeveynlerin, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin tutumları çocukların mağduriyetine katkıda bulunabilen faktörler arasında gösterilmektedir (Mishna, 2003).

Yapılan araştırmalarda zorbaların akranlarına oranla daha güçlü, iddialı ve dürtüsel olma eğilimlerinin bulunduğu ayrıca hayal kırıklığına karşı düşük toleransa sahip oldukları görülmüştür (Smokowski ve Kopasz, 2005). Aynı zamanda zorbaların, zorbaca davranışları sebebiyle belirli çevrelerce onaylanarak popüler oldukları (Mishna, 2003) ve diğer çocuklara göre daha kolay arkadaş edindikleri bilinmektedir (Smokowski ve Kopasz, 2005). Akyol ve İlbay'ın (2018) çalışmasında empati becerisinin düşük olması ile antisosyal davranışlar arasında ilişki olabileceği belirtilmektedir. Benzer bir bulgu Smokowski ve Kopasz'ın (2005) çalışmasında da mevcuttur.

Planlı Davranış Kuramına göre tutumlar zorbalığın sürdürülmesinde önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Grup dinamiğindeki tutumları etkilemek söz konusu olduğunda zorbanın başka bir deyişle güç sahibinin davranışları önemli olarak görülmektedir. Nitekim gruptaki konumları nedeniyle zorbaların taklit edilme olasılıklarının fazla olduğu bilinmektedir (Hawley ve Williford, 2014). Okullarda saldırganlıkla ilgili net kuralların olmaması, zayıf personel uyumu, karar vermede öğretmen ve öğrenci katılımının asgari düzeyde olması ve yetersiz denetim, zorbalığı teşvik eden faktörler arasında yerini almaktadır (Mishna, 2003). Tüm bunların yanında medyanın şiddete karşı yaptığı duyarsızlaşma da zorbalığın sürdürülmesi açısından önemli bir konuma sahiptir (Boyd Webb, 2017).

Mağdurlar genellikle kendi akranları tarafında zorbalığa maruz kalsalar da küçük çocukların yaşça büyükler tarafından zorbalığa maruz bırakılma riskleri daha yüksektir (Mishna, 2003). Zorbalığa maruz kalmada fiziksel olarak zayıf, içe kapanık ve kaygılı bireylerin daha çok risk altında oldukları görülmektedir (Mishna, 2003). Bu tür özelliklere sahip olan çocuklarda destekleyici arkadaşlara sahip olma durumunun mağdur riskini azalttığı araştırmalarda tespit edilmiştir (Mishna, 2003).

Zorbalığa yönelik araştırmalar erkek veya kız olmanın mağduriyet oranını değiştirdiğini göstermektedir. Buna göre erkekler daha çok doğrudan (fiziksel vb.) zorbalığa maruz kalırken kızlar dolaylı (duygusal vb.) zorbalığa maruz kalmaktadır (Kennedy, 2020). Mağdur olma durumunda aile faktörleri araştırılmış ve mağdurların ailelerinin genellikle birbirine bağlı ve aşırı ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mağdur erkeklerin annelerinin aşırı korumacı olmasına karşın mağdur kız çocukların annelerinin tavırları düşmanca olarak tanımlanmaktadır (Mishna, 2003).

2.1.3. Akran zorbalığının etkileri

Zorbalığın etkileri uzun ve kısa vadede değişkenlik gösterebilmektedir. Bunun yanında zorbalık, bireyi, sahip olduğu role göre farklı şekillerde etkilemektedir (Taneri ve diğerleri, 2019).

Zorbalık yapan çocuklar ele alındığında, zorbaların ilerleyen zamanlarda alkol ve madde bağımlılığı riskinin artması gibi dışsallaştırma sorunlarıyla karşılaşacağı görülmektedir (Mishna, 2003; Taneri ve diğerleri, 2019). Bunun yanında yapılan araştırmalarda zorbalık ile görülen saldırganlığın ergenlikle beraber suç davranışı ve çete faaliyetlerine dönüşebileceği görülmüştür (Mishna, 2003). Nitekim Olweus'un yaptığı çalışmalarda zorba olan erkek çocukların diğer erkeklerle göre 24 yaşına kadar bir suçtan hüküm giyme olasılığının dört kat daha fazla olduğundan bahsedilmektedir (Mishna, 2003).

Akran zorbalığına maruz kalan çocuklarda öz güven düşüklüğü, sosyal ilişki bozukluğu, akademik başarısızlık, okula devamsızlık, okul fobisi ve stres gibi içselleştirme problemleri görülmektedir (Çankaya, 2011). Zorbalık mağduru olan bireylerin okuldan korktuğu ve okula karşı olumsuz düşünceler geliştirerek kaçınma davranışı geliştirdikleri bilinmektedir (Mishna, 2003). Okula karşı motivasyonu düşen çocuklar; derslerinde başarısızlık problemi yaşamakta ve bu akademik başarısızlık problemi, olumsuz benlik algısını ve maruz kalınan zorbalık için kendini suçlamayı beraberinde getirebilmektedir (Korkmaz ve diğerleri, 2021). Aynı zamanda zorbalık mağduru olan çocukların diğerlerine göre daha depresif, endişeli ve yalnız olduğu bilinmektedir. Mağdurların kaygısı, stres, depresyon ve intihar riskleri daha yüksektir (Cipra ve Hall, 2019). Ayrıca yaşanan problemleri çözmek yerine içselleştirmelerinin daha olası olduğu da bilinmektedir (Mishna, 2003). Boyd Webb'in (2017) kitabında 2010 yılında bir internet sitesinde yer alan mağdur

deneyimlerine değinilmiştir. Buna göre zorbalığa çocukluklarında zorbalığa maruz kalan yetişkinlerin geçmiş dönemde kendilerine karşı yapılan duygusal zorbalığı içselleştirdikleri ve zorbalık için söylenen sözleri kendi parçaları haline getirerek utanç hissiyle beraber intihar düşüncelerine sahip oldukları görülmüştür. Paylaşılan deneyimlere göre bu etkilerin emeklilik yaşında olan bireylerde dahi devam ettiği görülmektedir.

Zorbalığın seyircilere etkileri ele alındığında, tanık olunan zorbalık sebebiyle depresyon ve anksiyete, seyircide görülebilen olumsuz etkiler arasında yer almaktadır (Boyd Webb, 2017). Cowie'nin (2014) çalışmasında seyircilerin mağdura karşı hissettikleri duygular sebebiyle zorbalığın ortak kurbanları olarak tanımlanabileceğinden bahsetmektedir. Buna göre seyircilerin birçoğu kurbanı yardım etmek istemekte ancak yaşadıkları ikilem nedeniyle müdahale etmemektedirler. Çalışmada, yaşanan bu durumun onları utanç ve endişeye sürüklediğinden bahsedilmektedir.

Okula devamsızlığın artması her rolde görülebilecek olan zorbalığın ortak etkisi arasında yer almaktadır (Taneri ve diğerleri, 2019). Bunun yanında zorbalık yapan zamanla gücünü arttırırken zorbalığa maruz kalan gittikçe güç kaybına uğramaktadır ve bu durum zorbalığın bir döngü halinde devamına sebep olmaktadır (Günay ve can, 2018). Her durumda zorbalık, çocukluktan yetişkinliğe varan süreçte yüksek düzeyde uyum sorunlarını beraberinde getirmektedir (Mishna, 2003).

2.1.4. Akran zorbalığında dezavantajlı bir grup olarak göçmenler

Toplumsal açıdan dezavantajlı gruplar içerisinde yer almanın mağduriyeti arttırdığı bilinmektedir. Bireylerin etnik kökeni, cinsel yönelim farklılıkları, öğrenme güçlükleri ve fiziksel engele sahip olmak gibi durumlar zorbalığa maruz kalma riskini arttırmaktadır (Mishna, 2003). Bahsedilen sorunlar açıldığında farklılık kavramının öneminin vurgulandığı görülmektedir. Buna göre farklılık kavramının çocukları rahatsız hissettirdiği ve birbirlerine benzemek için çaba sarf etmelerini sağladığı görüşü ortaya atılmaktadır. Yetişkinlerin farklılıkları normal görmesine karşın çocuklar, genel topluma uymayan durumlarla yüz yüze geldiklerinde (farklı giyinmek, iki anneyle evde yaşamak, bireyin saçlarının olmaması vb.) kendilerini tehdit altında hissetmektedir. Farklı bir ülkeye mensup olmak; din, dil ve sosyokültürel farklılıkları da beraberinde getirmektedir (Gencer ve Özkan, 2017). Bu

nedenle farklı milletlere mensup olan göçmen veya mülteci çocukların zorbalığa maruz kalma riskleri artmaktadır (Boyd Webb, 2017).

Yeşilkayalı ve Meydan'ın (2017) yaptıkları çalışmanın göç ile ilgili bulguları incelendiğinde göçmen öğrencilerin çoğunluğunda okula uyum ve disiplin sorunlarının tespit edildiği görülmektedir. Yine aynı çalışmada aktarılan bilgilere göre Yılmaz ve Şekerci'nin (2016) göçmenlerle yaptığı bir nitel araştırmada anadili ve eğitim dili farklı olan çocukların kendini ifade etmede güçlük çektikleri, akademik başarısızlıkla karşı karşıya kaldıkları ve dışlanmaya maruz kaldıkları görülmüştür. Karataştan ve Akcan'ın (2023) çalışmalarında göçmenlerin farklılıkların yalnızca dil olmadığı kültür, gelenek ve yaşayış biçimi olarak da göç edilen yerin yerlilerinden ayrıldıkları vurgulanmaktadır.

Sarier'in (2020) mülteci öğrenciler üzerine yapmış olduğu meta analiz çalışmasının sosyo-kültürel sorunlar teması altında akran zorbalığı sorunundan bahsedilmektedir. Bir diğer çalışmada göçmen öğrencilerin, özellikle sınıf düzeyinde göçmenlere yönelik olumsuz tutumların varlığında siber zorbalık açısından risk altında olduğu görülmüştür (Atalan Ergin ve diğerleri, 2021). Buna göre değerlendirmeye alınan çalışmalarda mülteci öğrencilerin akran zorbalığı davranışları sergilediklerinden ve dışlanma gibi sosyal zorbalığa maruz kaldıklarından bahsedilmektedir.

Karataştan ve Akcan (2023) yaptıkları çalışmada göçmen öğrencilere yönelik akran zorbalığının nedenlerini incelemiş ve bu kapsamda öğretmenler ile nitel görüşmeler yapmışlardır. Çalışmada öne çıkan nedenler; dil sebebi ile yaşanan iletişim güçlükleri, ön yargılar ve uyum sağlayamama olarak belirlenmiştir.

Genel olarak toparlandığında göçmenlerin maruz kaldığı zorbalığın temellerini dil, din, kültür, gelenek gibi sahip olunan farklılıkların oluşturduğu görülmektedir. Nitekim Gencer ve Özkan'ın (2023) Suriyeli çocukların eğitime entegrasyonu üzerine yapmış oldukları çalışmada; kültüre ve farklılıklara duyarlı, kapsayıcı ve çocuk odaklı bir eğitim politikasının önemine dikkat çekilmiştir.

2.2. Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Müdahale Programları

Hem zorba hem de mağdur olan çocuklar üzerinde geniş etkiler bırakabilen akran zorbalığına ekolojik perspektif kullanılarak müdahale edilmesinin etkili bir

yöntem olacağı düşünülmektedir. Zorbalığa müdahale programlar Ekolojik Kuramdan sıklıkla yararlanmaktadır (Espelage, 2014). Başka bir deyişle müdahalelerin okulu, sınıfı ve bireyi hedef alması ve daha geniş yapısal girişimlerle desteklenmesi gerektiği yapılan araştırmalarda vurgulanmaktadır. Bu konuda yayınlanan çok sayıda araştırma, ilkökul öğrencileri arasında zorbalığın azaltılmasında kapsamlı, okul çapında programların etkinliğini desteklemektedir (Midgett ve diğerleri, 2018). Yapılan bir meta analiz çalışmasında ise sosyo-ekolojik temelli müdahale programlarının etkililiğine yönelik kanıtlara ulaşılmıştır (Gaffney ve diğerleri, 2021). Bu nedenle temelinde ekolojik perspektif olan ve birey-çevre uyumunu gözetken sosyal hizmet disiplininin, akran zorbalığına müdahale noktasında benzersiz bir konuma sahip olduğu düşünülmektedir. Nitekim zorbalığı önlemeye yönelik okul temelli müdahaleler, okullarda akran zorbalığının nasıl desteklendiğine dair yapılan araştırmalar ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu müdahaleler; okul, sınıf, akranlar, ebeveynler ve birey dâhil olmak üzere sistemin tüm seviyelerinin her seviye için stratejiler geliştirerek birleştirilmesi esasına dayanmaktadır (Mishna, 2003).

Son yıllarda müdahale programlarının etkililiği üzerine yapılan meta analiz çalışmaları incelendiğinde zorbalık önleme programlarının zorbalık katılımını azaltma olumlu etkisinin olduğu görülmektedir (Kennedy, 2020). Fraguas ve diğerlerinin (2021) yapmış olduğu meta analiz çalışmasında okul temelli zorbalık müdahale programlarının yalnızca zorbalık oranlarını azaltmada değil, aynı zamanda zihinsel sağlık sorunlarının iyileştirilmesinde de istatistiksel olarak önemli ölçüde etkili olduğu bulunmuştur. Uygulamaların zorbalığı azaltmadaki etkililiği noktasında kullanılan yöntemlerin ve yaklaşımların önemi büyüktür. Örneğin yapılan bir çalışmada müfredat temelli yaklaşımların yalnızca %40'ının zorbalığı azalttığı sonucuna yer verilmektedir. Ayrıca bu müfredat temelli bazı programların uygulaması esnasında zorbalıkta bir artış meydana geldiği tespit edilmiştir. Buna karşılık sosyal becerileri geliştirmeye yönelik tasarlanan programların daha fazla başarı gösterdiği görülmüştür (Cipra ve Hall, 2019). Bu sebeple zorbalığı önlemeye yönelik müdahalelerin ekolojik yaklaşım temelli tasarlanmasının ve katılımcıların sosyal becerilerini geliştirmeye yönelik programların oluşturulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

2.2.1. Müdahale programlarında temel yaklaşımlar

Akran zorbalığını önleme müdahalelerinde temel nokta okulların öğrencilerinin gelişimsel düzeylerinin ve okul iklimi özelliklerinin dikkate alınarak tasarlanmasıdır (Mishna, 2003). Zorbalığı önlemeye yönelik müdahale programları incelendiğinde ortak bileşenlerinin; zorbalık türleri konusunda farkındalık yaratmak, zorbalığın olumsuz etkilerine karşı farkındalığı arttırmak, bireyin sosyo-duygusal becerilerini ve öğrenciler arasındaki ilişkileri geliştirmek olduğu görülmektedir (Kennedy, 2020). Araştırmalara göre sosyal becerileri geliştirmeye odaklanan müdahale programları zorbalık üzerinde daha fazla etkiye sahip olmaktadır. Duyguları etkin bir şekilde yönetmek, olumlu hedefler belirleyerek bunlara ulaşmak, empati hissetmek, olumlu ilişkiler kurarak bu ilişkileri sürdürmek ve sorumlu karar vermek çocuğun öğrenmesi gereken kavramlardır. Bir müdahale programının bu kazanımları öğrenciye sunmasının zorbalığın azaltılmasında etkili olduğu savunulmaktadır (Cipra ve Hall, 2019).

Hawley ve Williford'un (2014) çalışmasına göre bir akran zorbalığı müdahalesinin ilk adımında zorbalığa yönelik tutum ve davranışların geliştirilmesi hedeflenmelidir. Bu adımı ihmal eden zorbalık karşıtı programların istenilen etkiyi yaratamayacağı düşünülmektedir. Bunun nedeni olarak grup dinamiğinin gelişimi engellemesi öne sürülmektedir. Planlı Davranış Teorisine göre değişimin önündeki en büyük engel, sergilenen olumsuz davranışın, içinde bulunulan grupta olumlu bir tutum ile karşılanması olarak kabul edilmektedir. Özellikle yetişkinlerin zorbalığa karşı görmezden gelme ve zorbalığı hayatın olağan akışında kabul etmeye yönelik tutumları önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bu nedenle olumlu davranış değişikliğinin sağlanması için okul ortamında zorbalığa karşı tutumun ve algının değiştirilmesinin gerekliliği düşünülmektedir. Başka bir deyişle okul personelinin, ailenin, toplumun ve bireylerin; zorbalığın sonuçlarını anlamalarının müdahalenin etkililiği açısından gerekli olduğu savunulmaktadır (Taneri ve diğerleri, 2019).

Zorbalığın sonuçlarının anlaşılması ve zorbalığa karşı tutumların değiştirilmesi için çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalar incelendiğinde bibliyoterapi yönteminin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bibliyoterapi, ruh sağlığı problemlerini iyileştirmek ve kişisel sorunların çözümünü sağlamak amacıyla kitap okumanın kullanımını esas alan bir tedavi yöntemi olarak alanyazında

geçmektedir (Taneri ve diğerleri, 2019). Konuyla ilişkili olarak bu yöntem, çocuklarda davranış değişikliği yaratmak, saldırganlık ve zorbalık alanlarında da kullanılmaktadır (Taneri ve diğerleri, 2019). Bibliyoterapinin çocuklarda empatik anlayışın gelişmesine katkı sağladığı bilinmektedir. Nitekim alanyazında bahsedildiği üzere zorbalık ile düşük empatik anlayış arasında ilişki bulunmaktadır (Gökler, 2007). Bunun yanında bibliyoterapi yöntemi ile kurban zorbalık ile nasıl baş edilebileceğinin öğretilmesi mümkün görülmektedir. Nitekim Van Batavia'nın (2012) çalışmasında yer alan bilgilere göre bibliyoterapi, zorbalığın saldırgan davranışlarında önemli ölçüde azalma sağlamak ve seyircilerde mağdur yanlısı tutumların gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Davranış değişikliğinde bir diğer önemli nokta niyet olarak vurgulanmaktadır. Burada bahsedilen niyet kişinin olumsuz davranışı değiştirmeye yönelik motivasyonunu temsil etmektedir. Örneğin zorbalığı fark eden bir seyircinin olaya müdahale etmesini ya da olayı bildirmesini sağlayan etken, niyetinin bu yönde olmasının yanında hamlesinin başarılı olacağına yönelik inancıdır (Hawley ve Williford, 2014). Alanyazında da konuyla ilgili olarak seyircilerin tutarsız davranışlar gösterebileceği belirtilmiştir. Bu tutarsızlık gerçekte zorbalık davranışı kötü olarak nitelendiren çocuğun herhangi bir misillemeden ya da zorbanın gücünden çekinmesi sebebiyle uygulamada farklı davranışlar sergilemesinden kaynaklanmaktadır (Mishna, 2013). Yapılan meta analiz çalışmalarında zorbalık önleme programlarının seyirciler üzerinde de etkili olduğu ve seyirciyi müdahale noktasında teşvik ettiğine vurgu yapılmaktadır (Kennedy, 2020).

Müdahale programlarının etkili olması için dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta okulun ve okuldaki öğrencilerin özellikleridir. Okulun içinde bulunduğu toplumun yapısı ve kültürel normları müdahale programlarının etkisini değişime uğratmaktadır. Yapılan araştırmalara göre etkisi ispatlanan müdahale programlarının bile uygulanacağı toplumun yapısına göre uyarlanarak sunulması gerekmektedir. Nitekim Kennedy'nin (2020) çalışmasında; aynı özelliklere ve hedeflere sahip olarak hem Amerika içinde hem de Amerika dışında kullanılan programların, Amerika dışında daha etkili olduğundan bahsedilmektedir.

Müdahale programlarında yaş faktörüne de dikkat edilmesi gerekmektedir. Nitekim araştırmalar bu tür birincil önleme müdahalelerinin ortaokul ve daha altı yaş

grubunda etkili sonuçlar elde ettiğini göstermektedir (Kennedy, 2020). Aynı zamanda yapılan araştırmalarda zorbalık için erken çocukluk risk faktörleri olarak sosyal beceri eksikliği, dürtüsel davranış, zayıf duygusal kontrol ve etkili problem çözme becerisi yoksunluğu tespit edilmiştir (Cipra ve Hall, 2019).

Grasetti ve diğerlerinin (2021) ilkökul düzeyinde gerçekleştirdikleri çalışmaya göre bakım verenlerin tavsiyelerinin zorbalığın türüne göre farklılaştığı fiziksel zorbalıkta bir yetişkine haber vermeleri, sosyal dışlanma durumunda mağdura yardım etmeleri ve sözlü ya da sosyal manipülasyon durumunda zorbayı durdurmalarını tavsiye ettikleri ve okullarda zorbalık davranışını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda okul-ebeveyn İşbirliğinin önemine vurgu yapılmaktadır.

2.2.2. Dünya’da uygulanan müdahale programları

Bu başlık altında ilkokullarda uygulanan akran zorbalığını önlemeye yönelik müdahale programlarına yer verilmiştir. Tablo 2.1’de müdahale programlarına yönelik araştırmalarda kullanılan programlar; amaçlar, hedef kitle ve kullanılan metotlar sunulmaktadır.

Tablo 2.1: Dünyada uygulanan akran zorbalığı müdahale programları.

Program	Amaç	Hedef Kitle	Metot
Olweus Zorbalık Önleme Programı	Zorba-Kurban arasındaki ilişkiyi düzenleyerek okuldaki zorbalık davranışını önlemek	Program ilkökul ve ortaokul öğrencilerini hedeflemektedir. Aynı zamanda da okul personeli ve öğretmenlerin katılımını içerir.	Okul personelinin sıcaklık ve katılım ile karakterize edildiği, yetişkinlerin öğrenciler tarafından hem otorite figürü hem de rol model olarak kabul edildiği bir okul ortamı yaratmak.
KIVA	Programda zorbalık hakkında farkındalık oluşturmak ve zorbalığı önlemek	Öğrenci, aile ve öğretmenler	Bu uygulama programı; bilgisayar oyunları, posterler, el kitapları vb. pek çok materyalin kullanıldığı bilgisayar teknolojilerini etkin kullanan web tabanlı bir programdır.
CORE Matters	Sosyal becerilerin geliştirilerek zorbalığın önlenmesi	İlkokul öğrencileri hedef alınmaktadır	Bir eğitim programıdır. İçeriği öz-güven, Topluma uyum ve okula

			güven sağlamak üzerine tasarlanmıştır. Bu hedeflere ulaşabilmek için bütünlük bir dövüş sanatları eğitim müfredatı kullanılmaktadır.
CAPSLE	Olumlu okul ikliminin oluşturulması	İlkokul öğrencileri için zorbalığın mağdur ve seyirci rollerine yönelik bir program	Öğretmenleri eğitmek amacıyla bir öğretmen kılavuzu, öğrenci çalışma kitabı, velilere yönelik notlar ve hem öğrenci hem de ebeveynlere yönelik videolar
Flaman Okul Temelli Zorbalık Karşıtı Uygulama	Öğrencilerin sorun çözme becerilerinin geliştirilmesi ve yetişkinlerin bilinçlendirilmesi	Öğrenciler, veliler ve öğretmenler hedef alınmaktadır.	Canlandırma, videolar, el kitapları kullanılmaktadır
STAC	Zorbalık davranışının azaltılması	Seyirciyi hedef alır	Seyircilere savunucu olma stratejilerinin öğretilmesi esasına dayanır.
VISC	Okul iklimin iyileştirilmesi ve zorbalığın önlenmesi	Öğrenciler ve Öğretmenler	13 ünitelik bir eğitim programı kullanılmıştır.

Tabloda yer verilen uygulamalar incelendiğinde programların, akran zorbalığını önleme noktasında temel benzerliklere ve farklılıklara sahip olduğu görülmüştür. Programlarda sosyal becerileri geliştirmeye yönelik uygulamaların yer alması ortak özellikleri olarak belirlenirken bunu gerçekleştirme noktasında farklı metotlar kullanıldığı görülmüştür.

Olweus Zorbalık Önleme Programı: Olweus zorbalık önleme programı (Olweus Bullying Prevention program, OBPP) alanyazında en fazla kabul gören program olarak karşımıza çıkmaktadır (Smokowski ve Kopasz, 2005). Öyle ki daha sonra geliştirilen pek çok programın temelinde bu müdahale programının kullanıldığı görülmektedir (Kennedy, 2020). Program okul iklimine odaklanan ve zorba-kurban arasındaki ilişkiyi düzenlemeyi hedefleyen uluslararası bir programdır. Uygulamanın

ilk çıkışı web tabanlı olmamasına karşın günümüzde geliştirilerek medya materyallerini de içerir hale getirilmiştir. Oldukça kapsamlı olan bu müdahale programının hedef kitlesini ilkokul ve ortaokul düzeyindeki öğrenciler oluştururken programın uygulanmasında öğretmen ve okul personelinin katılımı gerekmektedir (Smokowski ve Kopasz, 2005). Programda kullanılan asıl yöntem, yetişkinlerin öğrenciler tarafından hem otorite figürü hem de rol model olarak kabul edildiği bir okul ortamı oluşturmaktır. Buna göre okulda kabul edilemez davranışlara yönelik katı kurallar olmalı ancak bu kuralların ihlali söz konusu olduğunda düşmanca olmayan net tutumlar sergilenmelidir. Bunun yanında okul personeli sıcaklık ve katılım ile karakterize edilerek geleneksel bakışla öğrencilere uzak olan yönetim figürleri reddedilmiştir (Smokowski ve Kopasz, 2005).

Toraman ve diğerlerinin (2021) yaptığı sistematik derleme çalışmasına göre Olweus zorbalığı önleme programının etkili olduğunu gösteren pek çok çalışma alanyazında mevcuttur. Olweus ve diğerleri 2018 yılında OBPP'nin uzun vadedeki etkilerini test ettikleri bir çalışma yürütmüşlerdir. Buna göre OBPP anketini sürekli uygulayan ve uygulamayan okullar karşılaştırılmış ve anket kullanarak zorbalığın takip edildiği okullarda öğrencilerin zorbalığı uğrama olasılıkları %25 daha düşük bulunmuştur (Olweus ve diğerleri, 2018).

KIVA: Finlandiya'da 2006 yılında başlanan ve kanıta dayalı olarak geliştirilmeye devam eden zorbalık önleme programı KIVA, bilgisayar teknolojilerini etkin biçimde kullanan uygulamalara örnek olarak gösterilebilir. Bu uygulama programında, bilgisayar oyunları, posterler, el kitapları vb. pek çok materyal aracılığıyla zorbalık hakkında farkındalık oluşturmak ve zorbalığı önlemek amaçlanmıştır. Programın amacı zorbalığa yönelik farkındalık kazandırılması ve özellikle seyircinin mağdur yanlısı tutum sergilemesinin sağlanmasıdır. Toraman ve diğerlerinin (2021) yaptığı sistematik derleme çalışmasında KIVA programının etkililiğine dair çalışmaların bulgularına yer verilmiştir. Buna göre 41'den fazla ülkede uygulanan programın zorbalığı önleme noktasında oldukça başarılı olduğu görülmektedir.

CORE Matters: CORE Matters bütünleşik bir dövüş sanatları eğitim müfredatı kullanmaktadır. Öğrencilerin sosyal becerine odaklanan programın hedefleri dövüş sanatlarını (fiziksel aktiviteyi) kullanarak öğrencilerin benlik saygılarını artırmaktır.

Bunun nedeni olarak Cipra ve Hall'ın çalışmasında dövüş sanatlarının şiddet, madde bağımlılığı gibi dışsallaştırma davranışları üzerinde olumlu etkisinin olduğu bilgisi gösterilmektedir (2019). Belirtilene göre barışı, farkındalığı, kabulü ve saygıyı teşvik eden dövüş sanatları eğitmenleri ile beraber daha düşük düzeyde öğrenci saldırganlığı ve şiddeti gözlemlenmektedir.

Core Matters sosyal duygusal öğrenmeyi temel almaktadır. Buna göre öz farkındalık, öz yönetim, sosyal farkındalık, ilişki becerileri ve sorumlu karar vermeyi içeren yetkinliklerin kazanılması hedeflenmektedir. Cipra ve Hall'ın (2019) çalışmasında devlet okulunun 4, 5 ve 8. Sınıflarına uygulandığı belirtilerek bir sınıfta kontrol grubu olarak seçildiği bilgisi verilmiştir. Program seçilen sınıflara 13 hafta boyunca haftada bir gün olmak üzere uygulanmış ve her hafta başka bir becerinin üzerine odaklanılmıştır. Ön test- son test kullanılarak ölçüm yapılan çalışmada programın benlik saygısını geliştirmede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında programın okul iklimini veya okul iklimi algısını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Özellikle müdahale grubundaki öğrencilerin giyim, görünüm ve ırk gibi kategorilerde diğer öğrencilere oranla daha az dışlama davranışları gösterdikleri bildirilmektedir. Son olarak çalışmada, müdahale grubunun okul uyum ve güven ölçeğinde kontrol grubundan daha yüksek puan aldığına değinilmektedir.

CAPSLE (Creating a Peaceful School Learning Environment) (Huzurlu Bir Okul Öğrenme Ortamı Yaratmak): CAPSLE uygulaması öğretmenler tarafından kullanılabilecek olan çeşitli materyalleri içermektedir. Öğretmenleri eğitmek amacıyla bir öğretmen kılavuzu, öğrenci çalışma kitabı, velilere yönelik notlar ve hem öğrenci hem de ebeveynlere yönelik videolar içermektedir (Farrington ve diğerleri, 2009). Programın ana bileşenleri olumlu okul iklimi yaratmak ve öğrencilerin sorun çözme becerilerini geliştirmektir. Bu noktada öğrencilerin sorun çözerken birbirlerine yardım etmeleri planlanmaktadır. Bir öğrencinin problemli davranışlarının tüm sınıf için sorun olarak algılanması sağlanmaktadır (Fonagy ve diğerleri, 2005). İlkokul temelli olarak geliştirilen bu müdahale programının zorbalık ve mağduriyet üzerinde olumlu etkisinin olduğu bilinmektedir (Elizabeth ve diğerleri, 2013).

Flaman Okul Temelli Zorbalık Karşıtı Uygulama: Program öğrenci, veli ve öğretmen sistemlerine müdahaleyi içermektedir. Buna göre programda yetişkin ve öğrencilerin zorbalığa karşı farkındalıklarının artırılması planlanmaktadır (Cantone ve diğerleri, 2015). Buna yönelik programda ilk olarak okul personelinin zorbalık karşıtı bir politika geliştirmeleri beklenmektedir. Zorbalığın net bir tanımı yapılarak kurallar ve bu kuralların ihlaline yönelik net politikalar belirlenmelidir. Programda tüm sistemlere yönelik bilinçlendirme çalışmalarının yapılması hedeflenmektedir. Öğrencilere yönelik müfredata dayalı etkinlikler düzenlenmektedir. Zorbalığa karşı tepki verme noktasında problem çözme becerilerinin geliştirilmesi, mağdurların desteklenmesine yönelik aktif öğretim yöntemleri, modelleme teknikleri ve rol oynama tekniği bu programda kullanılan metotlardandır. Son olarak zorbalık için bir davranış değiştirme prosedürü geliştirilmektedir. Buna göre kabul edilemez davranışların sonucunda zorbalık bu davranışı telafi etmeye yönlendirilmektedir (Stevens ve diğerleri, 2000). Flaman zorbalık karşıtı programın ilkökul öğrencileri üzerinde etkili olduğu, ancak ortaokul öğrencileri üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür (Elizabeth ve diğerleri, 2013).

STAC: STAC ilkökul düzeyinde strateji temelli kısa süreli bir müdahale programıdır. İsmi stratejilerin baş harflerinden aldığı bilinmektedir. “Gösteriyi çalmak (Stealing the Show)”, “ters çevirmek (Turning it over)”, “başkalarına eşlik etmek (Accompanying others)” ve “merhamet koçluğu (Coaching compassion)” olmak üzere dört seyirci müdahale stratejisini içeren STAC programı, zorbalık rollerinden seyirciyi hedef alarak okulda zorba davranışlarını önleme üzerine tasarlanmıştır (Midgett ve diğerleri, 2018). Programın odak noktası seyirciye bir savunucu olarak zorbalık durumlarına müdahale edebilmeleri için kullanılabilecek stratejileri öğretmektir.

STAC programı strateji tanımları şu şekildedir; Gösteriyi çalmak (Stealing the Show): zorbalığa şahit olduğunda dikkatleri zorbanın üzerinden kendine geçecek şekilde hareket etmektir. Bu komik davranmayı içeren bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır ve buradaki amaç zorbanın gösteri şansını elinden alma olarak belirlenmiştir. Ters çevirmek (Turning it over): Bu strateji özellikle fiziksel bir zorbalık ile karşılaşıldığında güvenli bir yetişkinden yardım istemeyi esas almaktadır. Bu yetişkin daha öncesinde okulda belirlenen biridir. Başkalarına eşlik etmek (Accompanying others): hedef alınan öğrenciye destek sunmayı içermektedir.

Merhamet koçluğu (Coaching compassion): Bu strateji, zorbalık olayından sonra, davranışının kabul edilemez olduğunu bildirmek için zorbalık yapan öğrenciyle nazikçe yüzleşmeyi içermektedir ve genellikle zorba-mağdur arasında dostluk olduğu ya da zorbanın daha küçük sınıfta olduğu durumlarda tercih edilmektedir (Midgett ve Dumas, 2016).

Midgett ve diğerlerinin (2018) ilkokulda gerçekleştirdikleri çalışmalarının sonuç bölümünde öğrencilerin zorbalıkla ilgili bilgilerinde, stratejiler ile ilgili bilgilerinde ve zorbalığa müdahale etme eğilimlerinde artış tespit edilmiştir. Tespit edilen bulgu daha sonraki 4 aylık takipte devam ettiği görülmüştür. Böylece öğrencilerin STAC stratejilerini kullanmaya devam edecekleri hipotezi desteklenmiştir.

VISC (Vienna Social Competence Training) (Viyana Sosyal Yeterlilik Eğitimi): VISC ekolojik perspektifi temel alan zorbalık karşıtı bir programdır. Müdahale programı zorbalığın önlenmesini bütün okulun görevi olarak tanımlamakta ve uygulama süresi bir yılı bulmaktadır. Programın hedef kitlesini sadece öğrencilerden ziyade öğretmenler de oluşturmaktadır. Okul içinde mümkün olduğunca çok öğretmenin şiddete karşı birlikte çalışması hedeflenmektedir. Diğer bir deyişle öğretmenler, programda değişim ajanı rolü üstlenmektedir. Bunun için öğretmen eğitimleri yapılmaktadır. Eğitimlerde zorbalık vakalarının nasıl ele alınacağına yönelik prosedür oluşturularak bu prosedür öğretmenler tarafından benimsenmektedir. Öğrenciler için ise öğretmenler tarafında 13 ünitelik bir eğitim uygulanmaktadır. Seyircilere olumsuz davranışlara karşı duyarlı olunmasını ve durumu iyileştirecek şekilde tepki verilmesi öğretilmektedir. Bunun yanında olumsuz duygularını kontrol edemeyerek agresif davranan bireyler duyguları tanıyarak saldırgan olmayan tepkiler vermek üzerine eğitilmektedirler. Tüm bunların yanında zorbalık mağduru olabilecek öğrencileri güçlendirmek amaçlanmıştır. Bu noktada canlandırma, küçük ekip çalışmaları ve sınıf tartışmaları gibi yöntemler kullanılmaktadır (Doğan ve diğerleri, 2017).

Çalışma kapsamında Doğan ve diğerlerinin (2017) VISC programının Türkiye'deki etkililiğini test ettikleri bir araştırmaya ulaşılmıştır. VISC programı Türkiye'de uygulanan ilk kanıta dayalı zorbalık müdahale programıdır. Bu araştırmada 5. Sınıf öğrencilerine program uygulanmıştır. Bu sınıfa uygulanmasının

nedeninin ilkokuldan ortaokula geçiş sınıfı konumunda olması ve programın amacının zorbalık tırmanmadan önce uygulanmasının gerekliliğidir. Çalışmanın sonucunda müdahale gruplarında kontrol gruplarına oranla suç ve mağduriyet düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Bunun yanında program uygulayıcıları, sınıf öğretmenleri ve öğrencilerinin sadece zorbalık değil farklı suç işleme ve mağduriyet biçimlerine yönelik farkındalık kazandıkları bildirilmektedir.

2.2.3. Türkiye’de uygulanan müdahale programları

Çalışma kapsamında Türkiye’de farklı disiplinlerce uygulanan akran zorbalığı programları incelenmiştir. Tablo 2.2’de bu programların isimleri, hangi disiplinlerce uygulandığı, hedef kitleleri ve amaçları verilmiştir.

Tablo 2.2: Türkiye’de uygulanan akran zorbalığı programları

Yazar	Disiplin	Program ismi	Hedef Kitle	Amaç
Hülya Kartal ve Asude Bilgin (2007)	Eğitim	Okulu Zorbalıktan Arındırma Programı	5. sınıf öğrencileri (Kurban, zorba ve seyirci)	Zorba davranışlarının azaltılması, Kurbanın savunma yöntemlerinin öğretilmesi ve seyircinin koruyucu davranışlarının artması.
Avşar ve Ayaz Alkaya’nın (2017)		Girişkenlik eğitimi	5. ve 6. Sınıf öğrencileri	Çocuklarda girişkenlik davranışları kazandırılması ve zorbalığın önlenmesi.
Kurt Demirbaş (2020)	Eğitim	Zorbalığa Seyirci Müdahale Psiko-eğitim Programı	6. sınıf öğrencileri	Zorbalığa seyirci öğrencilerin müdahale becerilerini artırmak.
Dölek (2002)	Eğitim	Zorbalığı Önleme Tutumu Geliştirilmesi Grupla Danışma Programı	5. Sınıf öğrencileri	Katılımcıların zorbalığa yönelik eğilimlerinin azalması ve zorbalıkla başetmeye yönelik tutumlarının artması
Ebru	Sağlık	Çözüm odaklı	8. sınıf	Çözüm odaklı kısa süreli

Öztürk Çopur (2019)	(Hemşirelik)	kısa süreli yaklaşım zorbalıkla baş etme	öğrencileri	yaklaşımın zorbalıkla baş etme becerilerine etkisi

Okulu Zorbalıktan Arındırma Programı: Hülya Kartal ve Asude Bilgin'in (2007) yapmış oldukları bu çalışmanın amacı öğrencilerin zorba davranışlarının azaltılması, kurbanın savunma yöntemlerini öğrenmesi ve seyircinin koruyucu davranışlarının artması olarak belirlenmiştir. Bunu sağlarken programda okul iklimini değiştirmek üzerine odaklanılmıştır. Araştırma kapsamında programın etkililiğini ölçmek için öğrencelere Colorado Okul İklimi Anketi ismiyle alınan ve 10 alt ölçekten oluşan ölçek uygulanmıştır ve hedef kitle öğrenci ile sınırlandırılmıştır. Program, 10 zorunlu ve üç seçmeli dersten oluşmaktadır ve ilköğretim kademesinde okula devam eden 5. Sınıf öğrencileri çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma sonucunda olumlu veriler elde edilmiştir.

Girişkenlik Eğitimi: Avşar ve Ayaz Alkaya'nın (2017) yaptığı yarı deneysel çalışma Ankara'daki okullardan bir müdahale ve bir kontrol grubu seçilerek gerçekleştirilmiştir. Müdahale programı 5 ve 6. Sınıflara uygulanmıştır. 8 hafta boyunca haftada 1 gün 40 dakikalık oturumlarla gerçekleşen uygulamada kendini ifade etme yeteneği, davranış stilleri, girişkenlik, sosyal haklar ve sınırlar kavramlarını tanımlama, hayır diyebilme, iletişim ve beden dili, empati, öfke yönetimi gibi konulara odaklanılmıştır.

Çalışmanın sonucunda verilen bilgilere göre son test puanlarının mağdur boyutunda müdahale grubu için anlamlı bir düşüş yaşanmıştır. Ancak kontrol grubunda bir değişiklik görülmemiştir. Zorbalık boyutunda ise yine müdahale grubunda bir azalma görülmesine rağmen bu düşüş istatistiksel olarak anlamlı olmamıştır. Bunun yanında girişkenlik eğitimi alan öğrencilerin girişkenlik puanları kontrol grubuna göre daha yüksek bulunmuştur. Çalışmanın sonuçlarının girişkenlik eğitiminin zorbalık ve girişkenlik üzerinde etkisini desteklediği görülmektedir.

Zorbalığa Seyirci Müdahale Psiko-eğitim Programı: Kurt Demirbaş (2020) tarafından yapılan bu çalışmanın amacı Zorbalığa seyirci öğrencilerin müdahale becerilerini artırmak olarak belirlenmiştir. Bu amaçla 11 oturumluk “Zorbalığa

Seyirci Müdahale Psiko-eğitim Programı” 6. Sınıf öğrencilerine uygulanmış ve programın etkililiğinin test edilmesi amacıyla program öncesi ve sonrasında Zorbalığa Seyirci Müdahale Ölçeği öğrencilere doldurtulmuştur. Çalışmanın sonucunda müdahale programının etkili olduğu belirtilmiştir. Buna göre uygulanan program seyirciye zorbalığa müdahale becerisi kazandırmıştır.

Zorbalığı Önleme Tutumu Geliştirilmesi Grupla Danışma Programı: Dölek tarafında 2002 yılında uygulanan bu programın amacı katılımcıların zorbalığa yönelik eğilimlerinin azaltılması ve zorbalıkla başetmeye yönelik tutumlarının artırılması olarak belirlenmiştir. Beşinci sınıf öğrencilerine uygulanan programın süresi 10 haftadır. Programın etkililiğinin kanıtlanması amacıyla katılımcılara “Zorbalık Eğilimi Ölçeği” ve “Zorbalıkta Başetme Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırma sonucunda programın, belirlenen olgular üzerinde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımla zorbalıkla baş etme: Öztürk Çopur (2019) tarafından gerçekleştirilen çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımın zorbalıkla baş etme becerilerine etkisinin araştırıldığı çalışmada yarı deneysel metot kullanılmıştır. Bu kapsamda müdahale ve kontrol grupları belirlenerek hazırlanan program 34 kişiden oluşan müdahale grubuna uygulanmıştır. Araştırma sonucunda zorbalık puanlarında düşüşün yaşandığı görülmüştür.

2.3. Okul Sosyal Hizmeti

Okul sosyal hizmeti, sosyal hizmet mesleğinin bir uygulama alanıdır. Geniş bir perspektiften bakılacak olursa; okul sosyal hizmeti, okul iklimi içerisindeki sorunların tespit edilerek bu sorunların çözümü için birey, grup ve toplum müdahalelerinin gerçekleştirilmesi esasına dayanır (Özbesler ve Duyan, 2009). En temel şekliyle öğrencilerin eğitim hakkından eşit biçimde yararlanmasını ve eğitime erişimleri önündeki tüm engellerin kaldırılmasını kapsar. Ülkemizde sadece pilot uygulama olarak kalan ve yaygınlaştırılamayan bu alan, dünyada pek çok ülkede kendine yer edinmiştir (Şimşek, 2020).

Okullarda görevli olan sosyal hizmet uzmanları tarafından müdahale edilen sorun alanları incelendiğinde sosyal hizmet uzmanının okul, ev ve toplum arasında köprü görevi üstlendiği ve bağlantı kurucu olduğu görülmektedir (Yeşilkayalı, 2016). Müdahale edilen alanlar genel itibarıyla; şiddet mağduru çocuklar, akran zorbalığı,

ekonomik yetersizlik, suça sürüklenme, devamsızlık, bağımlılık, ihmal, istismar gibi problemlerden oluşturmaktadır (Duman, 2014). Bu ve benzeri sorunlar çocuğun okul yaşamından uzaklaşmasına ve en temel haklarından olan eğitim hakkının engellenmesine neden olmaktadır. Sayılan ve sayılanlara benzer nitelikte olan sorunların bütüncül bakış açısı olmadan çözülmesinin mümkün olmayacağı düşünülmekte ve okul sosyal hizmet biriminin bu noktada işlevsel sonuçlar doğuracağı vurgulanmaktadır (Yeşilkayalı ve Meydan, 2017). Zorbalık da okul iklimini olumsuz yönde etkileyen bir olgu olarak okul sosyal hizmetinin müdahale alanına girmektedir.

Okul sosyal hizmet uzmanları öğrencilerin gereksinimlerine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Bunu yaparken okul içerisinde yer alan öğretmen, yönetici ve personelle iş birliği yapabileceği gibi okul dışında yer alan aile ve çeşitli kurumları paydaş olarak çalışmalarına dahil edebilmektedir (Duman, 2014). Bu noktada okul, aile ve toplum arasındaki bağların güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Özellikle dezavantajlı topluluklarda aile işbirliğinin eksikliğinden bahsedilmektedir. Bu eksikliğin azalmasına yönelik katılım faaliyetleri sosyal hizmet uzmanları tarafından yönetilebilmekte ve aileler okul sistemine dâhil edilebilmektedir (Çalış, 2022). Okul ortamlarında meydana gelen sorunların çözümüne yönelik temel ihtiyaçların giderilmesi, toplum kaynaklarının aileler ile buluşturulması, çeşitli konularda ailelere danışmanlık verilmesi, öğrenciler ile grup çalışmaları yapılması, bireysel görüşmelerin gerçekleştirilmesi vb. alanlarda faaliyetlerde bulunmaktadır (Özkan ve Selcik, 2016). Yapılan faaliyetler ve uygulanan politikalar ile ailenin işlevselliği kazanılmaya çalışılmaktadır (Çalış, 2022). Aile katılımının yanında okul personelinin uygulamalara katılımı da okul ortamının işlevselliği açısından önemli görülmektedir. Öğretmen ve okul idaresinin gerekli hallerde sosyal hizmet uzmanına kaynak ve destek aracı olarak ulaşabilmesi sorunların çözümüne ve okul ikliminin iyilik haline katkı sağlamaktadır (Reçber, 2020).

Okul sosyal hizmet uzmanları çalışmaların gerçekleştirilmesi aşamasında çok kültürlü bir anlayış benimsemekte farklılıklara saygı duymayı içeren geniş bir bakış açısı ile faaliyetlerini sürdürmektedir (Öztürk, 2019). Nitekim Boyd Webb (2017) okul sosyal hizmeti üzerine kitabında akranlarından farklı olan çocukların rahatsızlık hissettiğini ve pek çok sorun yaşadığını vurgulamıştır. Aynı kitapta duruma uygun uygulamalara örnekler verilmiş ve özellikle, cinsiyet yönelimi farklılığı, özel

gereksinimli birey olma ve etnik köken farklılıklarına yönelik çeşitli okul sosyal hizmeti uygulaması yapılabileceğinden bahsedilmiştir.

2.3.1. Dünyada okul sosyal hizmeti

Dünyada okul sosyal hizmetinin gelişimine bakıldığında ilk olarak 1900'lerin başında "Dost ziyaretçiler" kavramı ile Birleşik Devletlerde başladığı görülmektedir. İhtiyacın ortaya çıkışı; göç dalgasının oluşması, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve eğitimin zorunlu olması ile ilişkilidir (Jarolmen, 2017). Bu sorunların çözümü için toplum merkezleri düzeyinde faaliyet gösteren gönüllü sivil toplum kuruluşları okullar ile iş birliği yaparak öğrencilere ev ziyaretlerinde bulunmuşlardır. Çalışmaların kapsamını genel itibariyle göçmenlere hijyen eğitimi, dil eğitimi ve meslek kursları oluşturmaktadır (Yeşilkayalı ve Meydan, 2017). 1945'te Ulusal Ziyaretçi Öğretmenler Birliği (NAVt) adıyla faaliyet gösteren oluşum Amerikan Okul Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (SSWAA) olarak dönüşmüştür (Babahanoğlu ve Başer, 2017). 1960'lı yıllarda profesyonelleşmeye gidilmesi ile birlikte ziyaretçi öğretmen kavramı yerine okul sosyal hizmet uzmanı unvanı kullanılmaya başlanmıştır (Jarolmen, 2017). Bunun yanında mesleki uygulamalarda da dönüşüme gidilmiş ve kapsam genişletilmiştir. Bu tarihlerden itibaren okul içerisindeki problemlere odaklanılmak yerine öğrencinin çevresel ve sosyal süreçlerine yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Cenikli, 2019).

Okul sosyal hizmeti adına etik standartlar belirlenerek uygulamaya konmuştur. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğince yayınlanan (NASW, 2012) standartlar incelendiğinde en fazla üzerinde durulan konunun gizlilik olduğu görülmektedir. Genel itibari ile belirlenen standartlar sıralandığında onam, mahremiyet ve gizlilik konularında sosyal hizmet uzmanının kanunlara yönelik bilgi sahibi olması gerektiği ve beraberinde işbirliği yaptığı öğrenci, aile ve profesyonelleri gizlilik noktasında bilgilendirmesi gerektiği belirtilmektedir. Bir diğer standardın konusunu nitelikler oluşturmaktadır. Buna göre sosyal hizmet uzmanı yaşadığı yerde sosyal hizmet mesleği dışında ulusal eğitim sistemi hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bunun yanında sosyal hizmet uzmanlarının eğitim sistemi tarihçesine ve perspektifine sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca okul sosyal hizmet uzmanları öğrencilerin sosyal, duygusal, ekonomik yönlerden değerlendirmelerini yapmalı ve uygun teknikler kullanmalıdır. Bunu yaparken

uzmanın sistematik bir veri toplama, analiz ve yorumlama becerisine sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu alanda belirlenen dördüncü standart müdahale başlığı altında sunulmaktadır. Bu başlık altında sosyal hizmet uzmanlarının kanıta dayalı müdahale planları oluşturmalarının ve uygulamalarının önemi belirtilmektedir. Buna sosyal hizmet uzmanlarının güncel uygulamaları takip ederek öğrencinin eğitim deneyimlerini olumlu yönde destekleyecek müdahalelerde bulunmaları gerekmektedir. Bunu yaparken öğrenci, aile ve diğer paydaşların da desteklenerek sisteme dâhil edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu noktada uzmanın sorunlara çok katmanlı yaklaşması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Belirlenen beşinci standart karar verme ve uygulama temasını içermektedir. Buna göre okul sosyal hizmet uzmanları elde ettiği verileri, hizmet sunumunu düzenli olarak değerlendirmek ve iyileştirme noktasında yönlendirmek için kullanılmalıdır. Uygulamalar ile ilgili veri toplanarak bu veriler analiz edilmeli, sentezlenmeli ve yayılmalıdır. Diğer bir standart kayıt tutma ile ilgilidir. Sosyal hizmet uzmanları hesap verebilirliği teşvik eden, zamanında ve doğru kayıtlar tutarak uygulamaları belirlenen yasalar çerçevesinde belgelendirmelidir. Başka bir standartta da okul sosyal hizmet uzmanlarının sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirebilmeleri için iş yüklerinin organizasyonunda dikkatli olmaları gerekliliği vurgulanmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları; iletişimi geliştirmek, bilgi edinmek, kayıt tutmak ve iş yükünü organize etmek için güncel teknolojiyi kullanılmalıdır. Mesleki gelişimin devamlılığına yönelik vurgular sekizinci standart altında yapılmaktadır. Buna göre okul sosyal hizmet uzmanları öğrenci ve ailelerin güncel uygulamalardan yararlanmalarını sağlamalı bunun için ise bilgi ve becerilerini daima geliştirmelidir. Kültürel yerlilik de farklı bir standart olarak ele alınmaktadır. Okul sosyal hizmet uzmanı ailelere çok kültürcü bir anlayış benimseyerek hizmet vermektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanının hizmet verdiği grupların kültürel özellikleri hakkında bilgi toplaması ve uygulamalarını bu kapsamda genişletmesi ve düzenlemesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bunun yanında sosyal hizmet uzmanlarının sorunların çözümüne yönelik çok disiplinli çalışmalara açık olmaları ve kaynak yönetimine liderlik etmeleri gerekliliği belirtilmektedir. Savunuculuk da bir standart olarak ele alınmaktadır ve bu başlık altında sosyal hizmet uzmanının öğrencinin eşit haklara sahip olmasını sağlaması gerekliliği belirtilmektedir.

2.3.2. Türkiye’de okul sosyal hizmeti

Ülkemizde ise ilk defa 1968 yılında somut olarak bahsi geçen okul sosyal hizmeti için Hacettepe Üniversitesi, alan uygulama dersi kapsamında okul sosyal hizmetini Ankara Gazi Lisesinde başlatmıştır (Duman, 2014). Bir süre ara verilen uygulamalara, okullarda çeteleşmenin artması ile birlikte 1996-1997 yılları arasında tekrar uygulama dersi kapsamında başlanmıştır. Ancak bu çalışmalar yine üniversiteler ve öğrenciler üzerinden sürdürülmüştür. (Duman, 2014). 2013 yılına gelindiğinde ise Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı’nın yayınladığı Ulusal Çocuk Hakları Stratejisi Eylem Planında 2016 yılına kadar okul sosyal hizmetinin uygulamaya konması hedeflenmiştir (Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2013-2017). Ancak o tarihlerden bu yana okul sosyal hizmetinin uygulanması adına somut bir adım atılmamıştır.

2.3.3. Okul sosyal hizmeti kapsamında akran zorbalığı

Okul sosyal hizmetinin müdahale alanları içerisinde şiddet mağduru çocuklar, ekonomik yetersizlik, suça sürüklenme, devamsızlık, bağımlılık, ihmal, istismar olduğu gibi akran zorbalığı da yer almaktadır. Okul sosyal hizmetinin akran zorbalığına yönelik faaliyetleri mikro, mezzo ve makro çalışmaları içermektedir. Çalışmalar zorba ve mağdur üzerinde yoğunlaşabileceği gibi seyirci sistemi üzerinde de gerçekleştirilebilmektedir.

Okul sosyal hizmeti alanında zorbalığa müdahale edilirken ekolojik yaklaşım kullanılmaktadır. Bunun sebebi olarak zorbalığın sadece okul sınırları içerisinde gerçekleşmediği gösterilmektedir (Jarolmen, 2017). Okulların zorbalığı önleme noktasında takip edebilecekleri politikalar olarak; okul ikliminin değiştirilmesi, zorbalığın ve mağduriyetin değerlendirilmesi, tüm personelin eğitilmesi, personel veli ve öğrencilerin aktif yer aldığı zorbalık karşıtı danışma ekibinin oluşturulması, kuralların ve kural ihlalinin sonuçlarının net olarak belirlenmesi, yetişkin gözetiminin artırılması, uygun bireysel müdahalelerin tasarlanması ve sosyo duygusal öğrenmeye ağırlık verilmesi önerilmektedir (Boyd Webb, 2017). Sosyal hizmet uzmanının okuldaki sorunları bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirerek çözüm önerileri sunabilecek en iyi profesyoneller oldukları düşünülmektedir (Jarolmen, 2017).

Akran zorbalığını önlemeye yönelik olan okul sosyal hizmeti çalışmaları çok boyutlu bakış açısına sahiptir. Zorbalığın öncesini, zorbalık sürecini ve sonrasını çevresel faktörlerle beraber ele alarak incelemekte ve zorbalığın sonlandırılmasına yönelik müdahale planları uygulamaktadır (Öztürk, 2019). Bu noktada sosyal hizmet uzmanının; okul eğitimcilerini, öğrencileri ve dış paydaşları dahil ederek güçlendirme hizmetleri aracılığıyla zorbalığı önlemeye yönelik çalışabilecekleri vurgulanmaktadır (Masilo, 2018).

Aileyi destekleyici bir tutumda olan okul sosyal hizmet uzmanları çocuk ve aile arasındaki iletişimin işlevsel hale getirilmesi yönünde çalışmalar yapmakta ve çocuğun gereksinimlerinin aile tarafından anlaşılmasını destekleyen çalışmalar yürütmektedir (Duman, 2014). Akran zorbalığına yönelik okul içi politikaların üretimi aşamasında okul sosyal hizmet uzmanlarının yönetici, öğretmen ve personelin kaygı ve düşüncelerini göz önünde bulundurarak fikir alışverişi yapmalarının uygulamaların etkisini olumlu yönde arttıracakı düşünülmektedir (Öztürk, 2019).

Akran zorbalığına yönelik çalışmalar öncesi ve sonrasında yapılması gerekenleri kapsarken Amerikan okul sosyal hizmet uzmanları derneğinin sitesinde, zorbalığı önlemeye yönelik bir faaliyet olarak okul sosyal hizmet uzmanlarının seyirciye yönelik çalışmalar yaparak olumlu eylemlerin küçük grup oturumları aracılığıyla öğretilebileceğinden bahsedilmektedir (Jaeger, 2019).

Zorbalık öncesinde yapılan çalışmalarda öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirme, zorbalığa karşıt tutum geliştirmeye yönelik politika oluşturma, kurban olma riski taşıyan öğrencilere sosyal ağ oluşturma, enerjiyi doğru tüketmeye yönelik okul dışı sosyal faaliyetler oluşturma gibi çalışmalar yer almaktadır (Öztürk, 2019).

Zorbalık sonrasında yapılan çalışmalar zorba ve mağdur ile bireysel görüşmeleri, zorbalık olayının tekrarlanmamasına yönelik gerçekleştirilen aile çalışmalarını ve personel bilgilendirmelerini içermektedir. Bu noktada sosyal hizmet uzmanı savunuculuk rolünü üstlenmektedir (Öztürk, 2019).

2.4. Sosyal Hizmet Grup Müdahalesi

Sosyal hizmet disiplinin içerisinde bireylere, gruplara, ailelere ve topluma yönelik uygulamalar bulunmaktadır (Keçeci, 2017). Gruplara yönelik sosyal hizmet planlı

değişim müdahalesi 7 aşamadan oluşmaktadır: Tanışma/bağlantı kurma, ön değerlendirme, planlama, uygulama, sonlandırma, son değerlendirme ve izleme. Bu çalışma kapsamında tasarlanan program, sosyal hizmet planlı değişim süreci esas alınarak planlanmıştır.

3. MATEYAL VE YÖNTEM

3.1. İşlem

Araştırma için gerekli etik kurul izinleri Çankırı Karatekin Üniversitesi Etik Kurulundan alınmıştır (Toplantı no, 26: 2022). Araştırma kapsamında geliştirilen “Akran zorbalığını önlemeye yönelik sosyal hizmet grup müdahalesi” programı deney grubuna uygulanmıştır. Kontrol grubuna ise herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Bu kapsamda okul müdürleri ve öğretmenler ile gerekli görüşmeler yapılarak çalışmanın gerçekleştirilmesine dair sözlü onay alınmıştır. Sözlü onayın akabinde Milli Eğitim Bakanlığı ile yazışma yapılarak uygulama izni alınmıştır (E-22926744-44-63317362: 2022). Çalışma kapsamında deney grubu olarak seçilen okulun 4. Sınıflarda mevcut olan iki şubesi birleştirilerek 20 katılımcıya veli onam formları dağıtılarak çalışmanın içeriği ve amacı ebeveynlere bildirilmiştir. Onam veren velilerin çocukları ile çalışma sürdürülmüştür.

Akran zorbalığını önlemeye yönelik okul sosyal hizmeti müdahale programı, araştırmacı tarafından ilgili alanyazın taranarak tez çalışması kapsamında geliştirilmiştir.

Geliştirilen müdahale programının uygulanmasından bir hafta önce deney ve kontrol gruplarından ön test verileri, uygulama aşamasında katılımcı değerlendirmeleri ve programın tamamlanmasından bir hafta sonra ise son test verileri toplanmıştır.

3.2.Araştırmanın modeli

Bu çalışmada karma desen kullanılmıştır. Araştırmanın nicel kısmında yarı deneysel model kullanılmıştır (Tablo 3.1). Buna göre rastlantısal olarak deney ve kontrol grubu belirlenerek iki grupta da ön test uygulaması yapılmıştır. Ardından çalışma kapsamında hazırlanan akran zorbalığını önlemeye yönelik okul sosyal hizmeti müdahale programı 5 hafta boyunca deney grubunda uygulanmış ve son test verileri toplanmıştır.

Araştırmanın nitel kısmında odak grup görüşmesi kullanılmıştır. Nitel verilerin toplanmasında odak grup görüşmesi yapılmış ve uygulanan programın etkililiğine yönelik öğrencilerin görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 3.1: Araştırmanın modeli

Uygulama Öncesi		İşlem	Uygulama Sonrası
Deney Grubu	Kişisel Bilgi Formu	Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi	Kişisel Bilgi Formu
	Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği (ZSMÖ)		Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği (ZSMÖ)
	Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği		Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği
Kontrol Grubu	Kişisel Bilgi Formu	İşlem Yok	Kişisel Bilgi Formu
	Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği (ZSMÖ)		Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği (ZSMÖ)
	Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği		Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği

3.3. Evren Örneklem

Araştırmanın evreni normal gelişimsel düzeye sahip olan ilkököl 4. sınıf öğrencileri, çalışma grubu olarak ise Abdulhakhamit İlkokulu ve Candaroğulları İlkokulu 4. sınıf öğrencileri olarak belirlenmiştir. Ortalama 9 yaş civarında olan hedef kitleden deney ve kontrol grubu olarak çalışmaya dahil edilmesi planlanan toplam kişi sayısı 40 kişi olarak belirlenmiştir. Hazırlanan müdahale programının pilot uygulaması ise 20 kişi olarak belirlenen deney grubuna (Abdulhakhamit İlkokulu 4. Sınıf öğrencileri) uygulanmıştır. Bir öğrenci ailesinin onayının geri çekmesi sebebiyle gruptan ayrılmıştır. Diğer bir öğrenci ise uygulama aşamasında yer almasına karşın Türkçe okuma ve yazma becerilerindeki eksiklik nedeniyle verilerin toplanması aşamasına dahil edilmemiştir. Çalışma deney grubunda 18 ve kontrol grubunda 18 kişi olacak şekilde sürdürülmüştür.

3.4. Veri Toplama Araçları

Kişisel bilgi formu: Araştırmaya katılım sağlaması hedeflenen grup üyelerinin kişisel ve sosyodemografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular (cinsiyet, yaş, uyruk, anne hayatta mı?, baba hayatta mı?, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne çalışma durumu baba çalışma durumu, evde şiddet durumu,

anne ve baba birliktelik durumu, Katılımcı kiminle yaşıyor, kardeş sayısı, ekonomik durum) yer almaktadır.

Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği (ZSMÖ): Jenkins ve Nickerson (2017) tarafından geliştirilen ölçek 2019 senesinde Kurt Demirbaş ve Öztemel tarafından Türkçeye uyarlanarak geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. 16 maddeden oluşan ölçek 5 alt boyuta sahiptir. Bu alt boyutlar; olayı fark etmek, olayı acil yardım olarak yorumlamak, yardım etme sorumluluğunu kabul etmek, nasıl müdahale edileceğine karar vermek son olarak da müdahale kararını uygulamak şeklinde belirlenmiştir. Ölçeğin güvenirliğine bakıldığında tüm maddeler için iç tutarlılık kat sayısı .88 bulunmuştur. Alt boyutların güvenirlik katsayıları ise sırasıyla .60, .78, .67, .75, .78 olarak belirtilmiştir. Ölçek “Kesinlikle Katılmıyorum” ile “Kesinlikle Katılıyorum” arasında yapılan 5’li Likert tipi derecelendirme şeklindedir. Ölçekte “Zorbalık benim okuluma bir sorundur (Farkındalık)”, “Bana göre zorbalığa uğrayan biri yardıma ihtiyaç duyar (Yorumlama)”, “Zorbalık olaylarının çözümüne yardımcı olma ve müdahale etme konusunda kendimi sorumlu hissederim (Kabullenme)”, “Kendisine saygısızca davranan bir öğrenciye destek olabilecek becerilere sahibim (Bilme)”, “Savunmasız bir öğrenciye kaba ve saygısızca davranan bir öğrenci gördüğümde bir şeyler söylerim (Müdahale etme)” gibi maddeler yer almaktadır. Ölçeğin farkındalık boyutu için Cronbach Alpha değeri hesaplanmış ve değer düşük (0.65) olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde ölçeğin yorumlamaya (0.62), kabullenmeye (0.57), bilmeye (0.71) ve müdahale etmeye (0.80) yönelik alt boyutları için de güvenirlik değerleri düşük bulunmuştur.

Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği: Fakirullahoğlu ve Köseoğlu (2021) tarafından geliştirilerek güvenirlik çalışmaları yapılan ölçekte öğrencilerin zorbalığa karşı tutumlarının ölçülmesi amaçlanmaktadır. Toplam 15 madde olan ölçek onaylayıcı tutum, reddedici tutum ve çekimser tutum olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Güvenirlik çalışmasında toplam katsayı .77 olarak bulunmuştur. Alt boyutlarının güvenirlik değerleri ise sırasıyla .69, .72, ve .73 olarak belirtilmiştir. Ölçekte “Arkadaşlar arasında kavga çıktığında uzaktan izlemeyi tercih ederim (Çekimser)”, “Bilerek arkadaşlarına zarar veren çocukları sevmem (Reddedici)”, “Bazı çocuklarla alay etmek çok keyiflidir (Onaylayıcı)” vb. maddeler bulunmaktadır. Ölçek maddelerinin güvenirliği hesaplandığında Cronbach Alpha

değerleri onaylayıcı (0.32), reddedici (0.52) ve çekimser (0.61) alt boyunları için düşük bulunmuştur.

Odak Grup Görüşmesi: Nitel bir veri toplama yöntemi olan odak grup görüşmesi, derinlemesine ve detaylı bilgi elde edilmesinde kullanılabilen bir yöntemdir. Bu yöntemde katılımcıların kendi değerlendirmeleri ön plana çıkmaktadır (Çokluk ve diğerleri, 2011). Bu çalışma kapsamında katılımcıların uygulanan programın etkililiğine yönelik değerlendirmelerinin alınmasında bu yöntemden yararlanılmıştır. Bu noktada görüşme sırasında notlar alınmış ve ses kaydı yapılmıştır (Programın size bir katkısı oldu mu? Nasıl bir katkı sağladı? Neler öğrendiniz?).

3.5. Verilerin toplanması

Çalışma kapsamında Kastamonu ilindeki iki okul deney ve kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Gerekli uygulama izinlerinin alınmasının ardından, geliştirilen programın uygulanmasından önce deney ve kontrol gruplarından ön test verileri çalışma başlangıcından yaklaşık bir hafta önce toplanmıştır. Deney grubu olarak Kastamonu Abdülhakhamit İlkokulu 4. Sınıf öğrencileri belirlenirken Kontrol grubu ise Candaroğulları İlkokulu 4. Sınıf öğrencileri olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda okul müdürleri ile gerekli görüşmeler yapılarak çalışmanın gerçekleştirilmesine dair sözlü onay alınmıştır. Bu aşamada iki grup öğrencilerine de kişisel bilgi formu, Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği (ZSMÖ) ve Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği uygulanmıştır. Programın deney grubuna uygulanmasından sonra ise son test (çalışma bitiminden bir hafta sonra) verilerinin toplanma işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada yine iki gruba Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği (ZSMÖ) ve Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği uygulanacak aynı zamanda deney grubu öğrencilerinin, uygulanan programın etkililiğine yönelik değerlendirmelerinin alınmasında odak grup görüşmesi yapılmıştır. Bu aşamada ses kaydı alınmıştır.

3.6. Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesinin Hazırlanması ve Uygulama Süreci

Müdahale planının tasarlanmasında sosyal hizmet disiplinin temel kuramlarından olan sistem kuramı ve ekolojik yaklaşım esas alınmıştır (Bronfenbrenner, 1986). Sistem kuramının temel amacı herhangi bir müdahalenin

hedef sistemini ya da alt sistemini belirleyerek değerlendirmektir (Teater, 2015). Bu noktada müdahale yöntemine karar verilmesi aşamasında göz önünde bulundurulması gereken dört sistem tanımlanmaktadır. Bu sistemler değişim faili sistemi (Değişimi kolaylaştıran sistem: sosyal hizmet uzmanı, kurum vb.), Müracaatçı sistemi (değişim faili sisteminin çalıştığı bireyler, aileler vb.), Hedef sistemi (Müdahalenin uygulanmasına uygun olan sistem) ve Eylem sistemi (Değişime yardım etmek için çalışan diğer sistemler) olarak vurgulanmaktadır (Pincus ve Minahan'dan aktaran Teater, 2015: 30).

Sistem kuramında sistemlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak birbirini etkilediği varsayılmaktadır. Bu müdahale programı için akran zorbalığı, araştırmacı tarafından bir sistem olarak incelenmiş ve zorbalık rolleri olan zorba, mağdur ve seyirci alt sistem olarak ele alınmıştır. Müdahale çerçevesinde hedef sistem seyirci olarak belirlenmiştir. Müdahalenin amacı seyircinin zorbalığa yönelik tutumunu değiştirmek ve başetme stratejileri öğretilerek seyircinin zorbalığa müdahale kapasitesini artırmaktır. Bu noktada seyirci alt sisteminin diğer alt sistemlerle beraber bir bütün olan zorbalık sistemine etki edeceği düşünülmektedir. Nitekim alanyazında seyircinin zorbalık ortamında yer almasının gerçekleşen zorbalığın şiddetinin azalmasına sebep olduğu görülmektedir (Beşer ve Kartal, 2020). Nitekim Hawley ve Williford'un (2014) çalışmasına göre bir akran zorbalığı müdahalesinin ilk adımında zorbalığa yönelik tutum ve davranışların geliştirilmesi hedeflenmelidir. Bu adımı ihmal eden zorbalık karşıtı programların istenilen etkiyi yaratamayacağı düşünülmektedir

Oturum planlamasında dikkate alınan bir diğer kuram Piaget'in bilişsel gelişim kuramıdır (Piaget, 1964). Kurama göre bu müdahale programının hedef kitlesini oluşturan 9-10 yaş grubu çocuklar somut işlem döneminde yer almaktadır. Somut işlem döneminde çocuklar, nesnelerle işlem yapabilmekte aynı zamanda da eğer belirli ve somut örnekler içeriyorsa mantıksal olarak akıl yürütebilmektedir. Bu dönemde, çocukların uzun süreli bellek kapasitesi artmaktadır. Ancak bir bilgiyi en iyi şekilde öğrenmeleri için hatırlamalarının güdülenmesi gerekmektedir. Bu noktada en iyi yöntemlerden biri deneyim olarak ileri sürülmüştür. Buna göre; çocukların bilgiyi uygulayarak deneyim yoluyla öğrenmeleri kalıcı bir etki yaratmaktadır (Santrock, 2019). Buna göre oturum planlamasında öğrenilen bilgileri

somutlaştırmaya yönelik oyun, etkinlik ve yaratıcı drama tekniklerinden yararlanılmıştır.

3.6.1. Müdahale planı içeriği

Müdahale planının oturumlarının tasarlanma aşamasında hedef kitlenin gelişim özellikleri dikkate alınmıştır. Boyd Webb (2017) sosyal hizmet uzmanlarının hem sözlü hem de sözsüz bir iletişim biçimi olarak oyunu kullanmalarının çocuklarla iletişim kurmayı kolaylaştırdığından bahsetmektedir. Bunun yanında ilkokul grupları ile yapılan çalışmalarda oturum süreci içerisinde hem konuşma hem de konuşmaları destekleyici bir etkinlik önerildiğini belirtmektedir (Boyd Webb, 2017).

Bir başka özellik olarak müdahale planının ilk oturumunda grup sınırlarının çizilmesinin ve gizlilik ilkesinin vurgulanmasının gerekliliği bilinmektedir (Jarolmen, 2017). Aynı zamanda Veli Duyan (2012) grup müdahalesinin ilk oturumda süreçten üyeleri haberdar etmenin öneminden bahsetmektedir. Buna göre grubun amacı ve bu amaca yönelik gerçekleştirilmesi plan etkinliklerin üyelere açıklanması gerekmektedir.

Müdahale planının amacına yönelik kullanılacak olan teknikler yaratıcı drama; film izleme ve izlenen film üzerinden tartışma; konu ekseninde kitap okuma (bibliyoterapi); ödev verme ve verilen ödev üzerinden tartışma olarak belirlenmiştir.

Çeşitli sosyal becerilerin kazandırılmasında ilkokul çağı çocukları için yaratıcı dramının oldukça etkili olduğu bilinmektedir (Sayim, 2021). Yaratıcı drama etkinliği ile hem bilgilerin somutlaştırılarak deneyim yolu ile öğrenilmesi hem de üyelerin empati ve iletişim gibi sosyal becerilerin geliştirilmesi planlanmaktadır. Akyol ve İlbay'ın (2018) çalışmasında da empati becerisinin düşük olması ile antisosyal davranışlar arasında ilişki olabileceği belirtilmektedir. Bunun yanında empati duygusunun gelişmesi ile zorbalığa müdahale etme olasılığının artacağı düşünülmektedir.

Film izleme etkinliklerinin eğitim alanında kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle çizgi filmlerin ilkokul öğrencileri üzerinde karmaşık yapıları basitleştirerek farkında olmadan öğretme gibi bir etkisinin olduğu vurgulanmaktadır (Kaya ve Uzoğlu, 2020). Bu etkinlik ile çocukların konuyu kavramaları, benzer problemlerin

pek çok yerde görülebileceğini anlamaları ve konuya yönelik tartışma becerilerinin artırılması hedeflenmektedir.

Konu ekseninde okunan kitapların üyelerin karakterle bağ kurmalarını ve stratejileri özümsemelerini kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Alanyazında bibliyoterapi yönteminin akran zorbalığını önleme üzerindeki olumlu etkilerinden bahsedilmiştir. Bu yöntem ile çocukların gelecekte karşılaşabilecekleri bir soruna hazırlanmalarının sağlanabileceği bilinmektedir (Özbek ve diğerleri, 2019).

3.6.2. Müdahale planının hedefleri

Müdahale planın hedefi zorbalık rolleri içerisinde yer alan seyircinin yapılan zorbalığı fark etmesi, doğru şekilde yorumlaması ve müdahale etme stratejilerini öğrenerek zorbalığa doğru zamanda doğru şekilde müdahale etmesi olarak belirlenmiştir. Genel itibari ile ana hedef seyircinin zorbalığa yönelik olumsuz tutum benimsemelerini sağlamak olarak belirlenmiştir.

3.6.3. Müdahale planı sınırlılıkları

Çocuklar için grup planlama aşamasında sorunun türü, üyelerin yaş ve cinsiyetleri; çocukların olgunluk seviyesi ve dikkat süreleri, herhangi bir grup üyesinin ortamı bozma tehlikesi vb. durumlara dikkat edilmesi gerekmektedir (Boyd Webb, 2017: 229).

Bu müdahale için grup üyelerinin ortamı bozma tehlikesi bir sınırlılık olarak belirlenmiştir. Bahsedilen sınırlılığa yönelik önlem olarak renkli çıkartmalar verilmesi, puanlama yapılması gibi davranışçı yöntemlerle kurallara uyma davranışının pekiştirilmesi hedeflenmektedir. Bir diğer sınırlılık çocukların farklı özelliklere (örneğin; sosyal becerilere yönelik değişkenlikler...) sahip olmaları dolayısıyla yapılandırılmış oturumların sayı veya etkinlik içeriği olarak beklenen etkiyi yaratmaması şeklinde belirlenmiştir. Bu noktada sosyal hizmet müdahale planının esnek olma özelliğinden yararlanılmış olup ön değerlendirme aşamasının bitiminde ve uygulama sürecinde grup özellikleri dikkate alınarak plan tekrar gözden geçirilmiştir. Aynı zamanda oturumların uygulanması aşamasında beklenmeyen durumların ya da yeni ihtiyaçların meydana gelme olasılığına karşı gerekli değişikliklerin hızlıca yapılması öngörülmüştür.

3.6.4. Müdahale Planı Genel Özellikleri

Akran zorbalığı müdahale planı tanışma, zorbalık farkındalığı, stratejiler ve sonlandırma olmak üzere 4 ana temadan oluşmaktadır. Oturumlar bu temaların altında düzenlenmektedir. Müdahale süreci 5 oturumdan oluşmaktadır. Bunun yanında her bir oturum için iki ders saati (40+40 dk.) süre belirlenmiştir.

Tablo 3.2: Müdahale planı.

TEMA	OTURUMLAR	AMAÇ
Tanışma	1. Oturum ilk yarı (40 dk.)	Tanışma ve grup bilincinin oluşturulması
Zorbalık Farkındalığı	1. Oturum ikinci yarı (40 dk.)	Zorbalık kavramının, türlerinin ve rollerinin öğrenilmesi
	2. Oturum ilk yarı (40 dk.)	Zorbalık, şiddet ve şaka ayrımının yapılması
	2. Oturum ikinci yarı (40 dk.)	Empati becerisinin geliştirilmesi
	3. Oturum ilk yarı (40 dk.)	Çocukların her yerde benzer problemler yaşanabileceğini kavramaları ve film üzerinden konuya yönelik tartışabilmeleri amaçlanmaktadır
Zorbalığa müdahale stratejileri	3. Oturum ikinci yarı (40 dk.)	Zorbalığa müdahale etmelerini sağlayacak stratejilerin öğretilmesi amaçlanmaktadır
	4. Oturum ilk yarı (40 dk.)	Öğrenilen stratejilerin pekiştirilmesi ve stratejilerin uygulanmasına yönelik becerilerin geliştirilmesi
	4. Oturum ikinci yarı (40 dk.)	İletişim becerilerinin geliştirilmesi
	5. Oturum ilk yarı (40 dk.)	Zorbalık ve zorbalığa yönelik stratejilerin kitap üzerinden özetlenerek tartışılması
Sonlandırma	5. Oturum ikinci yarı (40 dk.)	Müdahale sürecinin değerlendirilmesi

Tablo 3.2’de yer alan müdahale planı yarı yapılandırılmış olarak hazırlanmış olup yapılan ön değerlendirmenin ardından ve uygulama boyunca tekrar gözden geçirilmiş ve gerekli görülen noktalarda değişikliğe gidilmiştir. Oturumların ayrıntılı uygulaması EK1’de sunulmuştur.

3.7. Verilerin Analizi

Çalışma verilerinin değerlendirilmesinde SPSS programının kullanılmıştır. Betimsel istatistiklerin sunulmasında frekans, yüzde, ortalama, standart sapma değerleri ve Spearman Korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Çalışma grubu için belirlenen sayının 30 kişiden az olması nedeniyle verilerin analizinde parametrik olmayan testlerin kullanılması uygun görülmüştür. Uygulanan ön test ve son test puanlarının karşılaştırılmasında Wilcoxon işaretli sıralar testi ile deney ve kontrol

grubunun karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2009).

Nitel verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Uygulanan oturumlarda katılımcıların verdiği örnekler görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular kullanılarak yüzeysel olarak değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmanın amacı akran zorbalığını azaltmaya yönelik hazırlanan bir sosyal hizmet grup müdahale programının etkililiğini incelemektir. Bu bölümde amaca uygun olarak programın etkililiğine dair yapılan ölçüm sonuçları verilmektedir. İlk olarak, deney ve kontrol gruplarının demografik bilgileri sunulmuştur. İkinci olarak, deney ve kontrol gruplarının birbirleriyle karşılaştırıldığı Mann-Whitney U testi ile deney ve kontrol gruplarının öntest ve sontest ölçümlerinin karşılaştırıldığı Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları yer almaktadır. Son olarak, müdahale programının uygulama aşamasının ardından deney grubundan nitel olarak elde edilen verilerin bulguları sunulmaktadır. Her oturum başında bir önceki oturuma ait katılımcıların değerlendirmeleri ve son oturumda öğrenciler ile genel olarak programın etkililiğine dair yapılan odak grup görüşmesi yer almaktadır.

4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Deney ve kontrol gruplarının cinsiyet, yaş, uyruk ve anne babalarına ilişkin bilgilerin yer aldığı demografik özelliklere ilişkin veriler Tablo 4.1’de verilmektedir.

Tablo 4.1: Deney ve kontrol grubu katılımcılarının demografik verileri.

		Deney Grubu		Kontrol Grubu	
Değişkenler		n	%	n	%
Cinsiyet	Erkek	5	27.8	5	27.8
	Kız	13	72.2	13	72.2
Yaş	9	7	38.9	13	72.2
	10	7	38.9	5	27.8
	11	3	16.7	-	-
	12	1	5.6	-	-
Uyruk	Türk	8	44.4	18	100
	Afgan	9	50.00	-	-
	Irak	1	5.6	-	-
Anne	Evet	18	100	18	100
Hayatta mı?	Hayır	-	-	-	-
	Bilinmiyor	-	-	-	-

Baba	Evet	16	88.9	18	100
hayatta mı?	Hayır	1	5.6	-	-
	Bilinmiyor	1	5.6	-	-
Anne	Okuryazar	3	16.7	-	-
Eğitim	değil	8	44.4	1	5.6
	İlkokul	1	5.6	-	-
	Ortaokul	5	27.8	10	55.6
	Lise	1	5.6	7	38.9
	Üniversite				
Baba eğitim	Okuryazar değ	5	27.8	-	-
	İlkokul	3	16.7	-	-
	Ortaokul	2	11.1	1	5.6
	Lise	8	44.4	5	27.8
	Üniversite		-	12	66.7
Anne iş	Çalışıyor	2	11.1	10	55.6
	Çalışmıyor	16	88.9	8	44.4
Baba iş	Çalışıyor	13	72.2	18	100
	Çalışmıyor	3	16.7	-	-
	Hayatta değil	2	11.1	-	-
Evde şiddet	Evet	3	16.7	-	-
	Hayır	15	83.3	18	100
Anne ve baba	Birlikte	14	77.8	16	88.9
	Ayrı	4	22.2	2	11.1
birliktelik durumu					
Kimle	Anne ve baba	13	72.2	16	88.9
Yaşanıyor	Anne	4	22.2	2	11.1
	Baba	-	-	-	-
	Aile büyükleri	1	5.6	-	-

Kardeş sayısı	Bir	3	16.7	5	27.8
	İki	3	16.7	12	66.7
	Üç	4	22.2	1	5.6
	Dört ve üzeri	8	44.4	-	-
Ekonomik Durum	Çok kötü	-	-	-	-
	Kötü	2	11.1	-	-
	Orta	7	38.9	5	27.8
	İyi	5	27.8	6	33.3
	Çok iyi	4	22.2	7	38.9

Deney ve kontrol gruplarından elde edilen cinsiyete yönelik veriler incelendiğinde her iki grup için de katılımcıların 5 erkek ve 13 kızdan oluştuğu görülmektedir. Deney ve kontrol grubu katılımcılarının büyük çoğunluğunun 9 yaşında (%38.9) ve 10 yaşında (%38.9) olduğu görülmektedir. Buna ilaveten deney grubunda 11 (%16.7) ve 12 yaşlarında (%5.6) katılımcılar bulunmaktadır. Öte yandan kontrol grubunun ise 9 yaşında (%72.2) ve 10 yaşında (%27.8) katılımcılardan oluştuğu görülmektedir.

Deney grubu katılımcılarının uyrukları incelendiğinde Türk (%44.4), Afgan (%50) ve Irak (%5.6) kökenli oldukları görülmektedir. Kontrol grubunun ise tamamı Türk öğrencilerden oluşmaktadır.

Annelerin hayatta olma durumu incelendiğinde, deney ve kontrol grubu katılımcılarının tamamının annesinin hayatta olduğu görülmektedir. Deney grubunda yer alan bir katılımcının babasının hayatta olmadığı ve bir katılımcının ise babasının hayatta olup olmadığının bilinmediği görülmektedir.

Tabloda yer alan katılımcıların anne eğitim bilgileri incelendiğinde, deney grubu katılımcılarının annelerinin %16.7'sinin (n=3) okuryazar olmadığı görülmektedir. Bunun dışında %44.4'ünün (n=8) ilkokul mezunu, %5.6'sının (n=1) ortaokul mezun, %27.8'inin (n=5) lise mezunu, %5.6'sının (n=1) üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Benzer şekilde kontrol grubu katılımcılarına ait anne eğitim bilgilerine bakıldığında okuryazar olmayan kimsenin bulunmadığı, %5.6'sının (n=1) ilkokul mezunu, %55.6'sının (n=10) lise mezunu ve %38.9'unun (n=7) üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Babaların eğitim bilgileri incelendiğinde, deney grubunda %27.8'inin (n=5) okuryazar olmadığı, %16.7'sinin (n=3) ilkokul mezunu, %11.1'inin (n=2) ortaokul ve %44.4'ünün (n=8) lise mezunu olduğu görülmektedir. Deney grubu katılımcılarının ebeveynlerinde üniversite mezunu baba bulunmazken kontrol grubunda %66.7'sinin (n=12) üniversite mezunu olduğu, %27.8'inin (n=5) lise mezunu ve %5.6'sının (n=1) ortaokul mezunu olduğu görülmektedir.

Deney grubu katılımcılarının annelerinin çalışma bilgileri incelendiğinde sadece 2 (%11.1) katılımcının annesinin iş yaşamında aktif yer aldığı ve geriye kalan 16 (%88.9) annenin çalışmadığı görülmektedir. Kontrol grubunda ise iş yaşamına aktif katılan anne sayısının 10 (%55.6) olduğu görülmektedir. Bunun dışında kalan 8 (%44.4) kişi ise ücretli bir işte çalışmamaktadır.

Katılımcıların babalarının çalışıp çalışmadığı bilgisi incelendiğinde kontrol grubu katılımcılarının babalarının tamamının (%100) ücretli bir işte çalıştıkları görülmektedir. Deney grubunda ise ücretli bir işte çalışmayan 3 (%16.7) kişi bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcılara evde herhangi bir şiddet olayına şahit olup olmadığı sorulmuş ve 3 (%16.7) kişinin şiddete tanık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu 3 katılımcının tamamının deney grubunda yer aldığı görülmektedir.

Tabloda aynı zamanda yaşanan eve ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Ebeveynlerin ayrı olup olmadığı, kardeş sayıları ve kimle yaşadıklarına dair bilgiler incelenmiştir. İlk olarak ebeveynlerin birliktelik durumları incelenmiş ve deney grubu katılımcılarının ebeveynlerinin %22.22sinin (4 kişi) ayrı olduğu görülmüştür. Kontrol grubu katılımcılarından ise 2 kişinin (%11.1) ayrı olduğu görülmektedir.

Katılımcılara kimle yaşadıkları sorulmuştur. Buna göre deney grubunda yer alan 18 kişiden 13'ünün (%72.2) anne ve baba ile yaşadığı görülmektedir. Katılımcılardan 4'ü (22.2) sadece annesi ile yaşarken 1 kişinin (%5.6) aile büyükleri ile yaşadığı görülmektedir. Kontrol grubu katılımcılarının bilgileri incelendiğinde ise 16 kişinin (%88.9) anne ve baba ile yaşarken 2 kişinin (%11.1) sadece anne ile yaşadığı tespit edilmiştir.

Demografik verilerin sunulduğu tabloda katılımcıların ekonomik durumlarına ilişkin algılarına da yer verilmektedir. Buna göre deney grubundan 4 (%22.2) katılımcı ekonomik durumlarını çok iyi olarak tanımlarken 5 (%27.8) kişi iyi olarak tanımlamıştır. Geriye kalan 9 katılımcıdan 2'si (%11.1) kötü olarak tanımlarken 7'si

(%38.9) ekonomik durumlarını orta düzeyde olarak algılamaktadır. Kontrol grubuna bakıldığında ise katılımcılardan 7 kişinin ekonomik düzeylerini çok iyi olarak algıladıkları görülmektedir. Katılımcılardan 6'sının (%33.3) ekonomik düzeylerini iyi, 5'inin (%27.8) ise orta olarak algıladıkları tespit edilmiştir.

4.2.Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Çalışmanın bu kısmında katılımcılara uygulanan ölçeklere ait ortalamalar, standart sapmalar ve değişkenler arası korelasyonlar sunulmuştur. Tablo 4.2'de bu bilgiler verilerek tartışılmıştır.

Tablo 4.2: Deney ve kontrol gruplarının Zorbalıkta Seyirci Müdahale ölçeği ön test ve son test verilerine yönelik ortalama ve standart sapma değerleri.

Değişken	Gruplar	Ön test		Son test	
		$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
ZSMÖ	Deney	50.55	9.97	63.38	4.35
	Kontrol	54.11	10.46	50.33	9.19
Zorbalığa yönelik tutum	Deney	38.11	4.80	39.11	3.98
	Kontrol	40.55	3.63	37.66	7.64

Tablo 4.2'de deney ve kontrol grubu katılımcılarının ZSM ölçeği ön test ve son test puanlarına yönelik standart sapma ve ortalama değerleri verilmektedir. Tabloda deney grubunun ön test ortalama değerinin $\bar{X} = 50.55$ olduğu ve bu değer son testte $\bar{X} = 63.38$ 'a yükseldiği görülmektedir. Herhangi bir program uygulanmayan kontrol grubu katılımcılarının ortalama değerinin ise ön testte 54.11 iken son testte $\bar{X} = 50.33$ 'e düştüğü görülmektedir. Bu bulgulara istinaden deney grubu ölçek puanlarının kontrol grubuna oranla daha fazla artış sağladığından bahsedilebilmektedir.

Tablonun devamında çocuklar için zorbalığa yönelik tutum ölçeği verilerinin ortalama ve standart sapma değerleri de sunulmuştur. Sunulan veriler incelendiğinde deney grubuna ait ön test ortalama değerlerinin $\bar{X} = 38.11$ 'den son testte $\bar{X} = 39.11$ 'e yükseldiği görülmektedir. Kontrol grubunda ise ön test ortalama değerlerin $\bar{X} = 40.55$ 'ten son testte $\bar{X} = 37.66$ 'ya düştüğü görülmektedir.

4.3.Deney ve Kontrol Gruplarının Puanlarının Birbirleriyle Karşılaştırılması

4.3.1. Ön-test puanlarının karşılaştırılması

Deney ve kontrol grupları için zorbalığa yönelik müdahale becerilerine ilişkin “Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği” ön-test puanlarının karşılaştırması Mann-Whitney U testi ile yapılmış ve bulgular Tablo 4.3’te sunulmuştur.

Tablo 4.3: Deney ve kontrol grubunun Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği ön-test puanlarının karşılaştırılması.

	Grup	n	Ortalama	Toplam	U	p
ZSMÖ	Deney	18	16.47	296.50	125.50	.24
toplam	Kontrol	18	20.53	369.50		
puan						
Farkındalık	Deney	18	23.11	416.00	79.00	.00
	Kontrol	18	13.89	250.00		
Yorumlama	Deney	18	13.31	239.50	68.50	.00
	Kontrol	18	23.69	426.50		
Kabullenme	Deney	18	15.75	283.50	112.50	.11
	Kontrol	18	21.25	382.50		
Bilme	Deney	18	15.97	287.50	116.50	.14
	Kontrol	18	21.03	378.50		
Müdahale	Deney	18	17.58	316.50	145.50	.60
	Kontrol	18	19.42	349.50		

Analiz sonuçları incelendiğinde deney grubu ve kontrol grubunun ön test puanları arasında anlamlı düzeyde farklılık olmadığı görülmektedir. Bu durumda her iki grup için ön test puanlarının benzer olduğu söylenebilmektedir. Ön-test puanlarının ortalama değerleri incelendiğinde program uygulanmadan önce kontrol grubu katılımcılarının akran zorbalığına müdahale becerilerinin deney grubuna göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Deney ve kontrol grupları için ZSM alt ölçeklerine yönelik ön test U- testi analizleri incelendiğinde farkındalık ve yorumlama kategorisinde anlamlı bir fark olduğu ($p=.00$, $p>.05$) görülmektedir. Kabullenme, bilme ve müdahale isimli alt boyutlarda ise anlamlı bir fark yoktur. Yorumlama kategorisinin ortalama değerine bakıldığında (Deney grubu=13.31. Kontrol grubu=23.69) kontrol grubunun deney

grubuna oranla daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Bu noktada müdahale programı öncesi için kontrol grubu katılımcılarının zorbalığı yorumlamaya yönelik becerilerinin deney grubuna göre daha fazla olduğu söylenebilmektedir. Diğer kategorilerde de kontrol grubunun ortalama puanlarının deney grubuna oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Sadece fark kategorisinde deney grubunun kontrol grubuna oranla daha yüksek puan aldığı (Deney =23.11. Kontrol =13.89) tespit edilmiştir.

Deney ve kontrol grupları için katılımcıların zorbalığa yönelik tutumlarına ilişkin ön-test puanlarının karşılaştırması Mann-Whitney U testi ile yapılmış ve bulgular Tablo 4.4'te sunulmuştur.

Tablo 4.4: Deney ve kontrol grubunun zorbalığa yönelik tutum ölçeği ön-test puanlarının karşılaştırılması.

	Grup	n	Ortalama	Toplam	U	p
Onaylayıcı	Deney	18	16.50	297.00	126.00	.17
	Kontrol	18	20.50	369.00		
Reddedici	Deney	18	16.36	294.50	123.50	.21
	Kontrol	18	20.64	371.50		
Çekimser	Deney	18	16.44	296.00	125.00	.23
	Kontrol	18	20.56	370.00		
Toplam	Deney	18	15.67	282.00	111.00	.10
Tutum	Kontrol	18	21.33	384.00		

Tablo incelendiğinde hem toplam puan için hem de onaylayıcı, reddedici ve çekimser isimli alt ölçekler için iki grup arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ortalama değerleri incelendiğinde tüm kategorilerde ve toplam puanda deney grubu katılımcılarının kontrol grubu katılımcılarına göre puanlarının düşük olduğu görülmektedir.

4.3.2. Son-test puanlarının karşılaştırılması

Deney ve kontrol grupları için zorbalığa yönelik müdahale becerilerine ilişkin “Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği” son-test puanlarının karşılaştırması Mann-Whitney U testi ile yapılmış ve bulgular Tablo 4.5'te sunulmuştur.

Tablo 4.5: Deney ve kontrol grubunun Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği son-test puanlarının karşılaştırılması.

	Grup	n	Ortalama	Toplam	U	<i>p</i>
ZSMÖ	Deney	18	26.78	482.00	13.00	.00
	Kontrol	18	10.22	184.00		
Farkındalık	Deney	18	23.50	423.00	72.00	.00
	Kontrol	18	13.50	243.00		
Yorumlama	Deney	18	22.75	409.50	85.50	.01
	Kontrol	18	14.25	256.50		
Kabullenme	Deney	18	24.61	443.00	52.00	.00
	Kontrol	18	12.39	223.00		
Bilme	Deney	18	22.17	399.00	96.00	.03
	Kontrol	18	14.83	267.00		
Müdahale	Deney	18	22.81	410.50	84.50	.01
	Kontrol	18	14.19	255.50		

* $p < .05$

Tablo 4.5 incelendiğinde deney ve kontrol grubunun son test verileri arasında anlamlı bir fark ($p=.00$; $p<.05$) görülmektedir. Ortalama değerleri incelendiğinde program uygulanan deney grubu katılımcılarının müdahale becerilerinin kontrol grubu katılımcılarından daha yüksek bulunduğu görülmektedir. Bu noktada deney grubu katılımcılarına uygulanan “Akran Zorbalığına Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi” programının katılımcıların müdahale becerilerini artırdığı söylenebilmektedir.

Tablodaki iki gruba ait Zorbalıkta Seyirci Müdahale ölçeği alt ölçekleri için son test verileri incelendiğinde Farkındalık, Yorumlama, Kabullenme, Bilme ve Müdahale kategorilerinin hepsinde anlamlı düzeyde farklılık olduğu ($p=.00$. $p=.01$. $p=.00$. $p=.03$. $p=.01$. $p<.05$) görülmektedir. Tablo 4.5’te verilen toplam puana yönelik analizde anlamlı bir fark ($p=.000$; $p<.05$) tespit edilmiştir. Bunun yanında Tablo 4.3 ile karşılaştırıldığında analiz sonuçlarının ön teste göre farklılaştığı görülmektedir.

Alt ölçek puanlarının ortalama değerleri incelendiğinde ise deney grubu puanlarının tüm kategorilerde kontrol grubu puanlarından daha fazla olduğu görülmektedir.

Deney ve kontrol grupları için katılımcıların zorbalığa yönelik tutumlarına ilişkin son-test puanlarının karşılaştırması Mann-Whitney U testi ile yapılmış ve bulgular Tablo 4.6’da sunulmuştur

Tablo 4.6: Deney ve kontrol grubunun zorbalığa yönelik tutum ölçeği son-test puanlarının karşılaştırılması.

	Grup	n	Ortalama	Toplam	U	p
Onaylayıcı	Deney	18	18.75	337.50	157.50	.82
	Kontrol	18	18.25	328.50		
Reddedici	Deney	18	18.33	330.00	159.00	.92
	Kontrol	18	18.67	336.00		
Çekimser	Deney	18	18.81	338.50	156.50	.86
	Kontrol	18	18.19	327.50		
Toplam	Deney	18	18.31	329.50	158.50	.91
Tutum	Kontrol	18	18.69	336.50		

Tablo 4.6’da çocuklar için zorbalığa yönelik tutum ölçeğinin son test verilerine ait U-testi analizi sunulmuştur. Tabloda hem toplam puan için hem de alt ölçekler için iki grup arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Ancak ortalama değerlerde tablo 4.4’te sunulan ön test verileri ile karşılaştırıldığında yükselme olduğu ve kontrol grubu ile aradaki farkın azaldığı görülmektedir. Ön test verilerinin ortalama değerlerinde kontrol grubu her kategoride yüksek puan alırken son test verilerinde deney grubunun puanları yükselmiş ve kontrol grubu ile aradaki fark azalmıştır.

4.4. Değişkenlere Ait Ön-test ve Son-test Puanlarının Karşılaştırılması

4.4.1. Kontrol grubunun ön-test ve son-test puanlarının karşılaştırılması

İlk olarak zorbalığa müdahale ölçeğinin toplam puanları arasında kontrol grubunun ön test son test karşılaştırılması yapılmıştır. Bulgular Tablo 4.7’de sunulmuştur.

Tablo 4.7: Kontrol grubu için Zorbalıkta Seyirci Müdahale ölçeği toplam ön test ve son test puanına yönelik Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

	Ön test ve Son test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Z	p
ZSMÖ	Negatif	11	9.82	108.00	-1.49	.13
	Pozitif	6	7.50	45.00		

Eşit	1

Tablo 4.7’de kontrol grubunun ön test ve son test verilerine yönelik analiz sonuçları verilmiştir. Verilen sonuçlar incelendiğinde ön test ve son test verileri arasında anlamlı bir fark ($p=.135$; $p<.05$) olmadığı görülmektedir.

Tablo 4.8: Kontrol grubuna ilişkin Zorbalıkta Seyirci Müdahale ölçeği alt ölçek puanlarının ön test ve son test karşılaştırması.

ZSMÖ alt boyutlar	Ön test ve Son test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Z	p
Farkındalık	Negatif	8	8.00	64.00	-.20	.83
	Pozitif	8	9.00	72.00		
	Eşit	2				
Yorumlama	Negatif	12	8.67	104.00	-1.87	.06
	Pozitif	4	8.00	32.00		
	Eşit	2				
Kabullenme	Negatif	11	8.59	94.50	-1.97	.04
	Pozitif	4	6.38	25.50		
	Eşit	3				
Bilme	Negatif	7	5.36	37.50	-.40	.68
	Pozitif	4	7.13	28.50		
	Eşit	7				
Müdahale	Negatif	1	10.06	80.50	-.19	.84
	Pozitif	16	8.06	172.50		
	Eşit	1				

Tabloda verilen kontrol grubuna ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde alt ölçeklerin Kabullenme isimli kategorisinde anlamlı bir farklılık görülmektedir. Diğer kategorilerde ise fark yoktur.

Kontrol grubuna ilişkin Çocuklar için Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği ön-test ve son-test verileri Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılarak karşılaştırılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4.9’da sunulmuştur.

Tablo 4.9: Çocuklar için zorbalığa yönelik tutum ölçeğine ilişkin kontrol grubu ön test-son test verileri karşılaştırması

	Ön test ve Son test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Z	p
Onaylayıcı	Negatif	3	6.00	18.00	-.68	.49
	Pozitif	4	2.50	10.00		
	Eşit	11				
Reddedici	Negatif	7	7.43	52.00	-1.03	.30
	Pozitif	5	5.20	26.00		
	Eşit	6				

Çekimser	Negatif	8	9.94	79.50	-1.11	.26
	Pozitif	7	5.79	40.50		
	Eşit	3				
TopTutum	Negatif	9	9.17	82.50	-.75	.45
	Pozitif	7	7.64	53.50		
	Eşit	2				

Tablo 4.9’da Çocuklar için zorbalığa yönelik tutum ölçeğine ilişkin veriler sunulmuştur. Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılarak ölçeğin toplam ve alt boyutlarına yönelik puanı ön test ve son test açısından karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre kontrol grubu katılımcılarının hem toplam puanlarında hem de alt boyut puanlarında anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

4.4.2. Deney grubunun ön-test ve son-test puanlarının karşılaştırılması

Deney grubunun Zorbalıkta Seyirci Müdahale toplam puan ve alt ölçek puanları açısından ön test ve son test verileri arasında anlamlı fark olup olmadığını karşılaştırmak üzere yapılan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi analizi sonuçları Tablo 4.10’da sunulmuştur.

Tablo 4.10: Deney grubuna ait Zorbalıkta Seyirci Müdahale ölçeği için ön test ve son test puanlarının karşılaştırılması

	Ön test ve Son test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Z	p
ZSMÖ	Negatif	1	1.00	1.00	-3.68	.00
	Pozitif	17	10.00	170.00		
	Eşit	0				
Farkındalık	Negatif	4	9.13	36.50	-1.346	.17
	Pozitif	11	7.59	83.50		
	Eşit	3				
Yorumlama	Negatif	2	3.50	7.00	-3.032	.00
	Pozitif	13	8.69	113.00		
	Eşit	3				
Kabullenme	Negatif	2	8.25	16.50	-2.858	.00
	Pozitif	15	9.10	136.50		
	Eşit	1				
Bilme	Negatif	2	2.50	5.00	-3.398	.00
	Pozitif	15	9.87	148.00		
	Eşit	1				
Müdahale	Negatif	1	6.50	6.50	-3,333	.00
	Pozitif	16	9.16	146.50		
	Eşit	1				

* p < 0.05

Tabloda verilen ZSM ölçeğinin toplam puanlarına bakıldığında deney grubu için ön test ve son test verilerinde anlamlı bir farklılık ($p=.00$; $p<.05$) olduğu görülmektedir. Buna göre deney grubuna uygulanan “Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi” programının, katılımcıların akran zorbalığına müdahale becerilerini artırmada etkili olduğu söylenebilmektedir. Deney grubuna uygulanan müdahale sonrasında yorumlama, kabullenme, bilme ve müdahale alt boyutlarında ön test ile karşılaştırıldığında anlamlı bir fark bulunmuştur. Farkındalık alt boyutunda ise deney grubunda ön-test puanları ile son test puanları arasında anlamlı fark olmamıştır. Deney grubunun ve kontrol grubunun alt ölçeklere yönelik analiz sonuçları karşılaştırıldığında deney grubu katılımcılarına uygulanan “Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi” programının alt boyutlar (olayı fark etmek, olayı acil yardım olarak yorumlamak, yardım etme sorumluluğunu kabul etmek, nasıl müdahale edileceğine karar vermek ve müdahale kararını uygulamak) için etkili olduğu söylenebilmektedir.

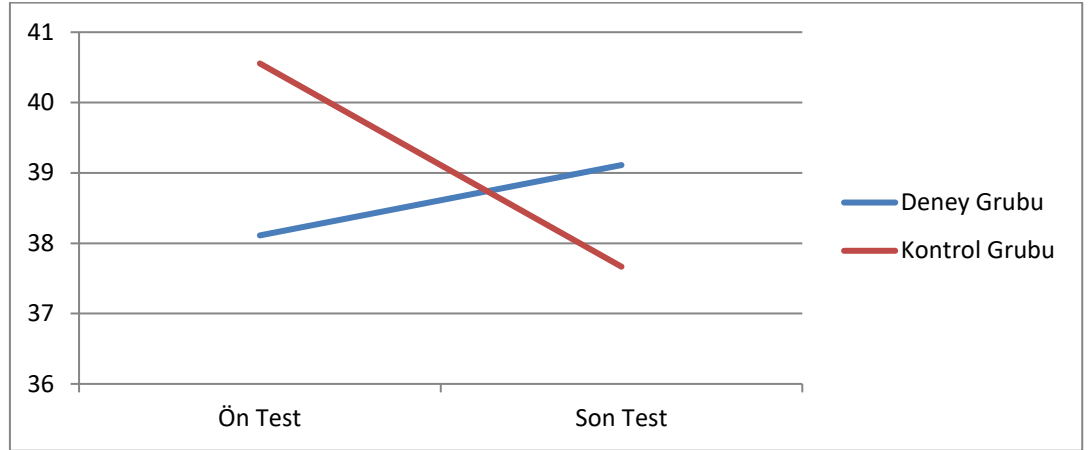
Deney grubunun zorbalığa yönelik tutum ölçeğine açısından ön test ve son test verileri arasında anlamlı fark olup olmadığını karşılaştırmak üzere yapılan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi analizi sonuçları Tablo 4.11’de sunulmuştur.

Tablo 4.11: Deney grubuna ait zorbalığa yönelik tutum ön test-son test verilerinin karşılaştırması

	Ön test ve Son test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Z	p
Onaylayıcı	Negatif	3	4.67	14.00	-1.03	.29
	Pozitif	6	5.17	31.00		
	Eşit	9				
Reddedici	Negatif	6	9.08	54.50	-.70	.48
	Pozitif	10	8.15	81.50		
	Eşit	2				
Çekimser	Negatif	7	7.50	52.50	-.43	.66
	Pozitif	8	8.44	67.50		
	Eşit	3				
Toplam Tutum	Negatif	8	7.06	56.50	-.95	.34
	Pozitif	9	10.72	96.50		
	Eşit	1				

Analiz sonuçlarına göre deney grubu katılımcılarının hem toplam puanlarında hem de onaylayıcı, reddedici ve çekimser olarak belirlenen alt boyut puanlarında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Ancak buna karşılık deney grubunda ölçeğin ortalama puanında ufak bir artış görülürken kontrol grubunun ortalama puanında düşme

görülmektedir. Çocuklar için zorbalığa yönelik tutum ölçeğine ilişkin grafik Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil1: Çocuklar için zorbalığa yönelik tutum ölçeğine ilişkin ön test ve son test ortalama puanları.

4.5. Programın Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Verilere İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde katılımcı değerlendirmelerine yer verilmektedir. “Akran Zorbalığına Yönelik Sosyal Hizmet Grup Müdahalesi” programının son oturumunda odak grup görüşmesi ile katılımcılardan programı ve kendilerini değerlendirmeleri istenmiştir. İlk aşamada katılımcıların oturumlar esnasındaki ifadelerine, ödevlerine yönelik değerlendirmelerine yer verilmiştir. İkinci aşamada ise program sonunda katılımcıların yaptığı sözlü değerlendirmeler sunulmuştur.

1. oturum: Oturumun ilk yarısı için amaç tanışma ve grup bilincinin oluşturulması olarak belirlenirken ikinci yarısı için zorbalık kavramı ve türlerinin öğretilmesi olarak belirlenmiştir. Bu oturumun ilk yarısında tanışma gerçekleşmiş ve grubun amacından kapsamından bahsedilerek katılımcılar ile birlikte grup kuralları belirlenmiştir. İkinci yarısının başında katılımcılara zorbalık hakkında ne bildikleri ve ne düşündükleri sorularak grupla paylaşımları istenmiştir.

K1- insanları birbirlerine düşürüyorlar. Şu şöyleymiş bu böyleymiş diye. O bunu yapıyomuş bu bunu yapamıyomuş öyle öyle şeyler

K11: internette hesapları çalıyorlar, kötü yorum yapıyorlar dalga geçip

K13: siber zorbalık var mesela

Bu aşamada üyelerin yakınlarının başlarına gelen olaylar nedeniyle siber zorbalık konusunda önceden az da bilgi sahibi oldukları ve örnek verebildikleri

görülmektedir. Zorbalık hakkında bilgi verilmesinin ardından oturum sonunda isteyenler tarafından örnek verilmesi ve geriye kalanların tartışarak zorbalık örneğinin türünün belirlenmesi istenmiştir. Oturum sonunda üyeler, diğer zorbalık türlerini de birbirinden ayırarak örnek verebilmiştir.

Örnek:

K5: birinin topunu patlatmak, eşyalarını atmak davranış zorbalığı

K10: Şişman diye dalga geçmek sözel zorbalık

Buradan hareketle ilk oturumun amacına ulaştığı yorumu yapılabilmektedir.

2.Oturum: Bu oturumun amacı; zorbalık şiddet ve şaka kavramlarının katılımcılar tarafından ayrımının yapılabilmesidir. Aynı zamanda oturumun ikinci yarısının amacı ise empati becerilerinin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Oturumun ilk yarısında bir önceki oturumda verilen katılımcıların zorbalığa yönelik örnek bir olay vermelerine dair ödev tartışılmıştır. Örnek olaylar üzerinden zorbalık türleri ve rolleri tekrarlanarak şaka, oyun ve zorbalık kavramlarının ayrımı üzerine konuşulmuştur.

K17: Bir tane çocuk var. Bu zorba. Çok zengin. Bir tane daha çocuk var. O da mağdur. O da çok fakir. Ondan sonra o zengin olan okula geliyor. İkisi de erkek. Zengin olan diğerini koridorda ve tuvalette hep dövüyor, çekiştiriyor falan. Diyor ki senin hiç paran yok şuna bak eski püskü kıyafetlerle geziniyorsun diyor. Bir tane de seyirci var. O da hiç kimseye söylemiyor sadece seyrediyor... Burada hem sözel hem de fiziksel zorbalık var.

Oturum boyunca zorbalık üzerine verilen örneklerin ağırlıklı olarak siber ya da sözel zorbalık üzerine olduğu görülmüştür. Kurgulanan olaylar dikkate alındığında zorbalık rollerinden seyircinin olmadığı ya da sadece izleyen konumda olup hiç müdahale etmediği görülmektedir. Zorbanın ise genellikle birden fazla olarak bir grup içerisinde kurgulandığı görülmüştür.

Oturumun ikinci yarısında zorba mağdur ve seyircinin hislerine odaklanılmıştır. Daha önceden liderin hazırladığı olay kartları ve bir önceki oturumda kurgusunu paylaşamamış olan üyelerin kurgularından yararlanılmıştır. Lider canlandırdıkları karakterlerin ne hissedebileceğini üyelere sormuştur. Bu etkinliğin amacı empati yeteneğini geliştirmek ve zorba, mağdur ve seyircinin hislerini anlamlandırabilmektir. Üyeler tarafından mağdurun duyguları genellikle üzgün ve değersizlik hissi olarak tanımlanırken zorbanın duyguları; mutlu ve sinirli olarak tanımlanmıştır. Kurgularda genellikle seyirciye yer verilmemiş verilenlerde ise korktuğu ve sadece izlediği ifade edilmiştir.

3.Oturum: Bu oturumun ilk yarısına bir önceki oturum özetlenerek başlanmıştır. Seçilen Wonder isimli filmin kısa kesitleri izletilmiş ve video durdurularak sorulan sorular ile hem dikkatler canlı tutulmuş hem de zorbalık üzerine tartışılmıştır. Filmin başındaki karakterin kendini tanıtmaya sahnesi izletilmiş ve okula başlama konusunda endişeli olduğunu dile getiren karakterin neden endişeli olabileceğine dair fikir yürütülmesi istenmiştir. K17- “çünkü okulda onla dalga geçebilirler.” K15- “oyunlarına almayabilirler.” İkinci olarak zorbalık sahnesinde durdurulmuş ve çocuğun ne hissettiği üyelere sorulup tartışılmıştır. K10- “üzgün hissediyor,” K17- “dışlanmış.” K3- “değersiz.” Çocuğa yapılan zorbalığın türü sorulmuştur. Farklılıklar üzerine tartışılmıştır. Zorbanın yetkililer tarafından cezalandırıldığı ve yaptığına kötü olduğu söylenen sahne izletilmiştir. “Görünüşünü değiştiremez ama biz ona bakışımızı değiştirebiliriz”. K5- “bir elma göstermiştiniz ya içi kötü olmuştu onun gibi yaralanabilir.”

Oturumun ikinci yarısının amacı zorbalığa müdahale stratejilerinin katılımcılara öğretilmesidir. Stratejiler katılımcıların da fikrini alarak tahtaya yazılmıştır. Fikir alma aşamasında katılımcılar öğretmene söylemek (K14) ve zorbayı sakinleştirmek (K1) gibi örnekler vermişlerdir. Oturumun sonlarına doğru ise öğrenilen stratejilerin tekrarı katılımcılar tarafından yapılmıştır. Buna yönelik örnekler:

K6: Mesela bir yerde zorbalık varsa ve biz zarar görecekseniz ne karışmalıyız ne de seyirci kalmalıyız. Önce kendimiz güvende olmalıyız. Güvenli bir şekilde şey yapmalıyız, müdahale (Güvende kal)

K17: sürekli zorbayla arkadaşlık edersek biz de zorba oluruz sessiz kalırız. O yüzden mağdura destek oluruz. Zorbaya yapmamasını söyleriz (Mağdura destek ol)

K2: Haklarını savunuruz yardım ederiz. Yani mağdurla arkadaş olur onu zorbayla yalnız bırakmayız (Mağdura eşlik et)

K13: Annem siber zorbalığa uğramıştı. Bir kere hesapları falan çalınmıştı. Şikayet etmesi gerekiyordu ama korkuyordu bana zarar verir diye. Sonra babam ben ve kardeşim birlik olup onu ikna ettik. Sonra polise şikayet ettik. Yani annem mağdur oldu biz de mağdura destek olmuşuz.

İfadeler incelendiğinde başta sadece gerekli yerlere bildirmek ve zorbayla iletişim kurma stratejilerine örnekler verildiğini. Stratejilerin öğrenilmesinden sonra ise örneklerin çeşitlendirildiği görülmektedir. K13’ün ifadesi incelendiğinde daha önceden yaşanan bir olayı stratejilerle bağdaştırabildiği görülmektedir. Tüm

bunlardan hareketle oturumun amacına ulaştığı ve stratejilerin katılımcılar tarafından öğrenilebildiği söylenebilmektedir.

4.Oturum: Bu oturumda bir önceki oturumda verilen ödevler tartışılmıştır. Verilen ödev, zorbalık hakkında örnek bir olaya seyirciyi stratejileri kullanarak müdahale ettirmektir.

K8: ben dışarda parktaymışım. Sonra bir grup gelmiş. Burada yalnız bir çocuk varmış oynuyormuş. Gelmişler ona kötü laflar söylemişler. Kağıtları buruşturup ona atmışlar. Arkasına notlar yazıp ezik diye yapmış. Sonra ben bunu görmüşüm. Gidip. Annesine söylemişim. Çocuklar demişler ki annene söyleme biz bir daha geliriz söylersen. Zaten aynı okuldalarmış. Kız gitmiş tamam demiş. Ben annesine söylüyorum. Annesi iki tarafla da konuşmuş.

K17: bir çocuğun hastalığı var. Hayal gücü çok varmış. Bir çete varmış. Kendilerine çete diyorlarmış. Mağdur yeni okula başlamış. Sınava girmişler. Mağdur sınıfta kalmış çok hayal gücü olduğu ders çalışmadığı için. Sonra bunlar gelip üstüne boya sürüyorlar. Diyorlar ki ezik, sen sınıfta kaldın. Kocaman çocuk sınıfta kalmış falan diyorlar. Bir tane de seyirci var. O da aynı sınıftaymış. Zorbalara gidip demiş ki yaptığınız çok kötü bir şey. Sen bizim işimize karışamazsın demişler. Mağdura zarar vermeye devam etmişler. Seyirci dayanamayıp mağdurla konuşmuş. Yapılandan rahatsız oluyor musun demiş. O da demiş ki evet. Seyirciyle mağdur arkadaş olmuşlar. Mağduru yalnız bırakmamış. Haklarını korumasını öğretmiş. Sonra öğretmenlerine bildirmişler. Diğer arkadaşlarına da demişler zorbaya destek olmayın diye. O yalnız kalmış. Bir daha da yapmamış.

K15: derya çok zenginmiş. Zeynep de çok fakirmiş. Bu yüzden derya Zeynep'in olduğu bir yere gitmek istemiyormuş. Zeynep yüksek olunca onun notunu düşürüyormuş. Onla dalga geçiyormuş. Yasin de seyirciymiş. Bir şey yapmak istiyormuş. İlk önce deryanın yanına gitmiş ama Derya, Yasin Zeynep'in yanında olduğu için onu istemiyormuş. Bir düdüğü varmış onu çalmış ve çetesini çağırmış. Yasin de Zeynep'in yanına gitmiş dalga geçiyorlar ya ondan hoşlanıyor musun diye. O da hayır demiş. Sonra beraber müdüre şikayet etmişler. Zorbalara ceza almış. Yasin ve Zeynep arkadaş olmuşlar birbirlerine haklarını öğretip destek olmuşlar. Sonra okula yeni öğrenciler gelmiş zaten

4. oturumun ikinci yarısının amacı iletişim becerilerinin olarak belirlenmiştir. Bu oturumda iletişimin özellikler, türleri ve nelere dikkat edilmesi gerektiği hakkında tartışılmıştır. Katılımcılardan öğrenilen bilgilerin zorbayla veya mağdurla konuşurken nasıl kullanılacağı konusunda tartışmaları istenmiştir. Sözlü iletişim becerisine yönelik örnek olay üzerinden rol oynama etkinliği yapılmıştır. Oturum sonunda katılımcılar tarafında verilen örnek ifadeler:

K4: Zorbayla konuşurken suçlamayız. Çünkü daha da bize karşı olur.

K5: Mağduru anlarız. Çok üzölmüş olabilir. Anladığımızı söyleriz.

5.Oturum: Bu oturumun amacı stratejilerin kitap karakteri üzerinden benimsenmesini sağlamaktadır. Ancak belirlenen kitabın stratejilerinin çalışmaya uygun olmadığının düşünölmesi ve grubun çoğunluğunun göçmen olması sebebiyle toplu oluşturulan bir karakterin daha fazla benimseneceğı düşünölerek hikâyeye tamamlama etkinliğı yapılmıştır. Etkinliğe lider bir cümle ile başlar (örnek: havanın güzel olduğı bir gün bir çocuk evden çıkarak okul yoluna koyulmuş vb.). Sonrasında katılımcılara rast gele sorular sorarak hikâyeyi ilerletir (Çocuk mutlu mu mutsuz mu? Neden mutsuz ya da mutlu? Kaç yaşında? Kaçınıcı sınıfta? vb.). Hikâyenin ilerlemesine yönelik sorular lider tarafından çeşitlendirilmektedir.

Deney grubu katılımcıları ile oluşturulan karakterler ve hikâyeye aşağıda verilmiştir.

Mağdur: Cinsiyet kız (K10). Adı Ayşe (K7). Kıvrıcık saçlı. 11 yaşında 2. Sınıfa gidiyor (K5). Hayal gücü yüksek (K8). Farklı bir ülkeden geldiğı için dil bilmiyor. Okuma bilmiyor (K18). Ailesinin ekonomik durumu kötü ve sınıfta kalmış (K15). Farklı yerden geldiğı için okula da geç başlamış (K16) Yaşlıtlarından büyük olduğı için ve yoksul olduğı için zorbalığa uğruyor (K17). Başkalari ona değer vermiyor (K1). Derslerini yapamadığı için ve sınıfta kaldığı için mutsuz (K4). Okul masraflarını karşılayamıyor ve ailesi çok ilgilenmiyor (K13). Arkasından dedikodu yapıyorlar (K9).

Zorba: Cinsiyeti erkek (K15). Adı Ömer olsun (K4). Zengin olsun (K14). Başkalariyle hep dalga geçmeyi sever (K16). Şakacı (K6). Şakaları yüzünden herkesi üzebiliyormuş (K13).

Seyirci: Erkek olsun (K18). Adı murat (K1). Sosyal, cana yakın (K17). İyi kalpli (K10). Kendinden başkasını da düşünüyor (K5). Yanlışlıkla birini üzerse çok üzölür özür diler (K7).

Seyirci olan Murat'ın zorbalık olayına nasıl müdahale edebileceğı sorulmuştur. Müdahale stratejileri katılımcılar tarafından sıralanırken lider farklı ihtimallere yönelik hikâyeye kurgusunu doğaçlama devam ettirmiştir. Katılımcıların kullandığı stratejiler kendi ifadeleri ile sunulmuştur.

K17: Zorbaya gidip yaptığının kötü olduğunu söyler.

K5: Mağdurun yanına gider. Nasılsın der. Konuşur.

K12: Mağdura hakların var dedi. Neler olduğunu söyleyip korkma dedi. Zorbalık yapmalarına izin verme dedi.

K8: ailene söyle dedi. Beraber söyleyelim öğretmene ya da müdüre dedi.

K7: Arkadaş olalım dedi. Yalnız bırakmadı birlikte gezdiler

Bu oturumun ikinci yarısı programın son değerlendirme teması içerisinde yer almaktadır. Bu aşamadan grup üyelerinden programı ve kendi gelişimlerini sözlü

olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Değerlendirme sürecinde lider tarafından programın size katkısı oldu mu? Ne gibi katkısı oldu? Kendi gelişiminiz için ne söylersiniz? Oturum kurallarına uyarak grubun gerekliliklerini yerine getirdiniz mi? şeklinde sorular sorulmuştur.

İlk soru olan “programın size katkısı oldu mu?” sorusuna tüm katılımcılar evet yanıtını vermiştir. Ardından ne gibi katkısının olduğu ve nasıl gelişim gösterdikleri sorulmuştur. Sorulardan şu şekilde ifadeler elde edilmiştir:

K14: ...zorbalıkla baş edebileceğime inanıyorum

K9: ...müdahale edebilirim

K10: Üzgünüm son gün diye. Müdahale ederim öğrendim

K17: Sözel, davranışsal, siber zorbalıkla ilgili şeyler öğrendik. Nasıl zorbalığa müdahale edeceğimizi öğrendik. Ben artık müdahale edebilirim. İyiydi bence

K11: zorbalığa engel olmayı öğrendim. Bundan sonra korkmam

K8: Müdahale edebileceğimi öğrendim. Gerektiği yerde uyguluyorum

K13: çok iyi şeyler öğrendim mesela zorbalığa karşı ne yapabileceğim şeyleri öğrendim. Başladıktan sonra bir yerde kavga eden arkadaşlarımı görmüştüm. Onlara seyirci olmak yerine haklarını öğrettim ve onları arkadaş yaptım

5. TARTIŞMA

Bu tez çalışmasında ilkokulda akran zorbalığını önlemeye yönelik ve seyirciyi hedef alan bir program hazırlanmıştır. Hazırlanan “Akran Zorbalığına Yönelik Sosyal Hizmet Grup Müdahalesi” programı ilkokul 4. Sınıf öğrencilerine uygulanarak etkililiği test edilmiştir. Hazırlanan programın amacı seyircinin zorbalığa yönelik tutumunu olumlu yönde değiştirmek ve zorbalığa müdahale becerileri kazandırmak olarak belirlenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda programın zorbalığa karşı seyircilerin tutumları ve müdahale becerileri üzerinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırmanın bulgularını özetlemek gerekirse geliştirilen programın uygulandığı deney grubunda, programın öncesine ve programın uygulanmadığı kontrol grubu öğrencilerine kıyasla zorbalığa yönelik seyirci müdahalelerinde anlamlı bir yükselme sağlamıştır. Tüm bu analiz sonuçları “Akran Zorbalığına Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi” programının katılımcıların müdahale becerilerini geliştirme noktasında etkili olduğunu göstermektedir. Müdahale becerilerine yönelik uygulanan ölçeğin; yorumlama, kabullenme, bilme ve müdahale isimli alt boyutlarında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farkındalık boyutunda ise anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bunun sebebinin farkındalık boyutu için katılımcıların ön-test sonuçlarında da puanlarının yüksek çıkması olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bulgular, programın çocuklar için zorbalığa yönelik tutumlarında da olumlu etkiye sahip olduğu yönündedir. Ölçek sonuçlarının analizinde anlamlı farklılık görülme de ortalama değerlerinde yükselme tespit edilmektedir. Nitel bulguların sonuçları programın özellikle katılımcıların müdahale becerilerinde olumlu etkiye sahip olduğunu desteklemektedir. Katılımcıların yapılan oturumlar sırasında seyirci olunan zorbalığa yönelik yorumlama yapıp çeşitli stratejileri kullanabildikleri gözlemlenmiştir.

Araştırmanın hipotezlerinden biri sosyal hizmet grup müdahalesi uygulanan seyirci sisteminin, zorbalığa yönelik tutumunda son test puanının ön test puanından yüksek olmasıdır. Zorbalıkta seyirci tutumuna yönelik diğer hipotezler; deney ve kontrol grupları için “Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği” ön test puanların benzer olması ve araştırma sonunda müdahale uygulanan deney grubunun akran zorbalığına yönelik tutum ölçeği puanının kontrol grubunun tutum ölçeği puanından yüksek

olmasıdır. Çocuklar için zorbalığa yönelik tutum ölçeği verileri incelendiğinde iki grup için de ön test ve son test arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Ancak sadece ölçek puanlarının ortalama değerlerine baktığımızda deney grubunun ölçek puanlarının ön testten son testte yükseldiği görülmüştür. Kontrol grubunda ise değerlerin son testte düştüğü görülmektedir. Bu verilere istinaden, hazırlanan programın katılımcıların zorbalığa yönelik tutumlarında olumlu etkiye sahip olduğu yorumu yapılabilir. Hawley ve Williford'un (2014) çalışmasına göre bir akran zorbalığı müdahalesinin ilk adımında zorbalığa yönelik tutum ve davranışların geliştirilmesi hedeflenmelidir. Bu adımı ihmal eden zorbalık karşıtı programların istenilen etkiyi yaratamayacağı düşünülmektedir. Bunun nedeni olarak grup dinamiğinin gelişimi engellemesi öne sürülmektedir. Bu sebeple hazırlanan programın temalarından biri zorbalık farkındalığı temasıdır. Bu temanın amacı katılımcıların zorbalık, zorbalık türleri ve zorbalık rolleri hakkında farkındalıklarını artırarak zorbalığa yönelik tutumlarının olumlu yönde değiştirilmesidir.

Çalışma kapsamında uygulanan müdahale programı sonucunda seyircilerin müdahale becerilerinin gelişmesi beklenmiştir. Bulgular, beklendiği gibi katılımcıların yorumlama, kabullenme, bilme ve müdahale alt boyutlarında müdahale becerilerinin geliştiğini göstermektedir. Ancak, farkındalık boyutunda anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bunun sebebinin farkındalık boyutu için katılımcıların ön-test sonuçlarında da puanlarının yüksek olması, yani bu konuda farkındalığı yüksek bir grup olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Akran zorbalığında seyircilere yönelik müdahaleler önem arz etmekle birlikte okul sosyal hizmeti alanyazınında zorbalığı önlemeye yönelik deneysel bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak farklı disiplinlerce seyirciye yönelik uygulanan programlara rastlanmaktadır. Yapılan araştırmalara göre seyircinin zorbalık ortamında yer alması zorbalığın şiddetinin azalmasını sağlamaktadır (Beşer ve Kartal, 2020). Cowie (2014) çalışmasında seyircinin müdahale etme becerisinin güçlendirilmesine yönelik programlar uygulanmasını önermektedir. Çalışmada; seyirciye etkili müdahale stratejileri öğretmen, zorbalığa karşı koruyuculuğu yakın arkadaş grubunun ötesine taşıdığından ve zorbalığı azaltmada etkili olduğundan bahsedilmektedir. Buna rağmen seyirci tutumunun genellikle olaya müdahale etmeme yönünde olduğu bilinmektedir. Dölek (2002) tarafından yapılan araştırmada çeşitli ülkelerde yürütülen araştırma sonuçlarına yer verilmiş ve bu araştırmalarda

seyircinin olaya müdahale etme oranının düşük olduğundan bahsedilmiştir. Müdahale edildiğinde ise yöntemin genellikle aile bireylerine ya da öğretmenlere bildirme olduğundan bahsedilmektedir. Çalışma kapsamında hazırlanan programda farklı müdahale stratejileri öğretilerek bu stratejilerin katılımcılar tarafından rol oynama ve kurgulama teknikleri ile güvenli şekilde uygulanması sağlanmıştır. Aynı zamanda yapılan meta analiz çalışmalarında zorbalık önleme programlarının seyirciler üzerinde etkili olduğu ve seyirciyi, olaya müdahale etme noktasında teşvik ettiği vurgusu yapılmaktadır (Kennedy, 2020). Nitekim araştırmalarda gerçekte zorbalık davranışını kötü olarak nitelendiren çocuğun, herhangi bir misillemeden ya da zorbanın gücünden çekinmesi sebebiyle uygulamada farklı davranışlar sergileyebileceğinden bahsedilmektedir (Mishna, 2013). Bu tez çalışmasında ise bahsedilen araştırmalarda önerilenlere benzer şekilde seyircinin müdahale becerilerini geliştirme üzerine durulmuş ve etkili olduğu tespit edilmiştir.

Kurt Demirbaş (2020) tarafından yapılan “Zorbalığa Seyirci Müdahale Psiko-eğitim Programı” isimli program, zorbalığa seyirci öğrencilerin müdahale becerilerini artırmaya yönelik planlanan çalışmalardan biridir. Seyircinin müdahale becerilerini artırmak amacıyla hazırlanan 11 oturumluk “Zorbalığa Seyirci Müdahale Psiko-eğitim Programı” 6. Sınıf öğrencilerine uygulanmış ve programın etkililiğinin test edilmesi amacıyla program öncesi ve sonrasında Zorbalığa Seyirci Müdahale Ölçeği öğrencilere doldurtulmuştur. Çalışmanın sonucunda müdahale programının etkili olduğu belirtilmiş ve programların çeşitlendirilerek daha küçük yaş gruplarında da denenmesi önerilmiştir. Buna göre uygulanan programın seyirciye zorbalığa müdahale becerisi kazandırdığı tespit edilmiştir. Bu araştırma kapsamında Kurt Demirbaş’ın Türkçeye uyarlayarak güvenilirlik çalışmasını yaptığı ölçme aracı kullanılmıştır. Hazırlanan programın benzer şekilde seyircinin müdahale becerilerini artırmaya odaklı olarak planlandığı görülmüştür. Farklı olarak Zorbalığa Seyirci Müdahale Psiko-eğitim Programında duygulara ve duyguları ifade etmeye daha fazla yer verilmiştir. Araştırma sonuçları da benzer şekilde programın müdahale becerilerini arttırmada etkili olduğu yönündedir.

CAPSLE (Creating a Peaceful *School* Learning Environment) (Huzurlu Bir Okul Öğrenme Ortamı Yaratmak) isimli uygulama, zorbalığı önlemeye yönelik geliştirilmiş bir başka programdır. Programın ana bileşenlerinden biri olumlu okul iklimi yaratmak ve öğrencilerin sorun çözme becerilerini geliştirmektir. Bu noktada

öğrencilerin sorun çözerken birbirlerine yardım etmeleri planlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için bir öğrencinin problemlili davranışlarının tüm sınıf için sorun olarak algılanması sağlanmaya çalışılmaktadır (Fonagy ve diğerleri, 2005). İlkokul temelli olarak geliştirilen bu müdahale programının zorbalık ve mağduriyet üzerinde olumlu etkisinin olduğu bilinmektedir (Elizabeth ve diğerleri, 2013). Bu tez çalışmasında da benzer şekilde öğrencilerin zorbalığa müdahaleye yönelik becerileri geliştirilmeye odaklanılmış ve zorbalığın tüm seyirciler açısından problem olarak algılanması üzerine çalışılmıştır.

Alanyazında yer alan bir başka uygulama olan STAC, ilkokul düzeyinde strateji temelli kısa süreli bir müdahale programıdır. İsmi stratejilerin baş harflerinden aldığı bilinmektedir. “Gösteriyi çalmak (Stealing the Show)”, “ters çevirmek (Turning it over)”, “başkalarına eşlik etmek (Accompanying others)” ve “merhamet koçluğu (Coaching compassion)” olmak üzere dört seyirci müdahale stratejisini içeren STAC programı, zorbalık rollerinden seyirciyi hedef alarak okulda zorba davranışlarını önleme üzerine tasarlanmıştır (Midgett ve diğerleri, 2018). Programın odak noktası seyirciye bir savunucu olarak zorbalık durumlarına müdahale edebilmeleri için kullanılabilecek stratejileri öğretmektir. Aynı zamanda ilkokulda gerçekleştirdikleri çalışmalarının sonuç bölümünde öğrencilerin zorbalıkla ilgili bilgilerinde, stratejiler ile ilgili bilgilerinde ve zorbalığa müdahale etme eğilimlerinde artış tespit edilmiştir (Midgett ve diğerleri, 2018). Tez çalışması için hazırlanan “Akran Zorbalığına Yönelik Sosyal Hizmet Grup Müdahalesi” programında da burada yer alan ve etkililiği kanıtlanmış olan stratejiler yer almaktadır. Bulgularda ise benzer şekilde programın katılımcıların müdahale becerilerini araştırma noktasında etkili olduğu tespit edilmiştir.

Oturumlar sırasında rol oynama etkinliği ile beraber akran zorbalığı rollerinde yer alan bireylerin, içinde bulunabileceği hisler tartışılmıştır. Bu etkinliğin amacı katılımcıların empati becerilerini geliştirmektir. Nitekim alanyazın incelendiğinde empatinin şiddeti azaltmada etkili olduğu belirtilmektedir (Siyez ve Kaya, 2011). Şahin ve Akbaba’nın (2010) çalışmasında ilkokul öğrencilerinde zorbalığı azaltmaya yönelik empati eğitim programı uygulanmış ve geliştirilen programın zorbalığı azaltmada etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırma kapsamında “Akran Zorbalığına Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi” programı geliştirilerek pilot uygulaması gerçekleştirilmiştir. Oturum değerlendirmeleri ve genel olarak oturumlar sırasında elde edilen veriler incelenmiştir. Buna göre katılımcıların program sonunda zorbalığın tanımını yapabildikleri ve türlerini ayırt edebildikleri görülmüştür. Bunun yanında teması zorbalık farkındalığı olarak belirlenen ilk oturumlarda katılımcıların seyirci müdahalelerinden bahsetmedikleri gözlemlenmiştir. Stratejilerin öğrenilmesinin ardından ise katılımcılar tarafından kurgulanan olaylarda seyirciye aktif rol verilmiş ve çeşitli yöntemler kullanılarak olaya müdahale ettirilmiştir. Bu noktada programın amacına ulaştığı yorumu yapılabilmektedir. Ancak öğrencilerin müdahale stratejilerini uygulamaya taşıyabilmesi çevresel etkenlere de bağlı olarak gelişmektedir. Örneğin zorbalığı fark eden bir seyircinin olaya müdahale etmesini ya da olayı bildirmesini sağlayan etken, niyetinin bu yönde olmasının yanında hamlesinin başarılı olacağına yönelik inancıdır (Hawley ve Williford, 2014). Bu noktada okul idaresi ve öğretmenlerin tutumu oldukça etkili olmaktadır. Ancak hazırlanan programda öğretmenler ve okul idaresine yer verilmemektedir.

Tüm bu bulguların yorumlanmasında çalışmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışmanın sınırlılıklarından bir tanesi araştırma da kullanılan veri toplama araçlarının güvenirliklerinin düşük olmasıdır. Bir başka sınırlılık deney grubunun kontrol grubundan önemli bir açıdan farklılaşmasıdır. Deney grubunda göçmen öğrencilerin yer alırken kontrol grubunda göçmen öğrenci bulunmamaktadır. Bu durum deney grubunda bazı katılımcıların dil problemi yaşamasına neden olmuştur. Yaşanan problem iki dili de iyi bilen katılımcılar aracılığı ile çözülmüştür. Örneklemenin belirlenmesinde Kastamonu ilinden iki okul tespit edilmiş, bu okullarda da hedeflenen yaş grubunda tek sınıf bulunmaktadır. Bu nedenle, gruplardan birinde göçmen öğrenci bulunacağı öngörülememiştir. Deney ve kontrol grupları anne baba eğitim düzeyi, ebeveynlerin hayatta olma durumu ve kardeş sayıları gibi demografik bazı değişkenler açısından farklılaşmaktadır.

Çalışmanın sadece seyirciye yönelik olması ve çevre faktörünün (çocuğun etkileşim içinde olduğu aile, mahalle vb.) programa dâhil edilmemesi çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır.

Son olarak, çalışmanın önemli bir sınırlılığı yapılan müdahalenin etkililiğinin uzun dönemli izlemesinin yapılmamış olmasdır. Bu nedenler anlamlı farklılıkların zaman içinde etkisini koruyup korumadığı, yani programın kalıcı etkiye sahip olup olmadığının belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Çalışmanın bulgularının değerlendirilmesinde bu durumun dikkate alınması önemlidir.

Tüm bu sınırlılıklara rağmen, hazırlanan “Akran Zorbalığını nlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi” isimli programın öğrencilerin akran zorbalığına karşı tutumlarında ve zorbalıkta seyirci müdahalesinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın bu bölümünde araştırmadan elde edilen sonuçlar sunulmakta ve daha sonraki çalışmalara yönelik önerilere yer verilmektedir.

6.1. Sonuçlar

Bu çalışma kapsamında geliştirilen programın öğrencilerin akran zorbalığına karşı tutumlarında ve zorbalıkta seyirci müdahalesinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Seyircilere yönelik müdahale örneği olarak önemli bir çalışma, özellikle bu alandaki çalışmalar mağdura ya da zorbaya yönelik müdahalelere odaklanır iken, okul sosyal hizmeti bakış açısından ekolojik perspektif temelli, seyirciyi de ele alan ve okul ortamında zorbalığa karşı olumsuz bir tutum geliştirilmesini sağlayacak bir müdahale programı olarak bulgular önemlidir. Hazırlanan program katılımcıların zorbalık olaylarını yorumlayarak bu olaylara yönelik uygun stratejiyi belirleyebilmelerini ve buna yönelik ortak hareket edebilmelerini sağlamak üzerine kurgulanmış ve oturumlar buna yönelik planlanmıştır. Bu bağlamda hazırlanan “Akran Zorbalığına Yönelik Sosyal Hizmet Grup Müdahalesi” programında strateji temalı oturumlarında kurgulanan olaylara katılımcılar tarafından müdahale stratejileri kullanılarak müdahale edilmesi istenmiş ve hangi stratejinin kullanılabileceği noktasında katılımcılar arasında beyin fırtınası yapılmıştır. Aynı zamanda kullanılan stratejilerden mağdura destek ol isimli strateji sorunun çözümünün destek ve birliktelik kavramları ile olabileceğini vurgulamaktadır.

Çalışmanın nitel verileri, programın etkililiğine yönelik oluşturulan hipotezlerin dışında etnik zorbalığa yönelik olarak da etkili olduğunu göstermektedir. Çalışmada yer alan 10 göçmen katılımcının tamamı deney grubunda yer almaktadır. Bu nedenle programda planlanan aksine göç olgusu üzerinde daha fazla durulmuş ve son oturumda öğrenciler tarafından kurgulanan hikâyede mağdur karakterin göçmen bir öğrenci şeklinde kurgulandığı görülmüştür. Kurgulanan hikâyede göçmen bir öğrenci dil bilgisindeki zayıflık nedeniyle yaşça küçük bir sınıfta öğrenim görmekte ve yaşının diğerlerine göre büyük olması sebebiyle de zorbalığa maruz kalmaktadır. Deney ve kontrol grubu katılımcılarının yaşları incelendiğinde ise deney grubunda kontrol grubundan farklı olarak 11 ve 12 yaşlarında bireyler bulunmaktadır. Deney grubu katılımcılarının yaş aralığının daha büyük olmasının

sebebi göçmen öğrencilerin dil problemi sebebiyle yaşıtlarına oranla okula geç başlamasından dolayı olduğu bilinmektedir. Hikâyenin katılımcılar tarafından bu şekilde oluşturulması, öğrencilerin benzer davranışlara maruz kaldıklarını düşündürmektedir. Nitekim Yılmaz ve Şekerci'nin (2016) göçmenlerle yaptığı bir nitel araştırmada anadili ve eğitim dili farklı olan çocukların kendini ifade etmede güçlük çektikleri, akademik başarısızlıkla karşı karşıya kaldıkları ve dışlanmaya maruz kaldıkları görülmüştür. Benzer bulgular Sarier'in (2020) mülteci öğrenciler üzerine yapmış olduğu meta analiz çalışmasında da görülmektedir. Buna göre değerlendirmeye alınan çalışmalarda mülteci öğrencilerin akran zorbalığı davranışları sergilediklerinden ve dışlanma gibi sosyal zorbalığa maruz kaldığından bahsedilmektedir.

Hazırlanan program okul sosyal hizmetinin uygulanabilirliği açısından önemlidir. Müdahale programı okul iklimine uygun olarak düzenlenebilecek şekilde esnek olarak planlanmıştır. Nitekim deney grubunda göçmen öğrencilerin planlanmamış şekilde yer alması programı sekteye uğratmamış ve oturumların ihtiyaca uygun şekilde esnetilebileceğini göstermiştir. Bu durum sosyal hizmet grup müdahalelerinin de ortak bir özelliği olarak çalışma için önemlidir.

Sonuç olarak hazırlanan programın çalışmanın amacına uygun olarak zorbalığa müdahale strateji becerilerini geliştirme ve zorbalığa yönelik seyirci tutumunu değiştirmede etkili olduğu tespit edilmiştir.

6.2. Öneriler

Uygulanan akran zorbalığını önlemeye yönelik okul sosyal hizmeti müdahale programının kalıcılığı izleme aşamasının yapılamaması yönünden sınırlıdır. Daha sonraki çalışmalarda izleme aşamasının yapılmasının da yapılarak kalıcılığının test edilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Çalışma, uygulama aşamasında video kaydı veya ses kaydı yapılmamasından dolayı sosyal geçerlilik yönünden sınırlıdır. Daha sonraki çalışmalarda bu adımın atlanmamasının çalışmanın güvenilirliği açısından daha işlevsel olacağı düşünülmektedir.

Çalışma sadece seyirciyi kapsamaması ve çevre faktörünün programa dâhil edilmemesi sebebiyle sınırlıdır. Bu sebeple daha sonraki çalışmaların seyircinin

çevresini de içine alacak şekilde düzenlenmesinin daha etkili sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

Programın farklı sınıf düzeylerinde uygulanması halinde gelişim dönemleri göz önünde bulundurularak düzenlenmesi önerilmektedir.

Araştırma Kastamonu ilinde gerçekleştirilmiştir. Farklı illerde ve farklı sınıf düzeylerinde gerçekleştirilmesinin programın gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de sosyal hizmet alanında akran zorbalığını önlemeye yönelik müdahale programına rastlanmamıştır. Bu yönde araştırmaların çoğalarak program içeriklerinin ekolojik yaklaşım perspektifinde genişletilmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir. Özellikle öğretmenlerin müdahale stratejilerine yönelik bilgilendirilmesinin ve programa dâhil edilmesinin seyirci öğrencileri müdahale yönünden destekleyeceği düşünülmektedir.

Siber zorbalığın artan oranları ve giderek düşen yaş ortalaması (Akgül, 2020) düşünüldüğünde benzer programların siber zorbalık için de geliştirilmesi yararlı olacaktır.

Program özel olarak etnik zorbalığa yönelik tasarlanmamıştır. Ancak deney grubunun demografik özellikleri nedeniyle bu yönde esnetilmiştir. Farklı etnik kökene sahip olan öğrencilerin zorbalık açısından risk altında oldukları bilinmektedir (Atalan Ergin ve diğerleri, 2021). Bu nedenle, daha sonraki çalışmalarda içeriği etnik zorbalığa yönelik olan programların hazırlanarak uygulanmasının, özellikle risk altındaki bu tür gruplar için faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akay, Y.** (2019). İlkokul Öğrencilerine Yönelik Geliştirilen Duygusal Farkındalık Etkinliklerinin Akran Zorbalığını Önlemede Etkisi. *Eğitim ve Bilim*. 44(200), 205-227. DOI: 10.15390/EB.2019.8093
- Akgül, G.** (2020). Siber Zorbalığın Nedenleri Üzerine Kuramsal Açıklamalar. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 1(2), 149-167. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gpd/issue/54914/819442>
- Atalan Ergin, D. Akgül, G. Karaman, N. G.** (2021). Ethnic-based cyberbullying: The role of adolescents' and their peers' attitudes towards immigrants. *Turkish Journal of Education*, 10(2), 139-156.
- Avşar, F. Ayaz Alyaka, S.** (2017). The effectiveness of assertiveness training for school-aged children on bullying and assertiveness level. *Journal of Pediatric Nursing* 36 186–190. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pedn.2017.06.020>
- Babahanoğlu, R. Başer, D.** (2017). Türkiye'de Okul Sosyal Hizmetinin Önemi Ve Gerekliliği: Konya Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(51), 650-655.
- Berger, K.S.** (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental Review*, 27, 90–126.
- Beşer, R. Kartal, H.** (2020). Resimli Çocuk Kitaplarının Zorbalık Olgusu Açısından Çok Yönlü Olarak İncelenmesi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 8(2), 108-123. DOI: 10.35233/oyea.742178
- Boyd Webb, N.** (2017). Çocuklarla Sosyal Hizmet Uygulaması. Ankara: Nika Yayınevi
- Bronfenbrenner, U.** (1986). Ecology of the Family as a Context for Human Development: Research Perspectives. *Developmental Psychology*. 22(6), 723-742.
- Büyüköztürk, Ş.** (2009). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. (10. Baskı) Ankara: Pegem AAkademi.
- Cantone, E. Piras, A. P. Vellante, M. Preti, A. Danielsdottir, S. Aloja, E. D. Lesinskiene, S. Angermeyer, M. C. Carta, M. G. Bhugra, D.** (2015). Interventions on Bullying and Cyberbullying in Schools: A Systematic Review. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*. 11, 58-76.
- Cenikli, B.** (2019). Okul Sosyal Hizmeti Kapsamında Sosyal Desteğin Akademik Motivasyona Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/1565>
- Cipra, A. Hall, L.** (2019). COREMatters: A Bullying Intervention Pilot Study. *RMLE Online*, 42(4), 1-13. DOI: 10.1080/19404476.2019.1599244
- Cowie, H.** (2014). Understanding the Role of Bystanders and Peer Support in School Bullying. *International Journal of Emotional Education*, 6(1), 26-32.
- Çalık, T. Kurt, T. Çalık, Ç.** (2011). Güvenli Okulun Oluşturulmasında Okul İklimi: Kavramsal Bir Çözümleme. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*. 1(4), 73-84.
- Çalış, N.** (2022). Dezavantajlı Topluluklarda Aile ve Eğitim Sorunlarına Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Uygulamaları. *Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırma ve incelemeler II* içinde (s. 259-275).
- Çankaya, İ.** (2011). İlköğretimde Akran Zorbalığı. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 2011, 81-92. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uefad/issue/16693/173508>
- Çarkıt, E. Bacanlı F.** (2020). Okullarda Akran Zorbalığı: Öğretmen Görüşlerine Göre Nitel Bir Çalışma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 15(24), 2545-2583. DOI: 10.26466/opus.644848
- Çokluk, Ö. Yılmaz, K. Oğuz, E.** (2011). Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*. 4(1), 95-107.
- Dağlı, E. Uzundal, M.** (2020). İlkokul Öğrencilerinin Akran Zorbalığı İle Okul İklimi Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Dedeoğlu, H. Riedler, M. Turan, M (Ed). 13. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi Tam Metin Kitabı içinde (s.226-238).

- Doğan, A. Keser, E. Şen, Z. Yanagida, T. Grading P. Strohmeier, D.** (2017). Evidence Based Bullying Prevention in Turkey: Implementation of the ViSC Social Competence Program. *International Journal of Developmental Science*. 11, 93–108. DOI 10.3233/DEV-170223
- Dölek, N.** (2002). Öğrencilerde Zorbaca Davranışların Araştırılması ve Bir Önleyici Program Modeli. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Duman N.** (2014). Okul Sosyal Hizmetinin Tanımı, Kapsamı ve Çocuk Koruma Sistemi. G. Polat, (Ed.) Okul Sosyal Hizmeti Özel Sayısı içinde (s. 29-37). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Duman, N.** (2014). Türkiye’de Düünden Bugüne Okul Sosyal Hizmeti. G. Polat, (Ed.) Okul Sosyal Hizmeti Özel Sayısı içinde (s. 29-37). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını
- Elizabeth K. Lawner, B.A. and Mary A. Terzian, Ph.D., M.S.W.** (2013). What Works for Bullying Programs: Lessons From Experimental Evaluations Of Programs And Interventions. *Child Trends*.
- Espelage, D. L.** (2014). Ecological theory: Preventing youth bullying, aggression, and victimization. *Theory into practice*, 53(4), 257-264.
- Fakirullahoğlu, A. M. Köseoğlu, A.** Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği’nin Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Humanistic Perspective*, 3(3), 593-609
- Farrington, D. P. Ttofi, M. M.** (2009). School-Based Programs to Reduce Bullying and Victimization. The Campbell Collaboration Crime and Justice Group
- Fonagy, P. Twemlow, S. W. Vernberg, E. Sacco, F. C. Little, T.D.** (2005). Creating a peaceful school learning environment: the impact of an antibullying program on educational attainment in elementary schools. *Medical Science Monitor, International Medical Journal of Experimental and Clinical Research*. 11(7), 317-325
- Fraguas, D. Diaz Ceneja, C. M. Ayora, M. Duran Cutilla, M. Abregü Crespo, R. Ezquiga Bravo, I. Martin Babarro, J. Arango, C.** (2021). Assessment of School Anti-Bullying Interventions A Meta-analysis of Randomized Clinical Trials. *JAMA Pediatrisc*. 175(1). 44-55.
- Gaffney, H. Ttofi, M. M. Farrington, D. P.** (2021). What works in anti-bullying programs? Analysis of effective intervention components. *Journal of School Psychology*, 85, 37-56.
- Gencer, T. E. Özkan, Y.** (2017). Göç Eden Çocukların Kayıp Nesil Olmalarını Engellemek: Suriyeli Çocukların Eğitim Sistemi Üzerinden Entegrasyonu ve Okul Sosyal Hizmeti Uygulamaları. Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresi 2017 (USHK17) kongre Programı ve Bildiri Özetleri Kitabı içinde (s.227-229). https://www.academia.edu/35557744/G%C3%B6%C3%A7_Eden_%C3%87ocuklar%C4%B1n_Kay%C4%B1p_Nesil_Olmalar%C4%B1n%C4%B1_Engellemek_Suriyeli_%C3%87ocuklar%C4%B1n_E%C4%9Fitim_Sistemi_%C3%9Czerinden_Entegrasyonu_ve_Okul_Sosyal_Hizmeti_Uygulamalar%C4%B1
- Gökler, R.** (2007). İlköğretim Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi
- Grassetti, S. N. Hubbard, J. A. Docimo, M. A. Bookhout, M. K. Swift, L. E. Gawrysiak, M. J.** (2020). Parental advice to preadolescent bystanders about how to intervene during bullying differs by form of bullying. *Social Development*, 29(1), 290-302.
- Günay, Ş. Can, G.** (1018). Zorbalıkla Baş Etmeye Yönelik Bir Akran Destek Programının Etkililiği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 8(51), 266-194.
- Gürhan, N.** (2017). Her Yönü ile Akran Zorbalığı. *Türkiye Klinikleri J Psychiatr Nurs-Special Topics*. 3(2), 175-81
- Gürsoy, E. C.** (2010). Ergenlerde sosyodemografik özelliklere ve algılanan sosyal destek ile akran zorbalığına maruz kalmanın incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Hamurcu, S.** (2020). İlkokul Öğrencilerinde Akran Zorbalığı: Ankara Pirsaklar Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 16(Eğitim ve Toplum Özel Sayısı), 5541-5564. DOI: 10.26466/opus.758653

- Hawley, P. H. Williford, A.** (2014). Articulating the theory of bullying intervention programs: Views from social psychology, social work, and organizational science. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 1-13. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appdev.2014.11.006>
- İlhan Alper, S.** (2008). İlköğretimde Zorbalık. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jaeger, D.M.** (2019). Bullying Prevention and Intervention. <https://www.sswaa.org/post/bullying-prevention-and-intervention>
- Jarolmen, J. Özkan, Y** (Ed.). (2017). Okul Sosyal Hizmeti Bir Uygulama Klavuzu, Ankara: Nika Yayınevi.
- Kale, M. Demir, S.** (2017). İlkokul öğrencilerinin akran zorbalığına ilişkin görüşlerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *TÜBAV Bilim Dergisi*. 10(3), 74-85.
- Karataştan, A. Akcan, E.** (2023). Sınıf Öğretmenlerinin Perspektifinden Akran Zorbalığı ve Göçmen/Mülteci Çocuklar. *Cumhuriyet International Journal of Education*. 12(1), 1-15.
- Kartal, H. Bilgin, A.** (2007). İlköğretim Öğrencilerine Yönelik Bir Zorbalık Karşıtı Program Uygulaması: Okulu Zorbalıktan Arındırma Programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*. 3(2), 207-227
- Kennedy, R. S.** (2020). Gender differences in outcomes of bullying prevention programs: A metaanalysis. *Children and Youth Services Review*. 119. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105506>
- Kırık, E.** (2017). Beş- Altı Yaş Çocuklarına Yönelik Zorbalığı Önleme Programının Çocukların Zorbalık Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi. (Yüksek Lisan Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı
- Korkmaz, T. Erkin, M. Atbaşı, Z.** (2021). Akran Zorbalığı Kavramının Lisansüstü Tezlerde İncelenmesi. *Turkish Special Education Journal: International*. 3(1).
- Kurt Demirbaş, N. Öztemel, K.** (2019). Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği'nin (ZSMÖ) Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 9(54), 965-985.
- Kurt Demirbaş, N. Öztemel, K.** (2020). Zorbalığa Seyirci Müdahale Psiko-Eğitim Programının Ortaokul Öğrencilerinin Zorbalığa Müdahale Becerilerine Etkisi. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Masilo, D. T.** (2018). Social work intervention to address the phenomenon of bullying amongst learners in the school setting: A literature review. *South African Journal of Education*. 38, <https://doi.org/10.15700/saje.v38ns1a1594>
- Mercan, H. Yıldırım Sarı, H.** (2018). Lise öğrencilerinde akran zorbalığı ve sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 26(1), 21-29
- Midgett, A. Dumas, D. M.** (2016). Training Elementary School Students to Intervene as Peer-Advocates to Stop Bullying at School: A Pilot Study. *Journal of Creativity in Mental Health*, 11, 353-365. DOI: 10.1080/15401383.2016.1164645
- Midgett, A. Dumas, D. M. Johnston, A. D.** (2018). Establishing School Counselors as Leaders in Bullying Curriculum Delivery: Evaluation of a Brief, School-Wide Bystander Intervention. *Professional School Counseling*. 21(1), 1-9. DOI: 10.1177/2156759X18778781
- Mishna, F.** (2003). Peer Victimization: The Case for Social Work Intervention. *Families in Society*. 84(4), 513-522.
- National Association of Social Workers** (2012). NASW Standards for School Social Works Services. NASW.
- Olweus, D.** (1993). Bullying in school: what we know and what we can do. Oxford: Blackwell Publishing. *Psychogy in the schools*. 40(6), 69-700.
- Olweus, D. Solberg, M. E. Breivik, K.** (2018). Long-term school-level effects of the Olweus Bullying Prevention Program (OBPP). *Scandinavian Journal of Psychology*. DOI: 10.1111/sjop.12486
- Özbeşler, C. Duyan V.** (2009). Okul Ortamlarında Sosyal Hizmet, *Eğitim ve Bilim*. 34(154), 17-25.

- Öztürk, Çopur, E.** (2019). Çözüm Odaklı Kısa Süreli Yaklaşımın Akran Zorbalığı İle Baş Etme Becerileri Üzerine Etkisinin Belirlenmesi. (Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü
- Öztürk, H.** (2019). Ortaöğretim Öğrencilerinin Akran Zorbalığı İlişkisinde Zorba Veya Kurban Olma Durumlarını Etkileyen Faktörler Ve Okul Sosyal Hizmeti. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü
- Piaget, J.** (1964). Development and Learning. *Journal of Research In Science Teaching*. 2, 176-186.
- Salmivalli, C.** (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions. *Journal of Adolescence*. 22, 453-459. <https://doi.org/10.1006/jado.1999.0239>
- Reçber, B.** (2020). Türkiye’de Okul Sosyal Hizmetinin Konumu ve Gerekliliği. *TESAM Akademi Dergisi*. 7(1). 11-36
- Sarı, C. Demirbağ, B. C.** (2029). İlk ve Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Sosyodemografik Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi: İlçe Örneği. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*. 1(3), 119-131.
- Sarier, Y.** (2020). Türkiye’de Mülteci Öğrencilerin Eğitimi Üzerine Bir Meta-Sentez Çalışması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*. 3(1), 80-111.
- Siyez, D. M. Kaya, A.** (2011). Akran Zorbalığı Gruplarında Empatik Eğilim. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(2), 23-43.
- Smith, P. K. Mahdavi, J. Carvalho, M. Fisher, S. Russell, S. Tippett, N.** (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Smokowski, P. R. Kopasz, K. H.** (2005). Bullying in School: An Overview of Types, Effects, Family Characteristics, and Intervention Strategies. *Children and Schools*. 27(2), 101-110
- Stevens, V. Bourdeaudhuij, I. D. Oost, P. V.** (2000). Bullying in Flemish schools: An evaluation of antibullying intervention in primary and secondary schools. *British Journal of Educational Psychology*. 70, 195-210.
- Şahin, M. Akbaba, S.** (2010). İlköğretim Okullarında Zorbacı Davranışların Azaltılmasına Yönelik Empati Eğitim Programının Etkisinin Araştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 331-342.
- Şimşek, R.** (2020). Nitelikli Okullar İçin Bir Uygulama: Okul Sosyal Hizmeti, *Kadim Akademi SBD*, 4 (1) s. 97-100.
- Talu, E. Elmas, İ. A.** (2020). Ergenlerde Akran Zorbalığını Konu Alan “Klass” Adlı Filmin Ekolojik Sistemler Kuramı Açısından İncelenmesi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi (GPD)*. 1(2), 99-123.
- Taneri, O. P. Özbek, Y. Ö. Akduman, N. Şahin, A.** (2019). Akran Zorbalığını Önlemede Bibliyoterapi Yönteminin Kullanımı. (Ed. Köksal, D.) X. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi Tam Metin Kitabı içinde (s. 61-81). Alanya: Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Derneği
- Taneri, O. P. Özbek, Y. Ö. Şahin, A.** (2019). Zorbalık Önleme Okul Programlarına Eleştirel Bir Bakış. I. Uluslararası Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Sempozyumu Tam Metin Kitabı, İzmir: Buca Eğitim Fakültesi.
- Uysal Toraman, A. Dağhan, Ş. Kısa, Ö.** (2021). Akran Zorbalığını Önlemede Okul Tabanlı Müdahale Programları: Sistematik Derleme. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 359-399. <https://doi.org/10.47793/hp.936791>
- Van Batavia, A.** (2012). The effects of bibliotherapy on bullying behaviours of adolescents. Thesis submitted Partial fullfilments Educational Specialist in Human Services. University of Central Missouri.
- Yeşilkayalı, E.** (2016). Okul Sosyal Hizmetinde Yaklaşım ve Model Örnekleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 135-152. DOI: 10.5578/jss.10228
- Yeşilkayalı, E. Meydan, S.** (2017). Bir Ortaokul Özelinde Okul Sosyal Hizmeti İhtiyacının Belirlenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(53), 206-221.

EKLER

EK1: Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi

Uygulama Aşaması

Birinci Oturum İlk Yarı

Amaç: Tanışma ve grup bilincini oluşturma.

Kazanımlar: Grup lideri ve üyeler tanışır. Üyeler grup kuralları için fikir belirtir.

Üyeler grup ismi ve sembolüne yönelik fikir belirtir

Süre: 40 dk.

Uygulama: Oturumun ilk yarısında uzman sınıfa kendini tanıtmış ve uygulama hakkında bilgiler vermiştir. Lider, bir grup olduklarından bahsederek üyelerin gruba aidiyetlerini sağlamak için birlikte grup ismi belirlemeyi teklif etmiştir. Bunun için grup üyelerinden öneriler alınmış ardından önerilen isimler arasında eleme ve oylama yapılmıştır. Nihayetinde oy birliği ile grup ismi olarak Mavi Ay belirlenmiştir. Sonrasında üyelere grubun kurallarının olması gerektiği hatırlatılarak üyelerin de katılımı ile birlikte kurallar belirlenmiştir. Katılımcıların tavsiyeleri aşağıda verilen şekildedir.

- K11: Yemek yenmesin
- K1: Söz alarak konuşmak
- K6: Kimse kendi aralarında konuşmasın
- K12 ve K8: Eşyalara zarar vermek yok
- K2 ve K5: Hakaret etmemek
- K15: Söylenenleri yapmak
- K5 ve K11: Geç kalmamak
- K7: Dikkatleri dağıtmamak
- K5: Birbirimizin sözünü kesmemek
- K16: Dikkatli dinlemek

Öneriler alınarak kurallar belirlenmiştir. Akabinde üyelere kurallara uyulacağına dair sözlü beyan alınmıştır. Doğru davranışı güdüleme yöntemi olarak ise oturum sonlarında renkli çıkartmalar verileceği belirtilmiştir. Ardından grup üyelerinin ve liderin birbirlerini daha iyi tanımaları için örümcek ağı adındaki tanışma oyunu oynanmış ve sonrasında ara verilmiştir.

Örümcek ağı oyunu: Bu oyun için bir adet uzun ipe ihtiyaç duyulmaktadır. Grup üyeleri daire şeklinde dizilmeli ve lider elinde ipi bir ucunu tutarak diğer ucunu kendi ismini söyleyerek rast gele birine atmalı tutan kişi de ipi gerdiği kısımdan itibaren

elinde tutarak diğer ucunu kendi ismini söyleyip başkasına atmalıdır. İsimden sonra sıra sevilen renkler, kitaplar, hobiler vb. söyleyerek ip tükenene kadar devam edilir. En sonunda ise ortada bir örümcek ağı oluşturulmaktadır.

Birinci Oturum İkinci Yarı

Amaç: Zorbalık kavramının, türlerinin ve rollerinin öğrenilmesi.

Kazanım: Üyeler zorbalık türlerine yönelik birer tane örnek verir.

Süre: 40 dk.

Uygulama: Oturumun ikinci yarısında üyelere zorbalık kavramını duyup duymadıkları sorulmuş ve bu konudaki fikirlerini paylaşmaları istenmiştir.

K11: İnsanları birbirlerine düşürüyorlar. Şu söyleymiş bu böyleymiş diye. O bunu yapıyormuş bu bunu yapamıyormuş öyle öyle şeyler

K7: Mesela o bir şey yapıyor ama onu yapamıyor diye söylüyor

Üyelerin fikirlerinin alınmasının ardından lider, zorbalığın tanımını yapmış ve türleri olduğundan bahsetmiştir. Üyelerin konu hakkındaki fikirleri sorulduğunda siber zorbalık (K8) ve akran zorbalığı (K17) cevapları alınmıştır. Ardından akran zorbalığı türlerinden olan fiziksel, sözel, davranışsal ve siber zorbalığın tanımı yapılarak örnekler verilmiştir. Daha sonra bu başlıklar tahtaya yazılmış ve lider karışık örnekler vererek üyelere bahsedilen örneğin hangi zorbalık türüne girebileceğine dair tahminde bulunmalarını istemiştir. Üyelerden de örneklerin çeşitlendirilmesi istenmiştir.

K5: birinin topunu patlatmak, eşyalarını atmak davranış zorbalığı

K10: Şişman diye dalga geçmek sözel zorbalık

Bu noktada lider üyelere fikir vererek yardımcı olmuş ve yanlış bilinenlerin düzeltilmesi yapılmıştır. Örneğin üyeler tarafından (K4) çalma davranışına yönelik verilen bir örneğin üzerine lider bu davranışın ne zaman zorbalık olabileceğine dair bilgi vermiştir. Zorbalık rollerinden zorba, mağdur ve seyirci kavramları öğretilmiş ve lider bir örnek kurgulayarak akran zorbalığı rollerini üyelere tanıtmıştır. Ardından özellikle sözel zorbalık kapsamında verilen bilgilerin somutlaştırılması ve zorbanın mağdura verebileceği duygusal zararın örneklendirilmesi için elma deneyi yapılarak oturum sonlandırılmıştır.

Elma deneyi: Lider sınıfa getirdiği iki elmadan birini sınıfa girmeden önce sistematik olarak yere çarparak yara almasını sağlamıştır. Oturum sırasında ise daha önceden yere çarpılan elmaya sözel zorbalık yapılması istenmiş ve elma üyeler arasında dolaştırılmıştır. Diğer elmaya ise güzel sözcükler söylenmiştir. Daha sonra elmalar kesilmiş ve kötü sözler söylenen elmanın içeriden çürüdüğü görülmüştür. Lider deneyin ardından üyelerin düşüncelerini sorarak fikirlerini almıştır.

Uzman Notu: Üyelerin yakınlarının başlarına gelen olaylar nedeniyle siber zorbalık konusunda önceden bilgi sahibi oldukları ve örnek verebildikleri görülmektedir. Oturum sonunda üyeler, diğer zorbalık türlerini de birbirinden ayırarak örnek verebilmiştir.

İkinci Oturum İlk Yarı

Amaç: Zorbalık, şiddet ve şaka ayrımının yapılması

Kazanım: Zorbalığın tanımını yapar. Üyeler günlük hayatlarında zorbalığı fark eder. Şiddet, şaka ve zorbalık arasındaki farkı açıklar

Süre: 40 dk.

Uygulama: İkinci oturumun ilk yarısına ufak bir egzersiz ile başlanmış ardından bir önceki oturum üyeler tarafından lider yardımı ile özetlenmiştir. Sonrasında bir önceki oturumun sonunda verilemeyen ödev için üyelere altı dakika süre tanınmış ve zorbalığa dair bir örnek düşünmeleri istenmiştir. İstenilen örneğin grup içerisinde verilmemesi gerektiği ya da grup üyelerinin isminin örnek olayda kullanılmaması gerektiği bildirilmiştir. Yazmak, çizmek ya da sadece düşünerek kurgulamak konusunda üyeler serbest bırakılmıştır. Örneklerin sınıfça tartışılacağı hatırlatılmıştır. Verilen örnekler ise zorba, mağdur ve seyirci rolleri açısından tartışılmıştır. Tartışmanın yapıldığı üye örneklerinden biri şu şekildedir:

K14: Üç kişi varmış üçü de kızmış. Okuldaymışlar. O iki kızın dersleri çok iyiymiş ama diğer kızın hiç dersleri iyi değilmiş. O iki kız onunla dalga geçiyormuş işte derslerin iyi değil diye. Sen tembelsin diyormuş. O kız da çok üzüliüyormuş. Aralarına da almıyorlarmış tembel diye. Hep dalga geçiyorlarmış.

Bu örnek için üyeler ile tartışma yapılmış ve iki kızın zorba olduğu dalga geçilen kişinin ise mağdur olduğu sonucuna varılmıştır. Kurgulayan kişi tarafından

olayda seyircinin olmadığı belirtilmiştir. Aynı zamanda zorbalığın türüne yönelik tartışılmıştır.

Bir diğer örnek üye tarafından tahtaya çizerek anlatılmıştır:

K17: Bir tane çocuk var. Çok zengin. Bir tane daha çocuk var. O da çok fakir. Ondan sonra o zengin olan okula geliyor. İkisi de erkek. Zengin olan diğerini koridorda ve tuvalette hep dövüyor, çekiştiriyor falan. Diyor ki senin hiç paran yok şuna bak eski püskü kıyafetlerle geziniyorsun diyor. Bir tane de seyirci var. O da hiç kimseye söylemiyor sadece seyrediyor.

Aynı şekilde verilen örnek zorba rolleri ve türü çerçevesinde tartışılmıştır.

Uzman notu: Oturum boyunca zorbalık üzerine verilen örneklerin ağırlıklı olarak siber ya da sözel zorbalık üzerine olduğu görülmüştür. Üyelerin şiddet ve zorbalık kavramlarının birbirinden ayrılması noktasında zorlandıkları gözlemlenmiştir. Kurgulanan olaylar dikkate alındığında zorbalık rollerinden seyircinin olmadığı ya da sadece izleyen konumda olup hiç müdahale etmediği görülmektedir. Zorbanın ise genellikle birden fazla olarak bir grup içerisinde kurgulandığı görülmüştür.

İkinci Oturum İkinci Yarı

Amaç: Empati becerisinin geliştirilmesi.

Kazanım: Mağdurun duygularına yönelik örnek verir. Zorbanın davranışlarına eleştirel yorum yapar.

Süre: 40 dk.

Uygulama: Oturumun ikinci yarısında zorba mağdur ve seyircinin hislerine odaklanılmıştır. Daha önceden liderin hazırladığı olay kartları ve bir önceki oturumda kurgusunu paylaşamamış olan üyelerin kurgularından yararlanılmıştır. İlk olarak bir önceki oturumda paylaşım yapamayan üyelerden kurgularını canlandıracak kişileri seçmeleri istenmiş ve tahtada rol oynama tekniği ile canlandırılmıştır. Lider canlandırdıkları karakterlerin ne hissedebileceğini üyelere sormuştur.

Uzman notu: Üyeler tarafından mağdurun duyguları genellikle üzgün ve değersizlik hissi olarak tanımlanırken zorba duyguları mutlu ve sinirli olarak tanımlanmıştır.

Kurgularda genellikle seyirciye yer verilmemiş verilenlerde ise korktuğu ve sadece izlediği ifade edilmiştir.

Üçüncü Oturum İlk Yarı

Amaç: Çocukların her yerde benzer problemler yaşanabileceğini kavramaları ve film üzerinden konuya yönelik tartışabilmeleri amaçlanmaktadır.

Kazanım: İzlenen filmdeki zorbalığın neler olduğuna örnek verir. Karakterin duygularına örnek verir. Üyeler zorbalığa yönelik yapılabilecekler üzerine tartışır

Süre: 40 dk.

Uygulama: Bu oturumun ilk yarısına bir önceki oturum özetlenerek başlanmıştır. Seçilen Wonder isimli filmin kısa kesitleri izletilmiş ve video durdurularak sorulan sorular ile hem dikkatler canlı tutulmuş hem de zorbalık üzerine tartışılmıştır. Filmin başındaki karakterin kendini tanıtmaya sahnesi izletilmiş ve okula başlama konusunda endişeli olduğunu dile getiren karakterin neden endişeli olabileceğine dair fikir yürütülmesi istenmiştir. K17- “çünkü okulda onla dalga geçebilirler.” K15- “oyunlarına almayabilirler.”

Kendilerinin bir üst sınıfa geçme konusunda benzer endişeleri olup olmadığı sorulmuştur. K4- “Ben hiç endişeli değilim çünkü genelde sosyalim.” K12- “Bazı okullarda kötü konuşuyorlar. Ondan endişeliyim” K13- Benim evimin yakınındaki okulda arkadaşlarım var endişeli değilim. Nur- bazı okullarda kötü konuşuyorlar benim de dilime dolanır aileme fan söylerim diye korkuyorum.

İkinci olarak zorbalık sahnesinde durdurulmuş ve çocuğun ne hissettiği üyelere sorulup tartışılmıştır. K10- “üzgün hissediyor,” K17- “dışlanmış.” K3- “değersiz.” Çocuğa yapılan zorbalığın türü sorulmuştur. Farklılıklar üzerine tartışılmıştır. Zorbanın yetkililer tarafından cezalandırıldığı ve yaptığına kötü olduğu söylenen sahne izletilmiştir. “Görünüşünü değiştiremez ama biz ona bakışımızı değiştirebiliriz”. K5- “bir elma göstermiştiniz ya içi kötü olmuştu onun gibi yaralanabilir.” Oturum sonunda kurallara uyanlara istedikleri çıkartmalar verilmiştir.

Uzman Notu: İzlenen film kesitlerinin katılımcıların dikkatini çektiği ve dikkat süresini arttırdığı gözlemlenmiştir. Oturum boyunca katılımcıların belirlenen grup kurallarına uyduğu görülmüştür.

Üçüncü Oturum İkinci Yarı

Amaç: Stratejilerin öğretilmesi amaçlanmaktadır.

Kazanım: Üyeler zorbalığa karşı müdahale yöntemlerini listeler.

Süre: 40 dk.

Uygulama: Oturumun ikinci yarısının amacı zorbalığa müdahale stratejilerinin katılımcılara öğretilmesidir. Stratejiler katılımcıların da fikrini alarak tahtaya yazılmıştır (Şiddetten kaçın, mağdura destek ol, mağdura eşlik et, zorbayla iletişime geç, dikkati üzerine al). Fikir alma aşamasında katılımcılar “öğretmene söylemek” (K14) ve “zorbayı sakinleştirmek” (K1) gibi örnekler vermişlerdir. Lider tarafından haklarımızı öğrenmenin bizi zorbalıktan koruyup korumayacağı sorulmuştur. K12: *Bizim bir sürü hakkımız var mesela biri günlüğüme izinsiz bakarsa ben zorbalık hissetmiş olurum. Gizlilik hakkıma giriyor.*

Oturumun sonlarına doğru ise öğrenilen stratejilerin tekrarı katılımcılar tarafından yapılmıştır. Buna yönelik örnekler:

K6: Mesela bir yerde zorbalık varsa ve biz zarar göreceksen ne karışmalıyız ne de seyirci kalmalıyız. Önce kendimiz güvende olmalıyız. Güvenli bir şekilde şey yapmalıyız, müdahale (Güvende kal)

K17: sürekli zorbayla arkadaşlık edersek biz de zorba oluruz sessiz kalırız. O yüzden mağdura destek oluruz. Zorbaya yapmamasını söyleriz (Mağdura destek ol).

K2: Haklarını savunuruz yardım ederiz. Yani mağdurla arkadaş olur onu zorbayla yalnız bırakmayız (Mağdura eşlik et)

K13: Annem siber zorbalığa uğramıştı. Bir kere hesapları falan çalınmıştı. Şikâyet etmesi gerekiyordu ama korkuyordu bana zarar verir diye. Sonra babam ben ve kardeşim birlik olup onu ikna ettik. Sonra polise şikâyet ettik. Yani annem mağdur oldu biz de mağdura destek olmuşuz.

Uzman notu: İfadeler incelendiğinde başta sadece gerekli yerlere bildirmek ve zorbayla iletişim kurma stratejilerine örnekler verildiğini. Stratejilerin öğrenilmesinden sonra ise örneklerin çeşitlendirildiği görülmektedir. K13’ün ifadesi incelendiğinde daha önceden yaşanan bir olayı stratejilerle bağdaştırabildiği görülmektedir. Tüm bunlardan hareketle oturumun amacına ulaştığı ve stratejilerin katılımcılar tarafından öğrenilebildiği söylenebilmektedir.

Dördüncü Oturum İlk Yarı

Amaç: Öğrenilen stratejilerin pekiştirilmesi ve stratejilerin uygulanmasına yönelik becerilerin geliştirilmesi

Kazanım: Üyeler zorbalık karşısında müdahale yöntemlerini uygulamaya yönelik örnek verir.

Süre: 40 dk.

Uygulama: Bu oturumda bir önceki oturumda verilen ödevler tartışılmıştır. Verilen ödev, zorbalık hakkında örnek bir olaya seyirciyi stratejileri kullanarak müdahale ettirmektir.

K8: ben dışarda parktaymışım. Sonra bir grup gelmiş. Burada yalnız bir çocuk varmış oynuyormuş. Gelmişler ona kötü laflar söylemişler. Kağıtları buruşturup ona atmışlar. Arkasına notlar yazıp ezik diye yapmış. Sonra ben bunu görmüşüm. Gidip. Annesine söylemişim. Çocuklar demişler ki annene söyleme biz bir daha geliriz söylersen. Zaten aynı okuldalarmış. Kız gitmiş tamam demiş. Ben annesine söylüyorum. Annesi iki tarafla da konuşmuş.

Lider bu noktada zorbalığın hangi türde yapıldığını sormuş ve katılımcıdan sözel ve sosyal zorbalık cevabını almıştır.

K17: bir çocuğun hastalığı var. Hayal gücü çok varmış. Bir çete varmış. Kendilerine çete diyorlarmış. Mağdur yeni okula başlamış. Sınava girmişler. Mağdur sınıfta kalmış çok hayal gücü olduğu ders çalışmadığı için. Sonra bunlar gelip üstüne boya sürüyorlar. Diyorlar ki ezik, sen sınıfta kaldın. Kocaman çocuk sınıfta kalmış falan diyorlar. Bir tane de seyirci var. O da aynı sınıftaymış. Zorbalara gidip demiş ki yaptığınız çok kötü bir şey. Sen bizim işimize karışamazsın demişler. Mağdura zarar vermeye devam etmişler. Seyirci dayanamayıp mağdurla konuşmuş. Yapılandan rahatsız oluyor musun demiş. O da demiş ki evet. Seyirciyle mağdur arkadaş olmuşlar. Mağduru yalnız bırakmamış. Haklarını korumasını öğretmiş. Sonra öğretmenlerine bildirmişler. Diğer arkadaşlarına da demişler zorbaya destek olmayın diye. O yalnız kalmış. Bir daha da yapmamış.

K15: derya çok zenginmiş. Zeynep de çok fakirmiş. Bu yüzden derya Zeynep'in olduğu bir yere gitmek istemiyormuş. Zeynep yüksek olunca onun notunu düşürüyormuş. Onla dalga geçiyormuş. Yasin de seyirciymiş. Bir şey yapmak istiyormuş. İlk önce deryanın yanına gitmiş ama Derya, Yasin Zeynep'in yanında olduğu için onu istemiyormuş. Bir düdüğü varmış onu çalmış ve çetesini çağırmış. Yasin de Zeynep'in yanına gitmiş dalga geçiyorlar ya ondan hoşlanıyor musun diye. O da hayır demiş. Sonra beraber müdüre şikâyet etmişler. Zorbalara ceza almış. Yasin ve Zeynep arkadaş olmuşlar birbirlerine haklarını öğretip destek olmuşlar. Sonra okula yeni öğrenciler gelmiş zaten

Uzman Notu: Katılımcıların grup kurallarına uyduğu görülmüştür. Katılımcıların stratejileri olay örgüsü içerisinde kullanabildiği gözlemlenmiştir.

Dördüncü Oturum İkinci Yarı

Amaç: İletişim becerilerinin geliştirilmesi.

Kazanım: Doğrudan iletişim kurma tekniklerini güvenli şekilde uygular.

Süre: 40 dk.

Uygulama: Bu oturumda iletişimin özellikleri, türleri ve nelere dikkat edilmesi gerektiği hakkında tartışılmıştır. Katılımcılardan öğrenilen bilgilerin zorbayla veya mağdurla konuşurken nasıl kullanılacağı konusunda tartışmaları istenmiştir. Sözlü iletişim becerisine yönelik örnek olay üzerinden rol oynama etkinliği yapılmıştır. Oturum sonunda katılımcılar tarafında verilen örnek ifadeler aşağıda yer almaktadır:

K4: Zorbayla konuşurken suçlamayız. Çünkü daha da bize karşı olur.

K5: Mağduru anlarız. Çok üzümüş olabilir. Anladığımızı söyleriz.

Uzman notu: Katılımcıların mağdur, zorba veya seyircinin hislerine yönelik empati yapabildikleri görülmüştür. Katılımcıların genellikle sağlıklı iletişim kurma yönünde zorlandıkları gözlemlenmiştir.

Beşinci Oturum İlk Yarı

Amaç: Zorbalık ve zorbalığa yönelik stratejilerin kitap üzerinden özetlenerek tartışılması.

Kazanım: Üyeler kitap karakteri üzerinden stratejileri tartışır.

Süre:40 dk.

Uygulama: Bu oturumun amacı stratejilerin kitap karakteri üzerinden benimsenmesini sağlamaktır. Ancak belirlenen kitabın stratejilerinin çalışmaya uygun olmadığının düşünülmesi ve grubun çoğunluğunun göçmen olması sebebiyle toplu oluşturulan bir karakterin daha fazla benimseneceği düşünülerek hikâye tamamlama etkinliği yapılmıştır. Etkinliğe lider bir cümle ile başlar (örnek: havanın güzel olduğu bir gün bir çocuk evden çıkarak okul yoluna koyulmuş vb.). Sonrasında katılımcılara rast gele sorular sorarak hikâyeyi ilerletir (Çocuk mutlu mu mutsuz mu? Neden mutsuz ya da mutlu? Kaç yaşında? Kaçınıcı sınıfta? vb.). Hikâyenin ilerlemesine yönelik sorular lider tarafından çeşitlendirilmektedir.

Deney grubu katılımcıları ile oluşturulan karakterler ve hikâye aşağıda verilmiştir.

Mağdur: Cinsiyet kız (K10). Adı Ayşe (K7). Kıvrıkcık saçlı. 11 yaşında 2. Sınıfa gidiyor (K5). Hayal gücü yüksek (K8). Farklı bir ülkeden geldiği için dil bilmiyor. Okuma bilmiyor (K18). Ailesinin ekonomik durumu kötü ve sınıfta kalmış (K15). Farklı yerden geldiği için okula da geç başlamış (K16) Yaşlılarından büyük olduğu için ve yoksul olduğu için zorbalığa uğruyor (K17). Başkaları ona değer vermiyor (K1). Derslerini yapamadığı için ve sınıfta kaldığı için mutsuz (K4). Okul masraflarını karşılayamıyor

ve ailesi çok ilgilenmiyor (K13). Arkasından dedikodu yapıyorlar (K9).

Zorba: Cinsiyeti erkek (K15). Adı Ömer olsun (K4). Zengin olsun (K14). Başkalarıyla hep dalga geçmeyi sever (K16). Şakacı (K6). Şakaları yüzünden herkesi üzebiliyormuş (K13).

Seyirci: Erkek olsun (K18). Adı murat (K1). Sosyal, cana yakın (K17). İyi kalpli (K10). Kendinden başkasını da düşünüyor (K5). Yanlışıyla birini üzerse çok üzülür özür diler (K7).

Seyirci olan Murat'ın zorbalık olayına nasıl müdahale edebileceği sorulmuştur. Müdahale stratejileri katılımcılar tarafından sıralanırken lider farklı ihtimallere yönelik hikaye kurgusunu doğaçlama devam ettirmiştir. Katılımcıların kullandığı stratejiler kendi ifadeleri ile sunulmuştur.

K17: Zorbaya gidip yaptığının kötü olduğunu söyler.

K5: Mağdurun yanına gider. Nasılsın der. Konuşur.

K12: Mağdura hakların var dedi. Neler olduğunu söyleyip korkma dedi. Zorbalık yapmalarına izin verme dedi.

K8: ailene söyle dedi. Beraber söyleyelim öğretmene ya da müdüre dedi.

K7: Arkadaş olalım dedi. Yalnız bırakmadı birlikte gezdiler

Uzman Notu: Katılımcılar tarafından oluşturulan hikâyenin karakterleri incelendiğinde mağdur karakterinin göçmen olarak kurgulandığı görülmektedir. Hikâyenin katılımcılar tarafından bu şekilde oluşturulması, öğrencilerin benzer davranışlara maruz kaldıklarını düşündürmektedir. Etkinlik sırasında katılımcılar kurallara uyma noktasında zorlanmışlardır.

Beşinci Oturum İkinci Yarı

Amaç: Müdahale sürecinin değerlendirilmesi

Kazanım: Üyeler lideri, diğer grup üyelerini ve süreci kendi bakış açılarından değerlendirir.

Süre: 40 dk.

Bu oturumun ikinci yarısı programın son değerlendirme teması içerisinde yer almaktadır. Bu aşamadan grup üyelerinden programı ve kendi gelişimlerini sözlü olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Değerlendirme sürecinde lider tarafından programın size katkısı oldu mu? Ne gibi katkısı oldu? Kendi gelişiminiz için ne söylersiniz? Oturum kurallarına uyarak grubun gerekliliklerini yerine getirdiniz mi? şeklinde sorular sorulmuştur.

İlk soru olan “programın size katkısı oldu mu?” sorusuna tüm katılımcılar evet yanıtını vermiştir. Ardından ne gibi katkısının olduğu ve nasıl gelişim gösterdikleri sorulmuştur. Sorulardan şu şekilde ifadeler elde edilmiştir:

K14: ...zorbalıkla baş edebileceğime inanıyorum

K9: ...müdahale edebilirim

K10: Üzgünüm son gün diye. Müdahale ederim öğrendim

K17: Sözel, davranışsal, siber zorbalıkla ilgili şeyler öğrendik. Nasıl zorbalığa müdahale edeceğimizi öğrendik. Ben artık müdahale edebilirim. İyiydi bence

K11: zorbalığa engel olmayı öğrendim. Bundan sonra korkmam

K8: Müdahale edebileceğimi öğrendim. Gerekliği yerde uyguluyorum

K13: çok iyi şeyler öğrendim mesela zorbalığa karşı ne yapabileceğim şeyleri öğrendim. Başladıktan sonra bir yerde kavga eden arkadaşlarımı görmüştüm. Onlara seyirci olmak yerine haklarını öğrettim ve onları arkadaş yaptım

Uzman notu: değerlendirmeler alınarak uygulamanın sonlandırılması gerçekleştirilmiştir.

EK 2: Milli Eğitim Müdürlüğü Kurum İzni Yazısı

EK 3: Ölçek Kullanım İzinleri

EK 4: Etik Kurul İzni

EK 5: Veli Onam Formu

Sayın Veli;

Çocuğunuzun katılacağı bu çalışma, “Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi” adıyla 2022-2023 eğitim öğretim döneminde yapılacak olan bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: Zorbalıkta seyirci tutumunun olumlu yönde değiştirilmesi ve çocuklara zorbalıkla başa çıkma yöntemlerinin öğretilmesi için oluşturulan uygulamanın test edilmesidir.

Araştırma Uygulaması: Anket ve 5 haftalık uygulama şeklindedir.

Araştırma T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’nın ve okul yönetiminin de izni ile gerçekleştirilmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çocuğunuz çalışmaya katılıp katılmamakta özgürdür. Araştırma çocuğunuz için herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Çocuğunuzun katılımı **tamamen sizin isteğinize bağlıdır**, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Araştırmaya katılmamama veya araştırmadan ayrılma durumunda öğrencilerin akademik başarıları, okul ve öğretmenleriyle olan ilişkileri etkilemeyecektir.

Çalışmada öğrencilerden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir.

Uygulamalar, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden çocuğunuz kendisini rahatsız hissederse cevaplama işini yarıda bırakıp çıkmakta özgürdür. Bu durumda rahatsızlığın giderilmesi için gereken yardım sağlanacaktır. Çocuğunuz çalışmaya katıldıktan sonra istediği an vazgeçebilir. Böyle bir durumda veri toplama aracını uygulayan kişiye, çalışmayı tamamlamayacağını söylemesi yeterli olacaktır. Anket çalışmasına katılmamak ya da katıldıktan sonra vazgeçmek çocuğunuza hiçbir sorumluluk getirmeyecektir.

Onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı :

İletişim bilgileri :

*Velisi bulunduğum ..... sınıfı ..... numaralı öğrencisi .....
.....’in yukarıda açıklanan araştırmaya katılmasına izin veriyorum.
(Lütfen formu imzaladıktan sonra çocuğunuzla okula geri gönderiniz*).*

.../.../.....

Veli Adı-Soyadı :

Telefon Numarası :

EK 6: Veri Toplama Formları

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Sizi Cemile Tokuroğlu tarafından yürütülen “Akran Zorbalığını Önlemeye Yönelik Okul Sosyal Hizmeti Müdahalesi” başlıklı **araştırmaya** davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkında sahipsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek kişisel bilgiler tamamen gizli tutulacak ve yalnızca araştırma amacı ile kullanılacaktır.

Kişisel Bilgi Formu

Sevgili çocuklar, bu form hakkınızda genel bilgi sahibi olmak için tasarlanmıştır. Elde edilen veriler yalnızca bu araştırma kapsamında kullanılacaktır. Lütfen sorularda istenen bilgileri doldurarak size uygun şıkkı (X) şeklinde işaretleyin.

1) Yaş:

2) Cinsiyet:

3) Kardeş sayısı (sizinle birlikte):

Tek çocuk ( )
İki ( )
Üç ( )
Dört ve üzeri ( )

4) Anneniz hayatta mı?

Evet ( )
Hayır ( )

5) Babanız hayatta mı?

Evet ( )
Hayır ( )

6) Annenizin eğitim durumu:

Okuryazar değil ( )
İlkokul ( )
Lise ( )
Ortaokul ( )
Üniversite ( )

7) Babanızın eğitim durumu:

Okuryazar değil ( )
İlkokul ( )
Ortaokul ( )
Lise ( )
Üniversite ( )

8) Annenizin çalışma durumu:

Çalışıyor ( )
Çalışmıyor ( )

9) Babanızın çalışma durumu:

Çalışıyor ( )
Çalışmıyor ( )

10) Anne ve babanızın medeni durumu:

Evli ( )
Boşanmış ( )
Ayrı yaşıyorlar ( )

11) Kiminle yaşıyorsunuz?

Anne ve baba ( )
Anne ( )
Baba ( )
Aile büyükleri ile ( )
Diğer ( )

12) Yaşadığınız evde birbirine zarar veren (vurma, itme, tokat atma vb.) yetişkinler gördünüz mü?

Evet ( )
Hayır ( )

---

13) Ekonomik durumunuz:

Çok iyi ( )
İyi ( )
Orta ( )
Kötü ( )
Çok kötü ( )

Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği

Sevgili Çocuklar, Aşağıdaki cümleler, çocukların yaşadığı bazı olaylar karşısında sizin görüşlerinizi anlamak için oluşturulmuştur. Her bir cümleyi okuduktan sonra o cümle ile ilgili görüşünüzü belirtmek için katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum seçeneklerinden sadece birini işaretleyin.

	KATILIYORUM	KARARSIZIM	KATILMIYORUM
1.Bazı çocuklarla alay etmek keyiflidir.			
2.Dalga geçilen çocukları daha da kızdırmak için ben de onlarla dalga geçerim.			
3. Bazı çocuklara sataşmak eğlencelidir.			
4. Benden güçsüz çocukları iteklemeyi severim.			

ZSM ÖLÇEĞİ

MADDELER		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Madde No	Zorbalık: Bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz bir öğrenciye kasıtlı olarak ve tekrar eden biçimde olumsuz eylemlerde bulunmasıdır. Aşağıdaki ölçekte zorbalık durumları ile karşılaşıldığında sizlerin hangi tepkileri verdiği ile ilgili bazı durumlar verilmiştir. Sizden istenen bu ifadeleri okuyup, size ne kadar uygun olduğunu derecelemenizdir. Katılımınız için teşekkür ederiz.					
1.	Zorbalık benim okulumda bir sorundur.					
2.	Okulumdaki öğrencilerin zorbalığa uğradığının farkındayım.					
3.	Geçen yıl/bu yıl okulumda/sınıfımda zorbalığa maruz kalan bazı öğrenciler gördüm.					
4.	Bana göre zorbalığa uğrayan biri yardıma ihtiyaç duyar.					
5.	Uygun olmayan yorumlar yapan kişi, yaptığı yorumların şaka olduğunu söylese bile o yorumlar birilerinin duygularını incitebilir.					
6.	Zorbalığın başkalarını incitici ve zarar verici olduğunu düşünüyorum.					

ÖZGEÇMİŞ

Adı – Soyadı:

Cemile TOKUROĞLU

